

ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ... ԼՈՒՅՍ Է ՏՄԼԻՍ ԵՐԿԱ Ր ԴԱՐԵՐ

Աչք ու աչքի լույս ունես, հոգի ու լեզու ունես, նայիր քո՝ աշխարհին ու ասա՝ մեզ էսքան սիրո՞ւն-շարմաղ, սիրառատ, ծաղկառատ, ջրառատ սարեր տված Աստուծոց կնեղանա՞ն, որ հաճախ սրտնեղում ու նեղանում ենք, թեկուզ գիտենք՝ Աստված է, տարվել է աստվածակերտ սարերի հնայքներով, ասես բեզարել ու մի պահ աչք է փակել մեր դարդ ու ցավի դեմ: Աստծո արարածը վայելենք ու մեր ճամփան շարունակենք: Ու հենց էստեղ՝ Արագածի «ամենագրագետ» լանջը՝ դրոշմված սուրբմաշտոցյան քարակերտ տառապատկեր քանդակներով, մեկը հուշում է՝ գրերի էս պուրակից, էս տառադարանից, էս գրադարանից նայիր Արարատին, նայիր Արա լեռանը, նայիր հենց Արագածին. սա էն ոսկեխույզ կենտրոնն է, ուր պիտի բխեր մեսրոպյան այբուբենի անտառը՝ զորավոր, առնչքնորդ, սարալանջաբորժի: Արարիչը մտածում է: Եվ կա՞, արդյոք, մի արարող, որ չի մտածում վաղվա մասին: Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցը՝ գրերի իր գյուտով հայությանը թևավորողը, չի՞ մտածել, արդյոք, իր գրերի ու իր ժողովրդի ապագայի մասին: Եթե միասին քայլեն՝ ամենա պիտի լինեն:

կխոյացնեն Արագածի լանջին, հենց տառերի անտառի մեջ: Սովոր ենք ասել՝ քառագագաթ Արագած: Սարաշեղջ մեր էս լեռը քանի՞-քանի բարձունք ունի: Ամեն մի սարը մի բարձունք է: Եվ էստեղ ամեն մի տառը դառնում է մի սար, մի բարձունք, դառնում է երկիր ու երկինք:

Դեռ 104 տարի առաջ է մեր մարգարեն՝ Յովհաննես Թումանյանը Արագածի լանջին վառել իր կանթեղը: Այո՛, Լուսավորչի կանթեղի մոտ՝ իր կանթեղը: Հիմա երկու կանթեղ է կախված: Լուսավորչի կանթեղն անմար ու Յովհաննես Թումանյանի կանթեղը... Ու նա եկավ, եկավ ու արձանացավ: Սարերում ծնված, Լոռու սարերով մեծացածն ու իմաստնացածը կարող էր չառնել Արարատի ու Արագածի խորհուրդը: Ամեն ինչ տեսածը իմաստուն միտքը պիտի կապեր իմ նոր հայրենիքի, Յզոր հայրենիքի հետ, Յուսի հայրենիքի, Լուսի հայրենիքի հետ: Նա հայրենիք էր կերտում ու հայրենիք էր տեսնում: Բայց կմտածե՞ր արդյոք Մենք բանաստեղծը, որ իր լռեցիները, իր գավակները տուֆակերտ իր արձանը Արագածի լույսերի մեջ կտեղադրեն՝ սուրբմեսրոպյան գրերի բուրմունքների մեջ, Անանիա Շիրակացու մոտ: Հետո՞ շատերը կգան: Ամեն մարդ, հայոց ամեն շրջան իր մեծին կբերի էստեղ: Էս մի կտոր ծաղկոտ հացը, որ վայելում ենք էստեղ, մյուս հանդիպման ժամանակ հացը կբարձրանա վեր, իսկ էս սեղանի տեղը մի նոր արձան կդրվի: Էսպես՝ տարիների, տասնամյակների ընթացքում մի կտոր

անուշ հացը կբարձրանա Արագածի լանջն ի վեր, և հայ ժողովրդի ապագայակերտ ու հայրենիքակերտ գավակների արձանները կգարդարեն Արագածի գեղեցիկ, գեղեցիկ, գեղեցիկ, աննման, ծաղկառատ, ջրահամ կուրծքը: Ու ամեն անցորդ կզգա, որ բարձրանում է մեր քառագագաթը դեպի երկինք, դեպի հավերժություն: Ու մենք, Թումանյանի ասած, դարեր են գալի՝ մենք միշտ հավատով, մենք միշտ աննկուն:

Օր, Արագած սարին նվիրված նվիրական օր: Արագածը միշտ էլ գեղեցիկ է: Բայց ե՞րբ է էսքան գեղեցիկ եղել: Օրը գեղեցիկ է, երբ իր մեջ դարեր ու դարերի պատմություն է պահում: Մերձակա շրջաններից, գյուղերից, Թումանյանի աշխարհից եկածներն օրն ավելի են գեղեցիկ դարձնում, բայց օրը գեղեցիկ է հենց Արագածով ու Ապարանի ժողովրդով: Եվ երգն է հնչում, և՛ պարն է թնդում: Ու ջահելությունն է ծաղկում ու բուրում: Հերն անիծած, մի պահ մոռանանք: Խայսան ու Թումանյանը կարողացել են մի պահ մոռանալ, մենք էլ մոռանանք: Աստծո տված մեր օրվա տերը լինենք ու լսենք, թե Թումանյանի աշխարհից եկած արտիստը, որ Ջիվան Սարգսյանն է, ինչպես է կարդում Սարգարեի տողերը՝ հայացքը Թումանյանի արձանին ու Արագածին.

Ով ամեն էլ, լիքը սիրով
Ու հավատով անսահման,
Ով նայում է վառ հույսերով
Դեպի Հայոց ապագան,-
Նա կըտեսնի էն մըշտավառ
Ջահը կախված երկընթից,
Ասես՝ Աստծո աչքը պայծառ
Հըսկում է ցած երկընթից:

Լուսավորչի կանթեղը լույս է տալիս երկար դարեր, ու քանի կան Արագածն ու նրա գավակները՝ երկար-երկար դարեր դեռ լույս կտա: Էդ լուսի հավիտենականության համար պիտի ձգտի ապրել սարերի գավակը, ամեն քաջ հայրորդի:

ՀՐԱՅՕ

ՀՈՎՍԵՓ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ «ԼՈՒՅՍ» ԳՐՔԻՑ

Առաջին Համահայկական համագումարը տեղի է ունեցել Երևանում 1999 թվականի սեպտեմբերին, Սփյուռքի և Հայաստանի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ:

Առաջին մարզական Համահայկական խաղերը տեղի են ունեցել Երևանում, 1999 թվականի օգոստոսի 23-ից սեպտեմբերի 5-ը:

Հայաստանում առաջին շարժապատկերի նկարահանումը կատարվել է 1907թ.՝ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկի ժողովրդական հուղարկավորությունն է:

Հայկական գեղարվեստական առաջին շարժապատկեր «Նամուս»-ի ցուցադրությունը տեղի է ունեցել Երևանում, 1925 թվականի դեկտեմբերին:

Առաջին հայ բժշկուհու անունը Աղուիթա է: Նա Սուրեն Իշխանի կինն էր, որ ապրել է երրորդ դարում:

Առաջին ինքնաշարժը Հայաստան է մտել 1913 թվականին:

Առաջին հայ կին օդաչուն, որ համաշխարհային մրցանիշ է արձանագրել 1912-ին, Սոֆիա Աճեմովան է:

Առաջին հայ կինը, որ 1936թ. ստացել է հրահանգիչ-օդաչուի կոչում, Ռոզա Աբրահամյանն է:

Առաջին բաժնետիրական ընկերությունը Ռուսաստանի Մոսկվա մայրաքաղաքում կազմակերպել է հայագրի Բարսեղ Խաստուտովը, 1755 թվականին:

Առաջին արհեստավարժ (professional) հայ դերասանուհին եղել է Արուսյակ (Մարիամ) Փափազյանը:

«Վերջ Հայաստանի»-ն գրվել է 1840-ին, Թիֆլիսում: Առաջին անգամ հրատարակվել է հեղինակի անհետանալուց տասը տարի հետո, 1858-ին, Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի տպարանում:

Առաջին հայը, որ ոտք է դրել Պեժմոյ հողի վրա 11-րդ դարում, եղել է Մակար Եպիսկոպոսը:

Առաջին հայկական մանկապարտեզը հիմնել է Սոֆիա Պապայանը, 1882 թվականի հուլիսին, Թիֆլիսում:

Եգիպտոսի Առաջին երկշաքաթերթը՝ Արմավենի, հրատարակվել է Կահիրե մայրաքաղաքում 1865-ին:

Հնագիտական պեղումները Թագավորանիստում կտևեն 6 ամիս

Լոռու մարզպետարանի և Վանաձորի քաղաքապետարանի նախաձեռնությամբ մայիսի 10-ին մարզկենտրոնի Թագավորանիստ տեղանքում սկսվեցին հնագիտական պեղումները, ինչը մեր ազգային ժառանգությունն աշխարհին ցույց տալու նպատակ ունի: Այս կապակցությամբ պայմանագիր են կնքել ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հետ՝ աշխատանքը կազմակերպելու համար կադրեր տրամադրելու նպատակով: Արշավախմբի պետը պատմական գիտությունների դոկտոր Ռուբեն Բաղայանն է: Նա մեր այցի ժամանակ կազմակերպչական հարցերով երևան էր մեկնել, և «Լոռու մարզը» պեղումներն սկսելու առիթով գրուցեց հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի վաղ հնագիտության բաժնի վարիչ Պավել Ավետիսյանի հետ: «Գործնականում երեկ ենք սկսել պեղումները: Նախատեսված էր մայիսի հենց սկզբից, բայց անձրևային եղանակի պատճառով այն փորձինչ հետաձգվեց: Պեղումները կշարունակվեն 6 ամիս. դա աննախադեպ երևույթ է Հայաստանի համար, որ մեկ հուշարձանի վրա պեղումներն այդքան երկար ընթացք ունենան: Աննախադեպ է նաև այն առումով, որ չեն հիշում նման օրինակ, երբ մարզպետարանը, քաղաքապետարանն այսպիսի գործ ձեռնարկեն: Իսկ պատմությունը վեր հանելու համաժողովրդական այս գործում գիտնականի հնարավորությունները շատ քիչ են. պետական հովանավորություն է պետք», - գնահատանքով նշեց Պ. Ավետիսյանը և հավելեց, որ իրենք այս կարևոր նախաձեռնությունը կօգտագործեն նաև, այսպես

բանադաշտն է եղել, որևէ այլ աշխատանք չի կատարվել: «Մենք այս աշխատանքով ուզում ենք լուծել ո՛չ միայն Թագավորանիստի հետ կապված մեր գիտական խնդիրները, այլ նաև Լոռու մարզում հնագիտության ինստիտուտը վերջապես կունենա գործող արշավախումբ: Կհամագործակցենք Լոռի-Փամբակի երկրագիտական թանգարանի հետ, որպեսզի այստեղ միշտ հնագետի աչք լինի, հնագիտական աշխատանքները շարունակական լինեն», - ասաց Պ. Ավետիսյանը: Այն հարցին, թե ինչ ակնկալիքներ կան պեղումներից, հնագետը պատասխանեց, որ Թագավորանիստը պատահական հուշարձան չէ, տարբեր տարիներին՝ անցած դարի 60-ականներին, 30-ականներին, նաև ավելի վաղ անցյալում այստեղ կատարվել են պեղումներ, հետախուզական աշխատանքներ, և բազմիցս հայտարարվել է, որ Թագավորանիստը Հայաստանի, ընդհանրապես՝ նախկին տերմինաբանությամբ, Անդրկովկասի ամենաերևելի հուշարձաններից է ու, հետևաբար, ակնկալիքները մեծ են: «Պետք է որ այստեղ վաղ-բրոնզեդարյան մեծ բնակատեղի լինի: Ժամանակին փոքրիկ հետախուզական աշխատանքների ընթացքում, երբ հավաքել են գետներես նյութը, վերցրած նմուշներն այդ մասին են վկայում: Ակնկալիքները մեծ են, որ պեղելով՝ դիտարժան նյութեր կհայտնաբերենք այս կարևոր հուշարձանից, աշխարհին ցույց տալու բան կունենանք», - ասաց Պ. Ավետիսյանը և ավելացրեց, որ Թագավորանիստը տարեկից է երևանի վաղ-բրոնզեդարյան Շենգավիթ հուշարձանին, իսկ իր սահմաններով շատ ավելի մեծ է: Լոռու մարզպետարանի և ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության ու ազգագրության ինստիտուտի միջև կնքված պայմանագրային պարտավորությունների կատարումը համակարգում է մարզպետի մամլո քարտուղար Էդիկ Յովսեփյանը՝ որպես Լոռու մարզպետի ներկայացուցիչ: Նրանից տեղեկացանք, որ ամռանը պեղումներին կմասնակցեն Վանաձորի պետական մանկավարժական ինստիտուտի պատմական ֆակուլտետի ուսանողները: Օրերս պեղումների վայր այցելեց Հայ բարեգործական ընդհանուր միության ներկայացուցիչ Յուրիեն Դուլայանը՝ Ֆրանսիայից: Նա ցանկություն հայտնեց իր աջակցությունը ցուցաբերել՝ փորձելով Ֆրանսիայից օգոստոս ամսին ուսանողների խումբ բերել՝ մեր ուսանողների հետ ուսումնական պրակտիկական անցկացնելու նպատակով: Էդիկ Յովսեփյանը տեղեկացրեց նաև, որ պեղումների արդյունքում հայտնաբերված պատմական արժեք ներկայացնող բոլոր նմուշները կհարստացնեն Լոռի-Փամբակի երկրագիտական թանգարանը: Գնահատելի է Վանաձորի քաղաքապետարանի ներդրումն այս գործում, առանց որի հնարավոր չէր լինի իրականացնել այս ծրագիրը:

ասած, «գիտական էզոիստական» առումով՝ ի նպաստ հնագիտական ինստիտուտի զարգացման: Պեղումների կարևորությունն ընդգծող մի փաստ էլ նշեց պրն. Ավետիսյանը. դա այն է, որ վերջին տասնամյակների ընթացքում Լոռու մարզի տարածքում միակ պեղվող հուշարձանը, ըստ էության, Լոռի-Քերդի դամ-

Քաղաքապետարանը համայնքային բյուջեից հատկացումներ կանի՝ հողի տեղափոխման, կոնսերվացիոն աշխատանքների և անհրաժեշտ օժանդակ նյութերի ձեռքբերման գործում: Բացի

Վերածնվեց ամենաժողովրդականը՝ երգի տոնը Երգը իմաստավորում է և՛ քո անցյալը, և՛ քո ապագան...

Ավելի քան կես դար առաջ հիմնվեց ամենաժողովրդական համաքաղաքային տոնը՝ նվիրված երգին: Այսինքն երգը օգնեց, հուշեց, որ աշխատանքով ծնված Կիրովականը պետք է լինի նաև մշակութային ավանդություն ունեցող քաղաք:

Եվ արևով ողողված մեր քաղաքը ունեցավ իր տոնը, որը ոչ միայն երգի տոն էր, այլ նաև պատմական նոր արարումի հանրագումար: Երգի տոնը եկավ ասելու, որ կիրովականցին և՛ կառուցել գիտի, և՛ շենացնել հին պապենական հողը և գիտի նաև արարել՝ երգելով: Տարիներն ու տասնամյակները, որ մեր քաղաքի կենսագրության վառ էջերն են դարձել, բազմաթիվ խորհրդանշական անուններ են պարզել Կիրովականին. «ժողկի քաղաք», «Լոռվա գեղեցկուհի», «Երգի քաղաք»...

Ով էլ որ անցնի ավելի քան կեսդարյա ուղի, կհասունանա ու կծերանա: Բայց երգի տոն երևույթը բացառություն է. այն իր մեջ ամփոփել է ժամանակի իմաստությունը ու մնացել ջահել: Բացառություն է, քանզի իրար հաջորդող սերունդների ներկայացուցիչները միշտ էլ բերել են ու կրեն են իրենց երգն ու պարը, նոթը իրենց, որ ձուլվելով կեսդարյա ուղու վաստակին, նորից կինչեցնեն իրենց պարն ու երգը ի փառս վերածնված, դարերում հարատևող մեր հայրենիքի:

Մեր քաղաքի կիրակնօրյա զարթոնքը մեկեն դարձավ արտասովոր: Հանկարծահաս, ասես երկնքից իջնող «Իմ Վանաձոր»-ը այդ օրվա առաջին անակնկալն էր:

Վանաձորցին սիրում է երգը, և պատահական չէ, որ հենց այստեղ ծնունդ առավ ու ավանդական դարձավ «Երգի տոնը» մարդու ու ազգային մշակույթի միաձուլման վառ արգասիքը: Սա, իրոք, տոնախմբություն է, ժողովրդական տոն:

«Բոլոր քարի» շրջակայքը երգ ու պարի հրապարակ էր դարձել՝ գիրկը բացելով բոլորի առաջ, կարծես ասելով, թե տերն ես կյանքի ու արարումի: Եթե ժպիտն է քո ուղեկիցը, թե երջանիկ ես ու պայծառատես, քոնն են աշխարհը, երկինքը, կյանքն ու բնությունը այս չնաշխարհիկ. դու պետք է երգելով հաղթահարես քո դժվարությունները, չես կարող լռել:

Ամեն աշուն, երբ անտառը բազում գույների բնական խաղով սկսում էր խենթանալ, ոսկեհեր աշնան ժպտացող կանչով կիրովականցին գնում էր սոճիների պուրակ: Ու հավաքվում էին հազար-հազարով: Գալիս էին երգելու, հանրագումարի բերելով իրենց աշխատանքային նվաճումները, հաջողությունները, իրենց սերն ու երախտիքի խոսքն ասելու հայրենիքին: Եվ երգերը, հայրենիքը փառաբանող հիմները նրանց շուրթերին էին, նրանց սրտերում:

Մայիսի 28-ին էլ մի քանի ժամից ավելի ահել ու ջահել սրտերի երգն ու երաժշտությունը, որ յուրօրինակ ներքող էր բնությանն ու մարդուն, թունդ առան մարդկանց սրտերում: Մի քանի ժամյա երգն ու երաժշտությունը ներկայացվեց որպես յուրօրինակ մի երգափունջ և երդում հայրենիքին, խաղաղությանը:

Այա շուրթից-շուրթ, սրտից-սիրտ անցնող հոգեզմայլ մեղեդիները իրար կամրջեցին տոնահանդեսի բոլոր մասնակիցներին:

Որքան նման, այնքան էլ տարբեր էին իրար հաջորդող երգահանդեսները: Դրանցից յուրաքանչյուրն իր նվիրումն ուներ որևէ

հիշարժան իրադարձության: Համաքաղաքային այս տոնախմբությունը տեղի ունեցավ մի բացատում, ուր ամեն ինչ տրամադրող էր, տոնական, զարման պես թարմ ու գունեղ:

Ընդգրկուն համերգային ծրագրին իրենց մասնակցությունը բերեցին մեր քաղաքի երաժշտարվեստի բոլոր նվիրյալները, ովքեր իրենց հրաշալի ելույթներով երգի տոնը դարձրին իրողություն:

Ու հաղթանակած երկիրը, որ կռվի և երկրաշարժի պահին էլ է սերունդ երկնել, անցավ նորից իր խաղաղ առօրյային. կառուցում, վար ու ցանք, նաև երգ ու պար:

Հոսում է ժամանակը ու փոխում ամեն ինչ: Հոսում է ժամանակը՝ մոռանալով նրանց ու այն երևույթները, որոնք չեն խոսում իր հետ, չեն հասկանում իր՝ ժամանակի ոգին:

Այնուամենայնիվ, այդ օրը ոչ միայն երգի տոն էր, այլև մասսայական առողջարարական յուրատեսակ զբոսանք, ակտիվ հանգիստ, որի հաճույքը դժվար է գնահատել:

Երեկոյան տոնահանդեսի ուրախ տրամադրությունը զարման բանու պես քաղաք իջավ, մտավ օջախից-օջախ:

Մինչև ուշ երեկո շարունակվեց նաև տոնական զբոսանքը:

Լևոն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Վանաձոր – Կալուզա

49

այդ՝ արշավախմբի կողմից իրականացվող պեդուլներին աշխատանքներին օժանդակելու նպատակով Վանաձորի քաղաքապետարանը տրամադրել է բանվորներ՝ «Վարձատրվող հասարակական աշխատանքներ» ծրագրի շրջանակներում: Այս նախաձեռնությունն իհարկե իրականություն դարձավ Լոռու մարզպետի անձնական աջակցության և ներդրման շնորհիվ: Մարզպետ Յ. Քոչինյանը նպատակ ունի հիշյալ ինստիտուտի հետ համագործակցելով՝ այս աշխատանքները շարունակական դարձնել հաջորդ երկու տարիներին: Նախաձեռնությունը ոգևորություն է առաջացրել մարզկենտրոնի բնակչության շրջանում: Արդեն կան մտավորականներ, ովքեր իրենց աջակցությունն են առաջարկում՝ գիտակցելով ազգային արժեքների հայտնաբերման, սերունդներին փոխանցելու կարևորությունը: Գնահատելի է Վանաձորի թիվ 3 հատուկ դպրոցի տնօրինության և աշխատակազմի հոգատար վերաբերմունքն արշավախմբի նկատմամբ: Արշավախմբի անդամները գոհ էին հյուրընկալությունից և աշխատանքային առաջին օրվանից: «Հյուրի նման չենք մեզ գտնում, մեզ լավ են ընդունել, խնդիրներ չունենք», - մեր գրույցի ժամանակ ասաց Պ. Ավետիսյանը:

Արդա ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՄՈՆԱՏ ԷԴՎԱՐԴ ՄԻՐԶՈՅԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

Մարդկային ծայրերի սիրեգր ծովում ես ի՞նչ ալ կարմիրներ, կանաչ-կապույտներ, սև-սպիտակներ են ծալք-ծալք գունեղվում, գունառվում, գունատվում ամեն պահ ու դառնում զուտ-զտարյուն անբաժան քո աշխարհը: Չայնազույն, ձայնածով աշխարհն այդ թխել-ակունքվել է հայոց վաղ միջնադարում, երբ ձայնն աղոթքի նման առ Աստված էր խնկվում... Չգա՛լ, տենչալ ու տեսանել: Իր հոգում ամեն պահ մեղեդու գույները ձայնեղվում, խաչքար-մեղեդվում, մրմնջում են որպես ծովական սիրո կարոտի կանչ, որ անվերջ թևուն-թևանում է: Մարդկային կյանքը ձայնեղություն է: Քո երկիրը փոքր է: Դու աշխարհի ես եկել, որ լսես գունավառ այդ ձայները, նորոգես քո սրտի արյունով: Քեզ մնում է միայն մի բան հասկանալ. ո՞վ է քեզ նվիրում մեղեդի՝ հո՞ղը, երկի՞նքը: Մինչև չդառնաս հին ձայների գերի՝ չես կարող դառնալ քո հույզերի, ապրումների տիրակալը: Մեծն Կոմիտասը գերի չդառնար այդ ձայներին՝ չէր կարող տիրակալ դառնալ, դաշնել, գտնել: Սուրբ Մաշտոցը դաշնավորեց մեր Այբուրենը... Ով էլ ասի՝ ԱՅՔ... նա արդեն գրակալ լեզվով իր աղոթքն է կարդում առ Աստված: Գրերի գյուտը՝ դաշնավորումը, ազգի թռիչքի մի թևն է միայն: Ճախրը չի կարող արքայական լինել մեր արքայական լեռների ու արքայական լեզվի համար, եթե... կաղում է մյուս թևը: Մի-թևանին չի ճախրում, միայն երագուն է: Կոմիտասն եկավ ու ճախրելու հավերժական իրավունք տվեց հայոց ազգի երգի թևին՝ պարզելով հաղթական շունչ ու ոգի: Մաշտոցի անվան, գործի հետ հավերժորեն պիտի նժարվի Կոմիտասի անունը:

Ամեն եկող անհատ ու սերունդ այդ մի դասը պիտի ճիշտ սերտի: Ինքը սերտեց: Իր սերունդը սերտեց: Իր սերունդը կոմիտասյան դասը, հենց ուսմունքը սերտելով կերտեց նոր-հզոր Հայրենիքի դիմանկարը: Մտերմիկ ասում են՝ կարող էիր ավելի շատ գրել: Իր սերունդը արարել է, կերտել, ստեղծագործել: Ինքը սերունդի մեջ է: Իր դիմանկարն առանձին չէ: Ոչ մեկն իրավունք չունի հողվորին ասել՝ քիչ ես վարել, այգեգործին ասել՝ մի ծիրանի ծառի տեղ դեռ ունես, սերմնացանին ասել՝ քիչ ես սերմել: Հողն իր աչքի չափը երբեք չի կորցնում: Գրել է այնքան, որքան թույլ է տվել իր սիրո՝ հողի աչքը: Երբ էլ ծնվե՛ր՝ այսքանն էր գրելու ու էսպես էր գրելու: Հազար տարի առաջ՝ նույն սիրով էր գրելու, հազար տարի հետո՝ նույն սերն էր լինելու: Հիմա իր բաժին հազարների թևերի մեջ է, ու այդ ու ահյակ նույն սերն է: Ամեն մարդ իր ժամանակին է ծնվում: Մեր աչքը լույս՝ հիմա է ծնվել: Հիմա է ծնվել, որ ասի՝ Կոմիտասը... Երանի՜ ժողովրդական են շուշան-շողակն մեղեդիների, որ ակունքված են հայոց վաղ միջնադարում, որ Նարեկացու հետ աղոթք են մրմնջացել, մտել հայոց երակների մեջ ու հոսել դեպի ոսկեծիրիկի ավունքը: Քո աշխարհը գեղեցիկ է ավելի, մարդիկ ավելի են սիրելի, երբ ճանապարհին երգ ու մեղեդի ես կորցնում: Երգ ու մեղեդի է կորցնում նավասարդյան առավոտը, ու օգոստոսյան կեսօրն ավելի հարուստ է դառնում: Երգ ու մեղեդի է կորցնում գունեղ երեկոն, իսկ առավոտյան երգ ու մեղեդուն ամծիր է շարմանդվում քո հոգու դաշտ ու սարերին: Ինքն անընդհատ կորցրել է: Չի էլ հասկացել, որ կորցրել է: Հիմ խոսք է՝ ունեցողը կկորցնի, չունեցողն ի՞նչ կորցնի: Քո քաղաքում, քո երկրում, քո ժողովրդի ծոցում մեղեդի ես կորցնում, սեր ես կորցնում, - դրանից մեծ հարստու-

թյուն ոչ մի Աստված շռայլորեն ոչ մեկին չի պարզակել: Մեծ մարգարեի ասածի նման Աստված իր տվածը մի օր ետ է ուզելու: Գոհ է, անչափ գոհ է, որ Աստված իր սերունդին սեր է տվել: Արհավիրքների միջով անցած մեր ժողովրդին խաղաղություն է հարկավոր: Ինքը Հայաստանի խաղաղության ֆոնդի նախագահն է: Աշխարհի մեծերի հետ խոսել է, խոսում է խաղաղության լեզվով: Այդ լեզուն իրեն տվել են հայ ժողովուրդը և Մարտիրոս Սարյանը...

Եթե ուզում ես բան ասել, պիտի համբերես: Ինքը պիտի բան ասեր, համբերեց ու մի օր ասաց. «Ճիշտ եք անում, որ հիշում եք երաժշտական դպրոցի, Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայի, Մոսկվայի իմ ուսուցիչների անունները, բայց եթե չլինե՛ր Մարտիրոս Սարյանի արվեստանոցը, ո՞չ Ղազարոսը Սարյան կդառնար, ո՞չ Առնոն Բաբաջանյան կդառնար, ո՞չ Ալեքսանդրը Հարությունյան կդառնար, ո՞չ Ադամը Խուդոյան կդառնար, ո՞չ էլ ես կլինե՛ի Էդվարդ Միրզոյան...»: Հայրենիք կերտող, գույներով Հայաստան հայտնաբերող Մարտիրոս Սարյանը իր Ձարիկ տղայի մտերին ընկերներին սովորեցնում էր իր դասը՝ ճանաչել Արևելքը, ճանաչել Հայաստանը, սիրել Հայաստանը ու բոլոր օրերում մնալ Հայաստանի գավակը: Հայաստանի գավակը Էդվարդ Միրզոյանն է, մարդ, արարիչ, որի կյանքը մի անվերջ համբույր է իր ժողովրդին: Էդվարդ Միրզոյանի համբույր-խրատ-կատակները ասես ականջօղ լինեն ու մարգարտե ուլունք: Էդվարդ Միրզոյանն իր հրաշալի ընկերների հետ սիր ժողովրդի ականջին բան է ասել 20-րդ դարում: Ով ականջ ունի, այն կբացի 21-րդ դարում ու եկող հարյուրամյակներում ու կլսի, կիմանա մեր երաժշտական փիլիսոփայի կենսավիշը:

Հրաչյա ՄԱԹԵՎՈՅԱՆ

ՀՈՎՍԵՓ ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ «ԼՈՒՅՍ» ԳՐՔԻՑ

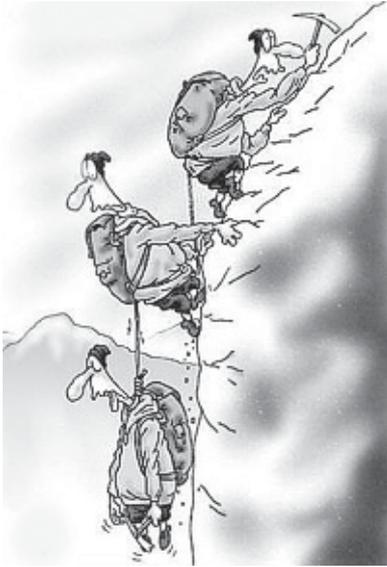
Երևան մայրաքաղաքի առաջին պարբերականը՝ Պսակ շաբաթաթերթը լույս է տեսել 1880-84 թվականներին: Հայ կանացի առաջին թերթը՝ Կիթառ անունով, լույս է տեսել Կ. Պոլսում 1862-ին: Պարսկահայերի առաջին շաբաթաթերթը՝ Շավիղ, լույս է տեսել Թեհրան մայրաքաղաքում 1894-97 թվականներին: Արևելահայ առաջին պարբերականը Արևելյան ծանուցմունքն է, լույս է տեսել Աստրախանում 1816-ին: Արևմտահայ առաջին շաբաթաթերթը Լրոյ գիրքն է, լույս է տեսել Կ. Պոլսում 1832-50 թվականներին: Հայերեն առաջին քաղաքական լրագիրը Եվրոպա շաբաթաթերթն է, լույս է տեսել Վիննայում 1847-63 թվականներին: ԱՄՆ-ում շաբաթապատկերի (movie) արվեստի մարզում առաջին հայ դերասանուհին եղել է Ֆլորա Ջապելը, իսկական անունը Իզապել Մանկասարյան:

Աշխարհի առաջին գունավոր շարժապատկերը «Բեկի Շարք» (1935), ստեղծել է նշանավոր բեմադրիչ-արվեստագետ Ռուբեն Մամուլյանը: Երևան մայրաքաղաքի գետնուղին (metro) սկսել է իր աշխատանքը 1981 թվականի մարտի 7-ին: Առաջին գնացքը անցել է «Բարեկամություն» - «Սասունցի Դավիթ» երթուղիով: Գիտաբերական կայան մեծ վիպասան Ժյուլ Վեռնի առաջին հայ թարգմանիչը եղել է Տիգրան Տետյանը, նրա «Աշխարհի շուրջ 80 օրում» թարգմանած վեպը տպագրվել է Ջնյունիայում, 1875-ին: Հայկական առաջին բանաստեղծական ժողովածուն լույս է տեսել 1513-ին: Երևանի նորակառույց ռադիոկայան ձայնափյունի հաղորդումները առաջին անգամ եթեր է արձակվել 1926 թվականի սեպտեմբերի 1-ին:

ՎԱՃԱՌՔԻ ԵՆ ՀԱՆՈՒՄ

«Ռեզնուն» գործակալությունը, հղում անելով ՌԴ կառավարության իր աղբյուրներին, տեղեկացնում է, որ «Գույք» պարտքի դիմաց» ծրագրով ՌԴ-ին հանձնված հայաստանյան ձեռնարկությունները կարող են հանվել վաճառքի, որոնց գնորդ կարող են դառնալ մասնավոր անձինք: Հիշեցնենք, որ վերը նշված ծրագրի շրջանակներում Ռուսաստանին են հանձնվել Երևանի «Մարս» գործարանը, Երևանի Մաթեմատիկական մեթոդների ինստիտուտը, Կառավարման ավտոմատ համակարգերի ինստիտուտը, Նյութաբանության գիտահետազոտական ինստիտուտը և Հրազդանի ՋԷԿ-ը: Այդ գործարքով ՌԴ կառավարությունը վերը նշված ձեռնարկությունները ողջ թափով աշխատեցնելու պարտավորություն էր ստանձնել, բայց ներկայումս բնականոն աշխատում է միայն Հրազդանի ՋԷԿ-ը, որ դրանից առաջ էլ աշխատում էր: Մեր տեղեկություններով, այս փուլում ՌԴ կառավարությունը մի շարք գործարարների հետ բանակցություններ է վարում «Մարսի» վերագործարկման հետ կապված: Իսկ գիտահետազոտական ինստիտուտների մասին առայժմ խոսք չկա:

Բարի գալուստ Հայաստան

«Պետք է քաջ գիտակցել, որ վաղ թե ուշ հայկական սփյուռքը վերանալու է: Այն արդեն կիսով չափ սուզված նավի է նման...»:

Եվ քանի որ գլոբալացման պայմաններում սփյուռքահայերի ուժացումը ժամանակի ընթացքում անխուսափելի է, ապա ավելի ցանկալի է սփյուռքն «իր մարման ժամանակահատվածում լծվի հայրենիքի հզորացման գործին՝ դրանով իսկ հնարավորինս հետաձգելով իր անհետացումը»:

Այս մտքերին կարելի է ծանոթանալ «Ղեկավար Արարատ. Հայրենատարծության ազգային ծրագիրը՝ Հայաստանի զարգացման հիմնարար պայման» գրքույկում, որը հրատարակել է Հայրենադարձության և միավորման «Երկիր» միությունը: Իսկ երևի այդ միության նախագահ Սևակ Արծրունցին և «Նորավանք» գիտակրթական կենտրոնի տնօրեն Գագիկ Հարությունյանը հայրենադարձության խնդիրներին նվիրված քննարկում էին կազմակերպել:

Ասելիքը հետևյալն էր. պետք է պայմաններ ստեղծվեն, որպեսզի դրսում ապրող հայերը կարողանան վերադառնալ Հայաստան:

Սահմանադրությունն այժմ հնարավորություն է տալիս լինել Հայաստանի և միևնույն ժամանակ այլ երկրի քաղաքացի, սակայն «Երկքաղաքացիության մասին» օրենքը դեռևս ընդունված չէ, և արտասահմանից եկած հայերը գտնվում են անորոշ վիճակում: «Ես իմ երեխաներին, որոնք սովորում են Հայաստանի բուհերում, ստիպված եմ ամեն տարի գրանցել ՕՎԻՐ-ում», - ասաց հայրենադարձ Սևակ Արծրունցին:

Կան նաև այնպիսի խնդիրներ, որոնց մասին լսելիս՝ չգիտես՝ ծիծաղե՞ս, թե՞ տխրես: Օրինակ, Լոս-Անջելեսում գտնվող Վիգեն Արաբյանը մեկ տարի առաջ եկել է Հայաստան՝ մշտական բնակություն հաստատելու նպատակով: Իսկ նրա խընդիրները սկսվել են հենց գալուսն պես: Մաքսային կառույցը երկար ժամանակ

ծճճգել է նրա անձնական գույքի մաքսագերծումը:

Երեկվա նախաձեռնության հեղինակներն այս և այլ խնդիրները լուծելու համար անգամ «Հայրենադարձության մասին» օրենքի նախագիծ են մշակել, որն, իրենց իսկ խոսքերով, հավանության է արժանացել խորհրդարանական ուժերի կողմից:

Այս ամենի մեջ, իհարկե, ոչ մի քննադատելի բան չկա: Սակայն երբ նայում ես մեր հանրապետության սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և ժողովրդագրական պրոցեսներին, ապա հայրենադարձության վերաբերյալ ցանկացած ծրագրի արդյունավետությունը կասկածելի է թվում:

Եթե հիշում եք, սահմանադրական փոփոխություններին կողմ արտահայտվող ուժերի գլխավոր փաստարկներից մեկն այն էր, որ պետք է սփյուռքում ապրող մեր հայրենակիցներին հնարավորություն տանք դառնալ ՀՀ քաղաքացի: Այսինքն՝ ստեղծվում էր այնպիսի տպավորություն, որ սփյուռքահայերն այրվում են ՀՀ քաղաքացի դառնալու տենչով, իսկ մենք նրանց խոչընդոտում ենք՝ երկքաղաքացիությունն արգելող դրույթով: Փոփոխությունն ընդունվեց, այդ դրույթը դուրս եկավ, սակայն այսօր քչերն են հավատում, որ օրենքի ընդունումից հետո մեր քաղաքացիների թիվը զգալիորեն կաճի՝ ի հաշիվ սփյուռքահայերի: Խոչընդոտներից մեկն այն է, որ սփյուռքահայերի թվով առաջին տեղում գտնվող երկրները՝ Ռուսաստանն ու ԱՄՆ-ը արգելում են երկքաղաքացիությունը: Այսինքն՝ այդ երկրների ազգությամբ հայ քաղաքացիները պետք է հրաժարվեն քաղաքացիությունից, որպեսզի ձեռք բերեն ՀՀ քաղաքացու անձնագիր: Հետաքրքիր է՝ հանուն ինչի՞:

Արտասահմանում բնակվող հայը, որը հարուստ չէ, սակայն ունի աշխատանք, բարձր աշխատավարձ, նրա իրավունքները պաշտպանված են, ինչո՞ւ պետք է գա Հայաստան, որտեղ նրան սպասում են անորոշություն և իրավունքների ցածր պաշտպանվածություն: Միայն հայրենասիրության զգացումն արդյոք բավարար է հայրենադարձություն ապահովելու համար:

Այս հարցին փորձեց պատասխանել Վ. Արաբյանը, որին Մաքսային ծառայությունն արդեն հասցրել է հիասթափեցնել: Ըստ էության, վերջինիս ասածը ոչ թե պատասխան էր, այլ ցանկության արտահայտում՝ հայրենասիրական իդեալիզմը պետք է, սակայն պետք է լինի նաև ապահովվածության զգացում:

Իսկ ապահովվածությունը նախևառաջ պետք է ՀՀ քաղաքացիներին: Լրագրողներից մեկը հարց ուղղեց արտագաղթի վերաբերյալ, սակայն Ս. Արծրունցին, կարևորելով այդ խնդրի հրատապությունը, նշեց՝ «այսօրվա քննարկման նյութն այդ չէ»: Որոշ ժամանակ անց նա ավելի հստակեցրեց «նյութը». «Մենք ասում ենք՝ այս երկրում պետք է ապրի 4 միլիոնից ավելի մարդ»:

Հետաքրքիր պատկեր է ստացվում. մի կողմից՝ կարծես, միտումնավոր կերպով

այնպիսի պայմաններ են ստեղծվում, որ մարդիկ լքեն Հայաստանը, մյուս կողմից՝ ցանկանում են բարեկեցիկ և փափուկ կյանքին սովոր սփյուռքահայերին բերել Հայաստան: Դա այնքան էլ հեշտ գործ չէ: Գ. Հարությունյանի կարծիքով, Հայաստան եկող սփյուռքահայերին համդիպող դրժվարությունները հակազդվազը են մյուսների համար: Սակայն մի՞թե ամենամեծ հակազդվազըն այն փաստը չէ, որ հազարավոր մարդիկ, այդ թվում՝ մտավորականներ, լքում են Հայաստանը կամ պատրաստ են լքել առաջին իսկ հնարավորության դեպքում:

Առաջ է գալիս մի պարզ հարց՝ եթե պետությունը չի կարողանում ապահովել իր իսկ քաղաքացիների սոցիալական և իրավական պաշտպանվածությունը, ինչպե՞ս է ապահովելու մյուսներից: Եվ Գ. Հարությունյանի այն կարծիքի հետ, թե այս ծրագիրը ճիշտ ժամանակին է՝ դժվար է համաձայնել: Պատկերացրեք՝ օրենքը մոտ ապագայում ընդունվում է: Ինչպե՞ս է պետությունը երաշխավորելու, ասենք, 9.4 հոդվածի կատարումը. «Այն դեպքում, եթե հայրենադարձվել ցանկացողը հնարավորություն չունի ՀՀ-ում ինքնուրույն ձեռք բերելու բնակարան... նրան առաջարկվում է այն բնակավայրերի ցանկը, որտեղ հնարավոր է հատկացնել անվճար բնակարան»:

Ստացվում է՝ ՀՀ բոլոր քաղաքացիների բնակարանային խնդիրները լուծված են, հիմա էլ կարող ենք անցնել հայրենադարձներին: Իհարկե, շատ լավ կլիներ, եթե այդպես լիներ, սակայն դա պարզապես ինքնախաբեություն է և ստիպում է հիշել հայտնի ասացվածքը՝ մկան, անցքի (նկատի ունենք բույնը) և ցախավելի մասին:

Իսկ նայելով կառուցված ու կառուցվող էլիտար շենքերին՝ կարելի է հանգել ավելի տխուր եզրակացության: Մենք մեր անապահով ու խոցելի վիճակում գտնվող քաղաքացիներին պարզապես փոխանակում ենք առավել կայացած, ունևոր խավով՝ հյուսիսային պողոտայի չափանիշներին համապատասխան: Վատ չի...

Հետաքրքիր է նաև օրենքի նախագծի այն կետը, որով «...երկքաղաքացիության սկզբունքով ՀՀ քաղաքացիություն ստանալու իրավունքից կարող է օգտվել միայն նախկինում հայրենադարձի կարգավիճակ ունենալու դեպքում»: Իբր մարդիկ շատ են ուզում դառնալ Հայաստանի քաղաքացի, հիմա էլ՝ գործընթացն ավելի ենք բարդացնում: Պրն Արծրունու խոսքերով՝ ՀՀ-ի առաջարկած «Երկքաղաքացիության մասին» օրինագիծն իրենց համար հանելի անակակալ էր, քանի որ «չի հակասում իրենց օրինագծին»: Իսկ ամենակարևոր կետը, որի շուրջ ՀՀ-ի հետ միակարծիք են, այն է, որ ընտրելու և ընտրվելու իրավունք պետք է ունենան միայն Հայաստանում մշտական բնակություն հաստատած անձինք: Նշենք նաև, որ Ս. Արծրունցին «նախկին դաշնակցական» է (թեև ասում են՝ այդպիսիք չեն լինում):

Ի դեպ, մեջբերենք Վ. Արաբյանի բավական օրիգինալ միտքը: Նա հույս հայտնեց,

որ չնայած դժվարություններին, հայրենադարձության ծրագիրը հաջողություն կունենա և «... Սովետից մնացած վատ սովորությունները մի օր կվերանան»: Ինքն, օրինակ, ամեն առավոտ դուրս գալիս բարևում է շենքի պահակին և այսպիսով դրական փոփոխություններ մտցնում Հայաստանի կյանքում: Չէինք իմանում, որ «սովետի ժամանակ» պահակին բարև տալը պատվից ցածր էր...

Բոլորն էլ գիտեն, որ հատկապես ամերիկացիները սիրում են տեղի-անտեղի ժրպտալ, և բարևի տեղ օգտագործել «How are you?» (ինչպե՞ս ես) հարցը, որի պատասխանն իրենց ամենևին էլ չի հետաքրքրում: Մենք՝ հայաստանցիներս, միգուցե ավելի

մռայլադեմ ենք, ժպտալ չենք սիրում, բայց երևի ավելի անկեղծ ու սրտացավ ենք մեկը մյուսի հանդեպ: Ու երևի ավելի լավ կլիներ, եթե մարդկային հարաբերությունները մնային նույն «հետամնաց» մակարդակի վրա, ինչպես «սովետի ժամանակ»...

Բարկեն ԹՈՒՆՅԱՆ

ՄԻ ԱՆՄԱՐ ԿԱՆԹԵՂ

«Եվ լայն օրում թե՛ ընկերներ, թե՛ բարեկամ ճանաչիր, Իսկ մեղ օրում ընկերներին ոչ որոմիր, ոչ կամչիր»:

Մարդահարաբերության մեջ գործող համրահայտ ճշմարտությունն է սա (այս անգամ Իսահակյանի ձևակերպմամբ): ճշմարտություն, որ սեփական կյանքով նորից ու նորից հաստատում է ամեն անհատ, նաև ամեն մի ժողովուրդ:

1988-ի աղետալի ողբերգությունից հետո առանց որոնելու, առանց կանչելու մեր ազգին ձեռք մեկնեցին շատերը՝ հազարներով, հարյուր հազարներով, միլիոններով: Մեր հեռու-հեռավոր հայրենակիցներից գերազնիվ հոգիներ եկան բեռ ու բարձով, օգտակար եղան, ցավ մեղմեցին: Եղան նաև, որ եկան ու մնացին, մնացին մեր ավերակների մեջ, մնացին, որ մեր հունից դուրս եկած կյանքով ապրեն, մեզ հետ, մեզ նման: Օգտակար լինելով մեզ՝ նաև կիսեն մեզ բաժին ընկած ցուրտն ու խավարը, մեր հուսահատությունը, վիշտն ու ցավը:

Նրանց մեջ կար մի կերպար, աստվածային մի կերպար: Աստվածային ոչ միայն իր եությանը, իր մաքրամաքուր նվիրումով, այլև Աստծո տան մշտական մի աղոթավոր, որպես լուսահունց մի սրբազան: Եվ ինչքան է ներդաշնակ էր «Սրբազան» հոգևոր կոչումը ոտից գլուխ սրբազնագույն այն հայորդուն, ում այնքան սիրեց մեր ժողովուրդն ու իր հոգուն փորագրեց՝ «Մեսրոպ Աշճյան»...

Բախտ ունեցա առնչվելու, մոտիկից ծանոթանալու նրա հետ: Նա գրույցներից, խոսքերից ստացած առաջին տպավորությունս այն էր, որ նա Մեծ Հայաստանի քաղաքացի է, որ նրա կուպերի տակ սրբորեն պահպանվում է չերկատված հայրենիքի պատկերը:

Ինչէ՛ր չարեց երևանաբնակ սրբազանը մեր ժողովրդի համար: Քանի՛-քանի՛ անգամ ակնատեսն եմ եղել, թե իր ձեռամբ աշխարհ եկած ամեն մի նոր գրքի շնորհանդեսին ինչպե՛ս էր հրճվում, ի՛նչ անափ ուրախություն էր ապրում, ասես նոր մանուկ էր աշխարհ եկել: Հրպա մնացյալ խոշորամասշտաբ այն գործերը, որոնք ձեռնարկել ու իրականացրել է նա...

Իրեն ճանաչելու օրվանից համակվել եմ պայծառ խոհերով: Հետո ամեն նոր հանդիպում նոր շերտեր ավելացրին ճանաչողությանս: Իսկ այսօր՝ հունիսի 18-ի այս պայծառ օրը, երբ մեթենաների մի ամբողջ շարասյուն ձգվում էր Երևանից դեպի Աշտարակի Մուղղի գյուղը, վերհուշերս ինձ հանգիստ չեն տալիս, իմ ունկերում անվերջ հնչում է սրբազանի ձայնը՝ փոքր-ինչ ոգևորված, փոքր-ինչ շտապող, և դեմքն է աչքիս առաջ՝ մշտաժպիտ, բարեհամբույր, հայացքը՝ խորախորհուրդ առեղծվածով...

Մուղղու 13-րդ դարի չքնաղ եկեղեցին իր զանգերով դողանջում է պատարագից հետո բացվելիք հուշարձանի մասին: Ձանգերի դողանջները կոհակ-կոհակ թափվում են եկեղեցու չորսբուլորը տարածված Մեսրոպ արքեպիսկոպոս Աշճյանի ստեղծած եղենական այգու ծաղիկ-ծառերի վրա: Հասարակությունը եկեղեցուց շարժվում է Աշճյանի անունը կրող դպրոցի ուղղությամբ: Քիչ հետո դպրոցի բակում, խորհրդավոր մեղեդիներին խառնելով մետաքսի շրշուրը, ծածկոցը վերից վար բացում է հուշարձանը: Բոլորիս հայացքը, սպասումով լի, գամվում է հուշարձան դարձած սրբազանի դեմքին:

«Կես գիշերին կանթեղը վառ
Կախ է ընկած երկնքից»:
Այս ի՛նչ լուսահունց հայացք է, ի՛նչ անմար ժպիտ.
«Կախ է ընկած առանց պարան
Արագածի կատարին»:

«Լուսավորչի կանթեղի» տողերն ասես սավառնում են

արձանի չորսբուլորը.

«... Ու վառվում են միշտ անշեջ
Սուրբի մաքուր արցունքները
Յուղի տեղակ նրա մեջ»:

Թվում է՝ ուր որ է ժպտացող դեմքը ներքև կհառի ու կխոսի մեզ հետ: Մեզ համակած վայրկյանական քարացում-զարմանքը փոխվում է հիացքի: Տեր Աստված, ի՛նչ նմանություն: Հիմա՛, հիմա՛՝ ակնոցը կհանի աչքերից ու կխոսի... Համակ լռության մեջ սրբազանի քրոջ հեծկլտանքն է. հուզումը համակում է շատերին: «Եղբայրս է», - մրմնջում է քույրը արցունքի միջից...

«Լուսավորչի կանթեղն անմար
Հայոց մթնած երկնքից»:

«Աղվոր գործ է «Լուսավորչի կանթեղը», շատ կսիրեն, կրնա՞ս կարդալ», - ասաց Ադամայի հայրենակցական միության հավաքին: Կարդացի, հետո էլի առիթներ եղան, և ամեն անգամ ասում էր՝ «Մեծ գործ է «Կանթեղը», շատ կսիրեն»:

Դարձյալ աչքերս հառում եմ ժպտացող դեմքին արձանի.
«Երբ պատում է մութ խավարը
Չընաշխարհիկ մեր երկրին...»:

Այսպես, չնաշխարհիկ երկրին պատած մի մութ խավարի նա եկավ Հայրենիք ու իր լույսն ու բարին բերեց մեզ, բերեց, ինչպես մշտական կանթեղ, որ իրենից հետո էլ կարծես այս արձանի պատվանդանից, այս ժպիտով թաթախված դեմքից լույս է տալիս բոլորին:

Բոլորի շուրթերին քանդակագործի անունն է հոլովվում՝ Արա Շիրազ: Ո՛ւր է: Բոլորն են փնտրում: Ոչ մեկը չի գտնում: Ասացին եկել է, ասացին երևացել է: Ասացին՝ գնացել է գուցե: Գուցե չի եկել: Չկար:

Անշուշտ, քանդակագործը լավ է ճանաչել սրբազանին: Գուցեն գրույցներ, խորախորհուրդ թեմաներ... Կարպետ ձեռք ու մտքին արվեստագետի գունարվել է նաև ներաշխարհային զգացողությունը...

Գործը ստացվել է, բոլորը գոհ են, ամեն մեկն իր ճանաչած սրբազանին է տեսնում պատվանդանին: Նրանց հիացքը փոխվում է խոսքի, փոխվում բարձրակարգ գնահատականի՝ հնչում հավաքվածների շուրթերին, հնչում փոխանակած կարծիքներում, բեմահարթակից հնչող ելույթներում. «Սրբազանը վերածնվեց», «Հուշարձանը նրա անմահության վկան է», «Հուշարձանը մեզ վերադարձնում է մեզ այնքան սիրելի սրբազանին»: Հավաքվածները մեծ խորհուրդ են տեսնում դպրոցականներից երբեք չբաժանվելու՝ սրբազանին բաժին ընկած առեղծվածի մեջ: Սրբազանի սրբություն սրբոց կերպարը, իր ժողովրդին նվիրվելու նրա կերպը համեմատվեց երջանակախիշտակ կաթողիկոսի՝ Վազգեն Ա-ի մարդկային նկարագրի հետ:

Ելույթ ունեցողները երախտիքի խոսք ուղղեցին ամենայն հայոց բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանին և լուսահիշատակ Հովհաննես Շիրազին՝ մեր մշակույթին մնա՞ն գավակ պարգևելու համար: Շատ ափսոս, որ գեղեցիկով, արվեստով, խորախորհուրդ իմաստներով հագեցած այս օրը դպրոցականներն ու նաև ներկաներս չկիսեցինք քանդակագործի հետ:

Սիրելի Արա Շիրազ, մեծատաղանդ արվեստագետ, փառքից խուսափելու համեստությունը գուցե զարդարում է ձեզ, բայց հավաքվածներից զրկեցիք երկար փնտրելուց հետո ձեզ գտնելու, երախտիքի խոսք ասելու ազնիվ մղումից...

Սվետլանա ԽԱՆՈՒՄՅԱՆ
Ամունքող, փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու

ԱՐՏԱԳԱՂԹ

Ռուսաստանի տարածք տարած է

Հայերը Ռուսաստանում նոր չէ, որ հայտնվել են: Իսկ գաղթականության նորագույն ալիքին ականատես ենք բոլորս: Մեզ թվում էր, թե ամեն ինչ գիտենք Ռուսաստանի մասին, բայց պարզվում է՝ այդպես չէ և անակնկալի եկանք, երբ լսեցինք ազգայնականների կողմից մեր հայրենակիցների սպանության լուրերը: Հայաստանում քննադատական ռեալիզմը թեև այնքան էլ արդիական բան չէ, այնուամենայնիվ, համարձակվում են ներկայացնել ականատեսի ակնարկը, որ մեկ տարվա մեջ երկու անգամ Ռուսաստանը կտրել է հյուսիսից հարավ, մոտիկից ծանոթացել և Մոսկվայի, և Սանկտ Պետերբուրգի, և Հյուսիսային Կովկասի հեռավոր ու մոտ գյուղերում հայերի, և ոչ միայն հայերի, նիստուկացին:

Սանկտ Պետերբուրգի շուկաներից մեկում ադրբեջանցի առևտրականների մոտ մի հայ երիտասարդ բեռնակիր է աշխատում: Այդ երիտասարդը նախկին ազատամարտիկ է, դարաբաղյան պատերազմում արիության համար պարգևատրվել է շքանշանով, մականունն է՝ ճուտո: Պատերազմից վերադարձել է հաշմանդամ (մինչև հիմա էլ կաղում է), սակայն իր տեղը չէր գտնում, հայրենիքից հեռացել է հուսալքված ու վիրավորված: Ադրբեջանցիների մոտ էլ աշխատանքի է անցել հայերի «իմադու»: Օրական վճարում են 100 ռուբլի, որ համարժեք է 1600 դրամին, սակայն Ռուսաստանում կյանքն անհամեմատ ավելի է ծան է: Շքանշանը միշտ մոտ է պահում, երբեմն ցույց է տալիս նույնիսկ ադրբեջանցիներին, թե տեսք՝ ինչեր են արել:

Ռուսական քաղաքներից շատերում հայերի ու ադրբեջանցիների միջև, չնայած առկա լարվածությանը, միանգամայն նորմալ գործնական հարաբերություններ են: Ադրբեջանցիները անգամ հաճախում են հայերին պատկանող սննդի օբյեկտներ՝ հայկական խորոված ուտելու կամ հակառակը: Երբեմն այն տպավորությունն են ստանում, կարծես դարաբաղյան պատերազմ չի էլ եղել: Գուցե դրա պատճառներից մեկն էլ այն է, որ Ադրբեջանից հեռացածների մեջ էլ հայրենիքից նեղացվածության սինդրոմ կա: Կամ էլ գուցե այն, որ և հայերի, և ադրբեջանցիների համար գոյություն ունի «սևերի» դեմ ոտնձգություններից պաշտպանվելու միևնույն խնդիրը:

Սակայն միշտ չէ, որ պաշտպանվելու հնարավորություն կա. օրինակ, երբ օմոնը (նստիկանության հատուկ ջոկատը) շուրջկալներ է իրականացնում շուկաներում կամ դրանց մերձակա տարածքներում: Եթե ընկար շուրջկալի մեջ, ապա մահակի հարվածներից ու նստիկանական բաժանմունքում հայտնվելուց չես խուսափի. օմոնականները պարզապես չեն տարբերակում լեզուներին ոչ լեզուներից, գնորդներին՝ վաճառողներից, օրինակապահներին՝ օրինագանգներից: Կարևորը նրանց համար ոչ սլավոնական արտաքինն է: Այդտեղ, պետք է ասել, ուկրաինացիների և հրեաների բախտը բերում է, իսկ հայերինը՝ ոչ: Ոստիկանական բաժանմունքում նոր սկսում են խորանալ «մանրուքների» մեջ: Դա կարող է նաև ժամեր տևել, հետո կտուգանեն ու բաց կթողնեն: Տուգանելու դեպքում էլ մի ստացական են տալիս, որ ռուս ոստիկաններից շատերը կապուկներով պահում են իրենց մոտ, հետո երկի պատռում-զցում են: Քանի որ հայերիս մեջ իրավագիտակցության մակարդակը շատ ցածր է, ռուսաստանյան օրենսդրությունը, որ հենց այս ոլորտում արհեստակարգեր են խճճված է, մեզ համար մնում է անհասանելի և անհասկանալի: Սակայն իզուր. ռուս ոստիկանների մեջ դեռևս մնացել է հարգանքը և վախը օրենքի հանդեպ:

Միայն է այն կարծիքը, ըստ որի էթնիկ կոնֆլիկտներում իրավապահ համակարգը մշտապես պաշտպանում է ռուսներին՝ ի վնաս այլազգիների: Հատկապես ոստիկանությունը բացասաբար է վերաբերում ազգայնականների «ինքնագործունեությանը», և ինչպես հատուկ է ավտորիտար համակարգերի ուժայիններին, կարող է նաև դաժանորեն պատժել «յուրայինին»:

Սակայն բոլոր հայերն էլ գիտեն, որ կան օրեր, օրվա մեջ որոշակի ժամեր, տվյալ քաղաքում որոշակի վայրեր, երբ վտանգավոր է անգամ փողոց դուրս գալը: Բուդյոնովսկի հայտնի իրադարձություններից հետո Ստավրոպոլի և Կրասնոդարի մարզերում տեղի ունեցան «կովկասյան ազգությունների» ներկայացուցիչներին սպանություններ: Սպանվեցին նաև հայ երիտասարդներ:

Առանց որևէ պատճառի, երբեմն էլ՝ առիթի: Նման դեպքերը աղմուկ են բարձրացնում, երբ տեղի են ունենում խոշոր քաղաքներում: Իսկ ռուսական «գլոբիկայում» դրանք հանձնվում են ժամանակի մարտողությանը: Տուժածների հարազատները շահագրգռված չեն աղմուկ հանելու, քանզի դրանից հետո կարող է ավելի վատ լինել մնացողների համար:

Ցանկանում են արդյոք հայերը թողնել Ռուսաստանը: Հրագրանցի Արթուրը Մոսկվայում միկրոբեռնատարի վարորդ է, ամսական վաստակում է 300-500 դոլար: Մոսկվա է բերել նաև ընտանիքին, 4 անձով ապրում են հանրակացարանի 9 թ/մ սենյակում: «Հրագրանում երկհարկանի տուն են թողել, - ասում է նա, - իհարկե կցանկանայի վերադառնալ, բայց ի՞նչ պետք է անեն»: Եթե Հայաստանում կյանքի պայմանները բարելավվեն, վերադառնալ պատրաստ են շատերը: Գուցե զարմանալի թվա, սակայն խոշոր քաղաքներում անգամ մեծ եկամուտներ և սեփական բիզնես ունեցող հայերից շատերը երկար տարիներ ստիպված են լինում ապրել բնակարանային վատ պայմաններում՝ հանրակացարաններում կամ «կոմունականերում»: մեկ սենյականոց վարձու բնակարանը առանց պառավ տանտիրուհու՝ արդեն մեծ հաջողություն է: Չնայած ասում են՝ ռուսի պառավ՝ վրոն է:

90-ական թ.թ. սկզբին Ռուսաստան մեկնողները իրենց հետ զգալի կապիտալ էին տանում, որ ձեռք էին բերում տների, ավտոմեքենաների, թանկարժեք իրերի վաճառքից կամ պարզապես բիզնեսն էին տեղափոխում: Նվազագույն գնահատումներով, այդ ձևով Հայաստանից Ռուսաստան արտահանվել է 5-7 մլրդ դոլար: Համեմատության համար ասենք, որ այդ տարիներին Ռուսաստանում արտասահմանյան բոլոր ներդրումների տարեկան չափը, ըստ պաշտոնական տվյալների, չէր գերազանցում 3 մլրդ դոլարը: Հայաստան ուղարկվող օգնությունները կարելի է համարել հենց այդ կապիտալի տոկոսները:

Սակայն վերջին տարիներին արտագաղթի սոցիալական կազմը փոխվել է: Ռուսաստան մեկնում են ոչ թե սեփական կապիտալ և սեփական գործ իմնելու նպատակով, այլ պարզապես աշխատանք փնտրելու, երբեմն՝ առանց որևէ կոպեկի: Հենց նրանց շրջանում էլ մեծ թիվ են կազմում ոչ լեզուները, նրանք իրավական առումով առավել անպաշտպան են և առավել հաճախ են բորբոքում ռասիստների և տարաբնույթ ազգայնականների ատելությունը:

Սակայն դա, միևնույն է, մերոնց չի կանգնեցնում: Ահա ինչպես է հայաստանյան և ռուսաստանյան կյանքի տարբերությունները ներկայացնում Բառնաուլում աշխատող Ռուբենը, որը վերջերս է հայտնվել այնտեղ. «Հայաստանում մշտապես մի տուփ սիգարետ գնելու կարիք ունես: Այստեղ ամիսը 1000 դոլար են աշխատում, ապրում ու ծախսում են ըստ ցանկության: Ինձ լիարժեք մարդ են զգում: Ոչ գողություն են անում, ոչ էլ՝ որևէ այլ հանցագործություն, իմ մասնագիտությամբ են աշխատում: Իսկ Հայաստանում այդպես հնարավոր չէ: Սքինհեդնե՞րը: Այո, գործ ունեցել են: Էլեկտրագնացքում մի անգամ ծեծի ենթարկեցին: Ընկերոջս հետ էի, իրենք՝ յոթ թե ութ հոգի, բոլորն էլ ատլետիկ կազմվածքով: Սկսեցին խփել ու վիրավորել: Չենք դիմադրել, վախեցանք, թե կսպանեն: Միայն ասացիմք հայեր ենք ու ռուսների հետ ուզում ենք բարեկամ լինել: Մի քիչ գոռոռացին, հետո թողեցին գնացին: Եթե Ռուսաստանում կյանքն անտանելի դառնա, միևնույն է՝ Հայաստան չեն վերադառնա, երկի կնեկնեն ԱՄՆ»:

Իհարկե, ոչ բոլոր հայերն են հաջողակ, այնտեղ էլ արդեն իսկ ձևավորվել է կարիքավոր հայերի խավը: Հայ երիտասարդներից շատերը համարում են, որ հաջողության հասնելու ամենակարճ ճանապարհը ռուս աղջկա հետ ամուսնությունն է: Առայժմ ռուսական իշխանությունները տարբեր կերպ խրախուսում են խառն ամուսնությունները: Այդ դեպքում բազմաթիվ խոչընդոտներ, ինչպես կասեր «Բարգավաճ Հայաստանի» ղեկավարը՝ «ինքնըստիմյան» վերանուն են, հեշտանուն է Ռուսաստանի քաղաքացիության ձեռքբերումը: Սակայն խառն ամուսնությունից մինչև լրիվ ռուսիֆիկացումը ընդամենը 1-2 տարուկ է բաժանում:

Իշխանությունների կողմից ազգային փոքրամասնությունների

ռուսացման ցանկությունը ավելի քան ակնհայտ է: Տարօրինակ է, բայց դրան մեծապես նպաստում են ազգային հողի վրա ձևավորվող հանցագործ կազմակերպությունները: Հայկական բազմաթիվ գաղթօջախներում դրանք յուրօրինակ «համայնքային իշխանություն» են ներկայացնում. լուծում են ծագող խնդիրները ոչ միայն համայնքի ներսում, այլև՝ այլ համայնքների կամ իրավապահների հետ հարաբերություններում: Հանցագործ խմբավորումները, իրենց բնույթով, ինքնաբերաբար ճնշում են համայնքի մշակութային և քաղաքական օջախները: Ջարմանալի չէ, որ 2 մլն-ից ավելի հայերը Ռուսաստանում ոչ մի քաղաքական կազմակերպություն չունեն, իսկ մշակութային կյանքը համարյա

սառեցված է: Միայն խոշոր քաղաքներում մի քանի հայկական թերթեր, ամսագրեր կան, իսկ հեռուստառադիոալիքների մասին ընդհանրապես ավելորդ է խոսել: Այլ երկրների ավելի փոքրաթիվ հայկական համայնքները այս առումով շատ ավելի ակտիվ են:

Սամվել ԱՎԱԳՅԱՆ

Հ. Գ. Աղետի ենթարկված «Ա320» օդանավի ուղևորների մեջ քիչ չէին սոցիալական ծանր պայմանների հարկադրանքով հայրենիքից հեռացող և Ռուսաստանում ապրուստի միջոց որոնող ՀՀ քաղաքացիները:

ՊՍՏԼԻԿ ԿՂԶՅԱԿ ԱՆԲԱՐՅԱՑԱԿԱՄՄԵԾ ՇՐՋԱՊԱՏՈՒՄ

«Լիտերատուրնայա գագետա»-ի վերջին համարներից մեկում տեղ է գտել Վալենտինա Պրուսակովայի հոդվածը՝ Ստամբուլի հայ համայնքի մասին: Ինչպիսի՞ն է պատկերանուն մեր հայրենակիցների կյանքը օտարերկրյա լրագրողներից: Կարծում ենք՝ այդ մասին հետաքրքիր կլինի իմանալ նաև մեր ընթերցողներին: Այսօր թուրքիայում, ավելի ճիշտ՝ Ստամբուլում, գոյություն ունի 60 հազարանոց հայ համայնք: Ինչպե՞ս են ապրում այդ մարդիկ, և ինչպե՞ս են նրանց վերաբերվում թուրքական իշխանությունները: Վերջերս, երբ գնացել էի «Երկրորդ Հոռն», փորձեցի պարզել դա: Առաջին հերթին հարկ էր գտնել հայկական եկեղեցի, քանզի ցանկացած ազգային համայնքի կյանքը միշտ սերտորեն կապված է լինում նախ և առաջ Աստծո տան հետ: Թուրքիայում հայերի գլխավոր տաճարում՝ քաղաքի հին մասում գտնվող Սուրբ Մարիամ եկեղեցուն, թեև Օղղկազարդի կիրակին էր, բայց մարդաշատ չէր. ընդամենը 30 հոգի: Պատարագի ժամն էր, և ինձ չհաջողվեց որևէ մեկի հետ խոսել: Ջարմանալի է, որ ներկաների մեջ, չգիտես ինչու, կային մի քանի սևամորթներ... Եկեղեցու վերևում ծածանվում էր թուրքական դրոշմը: Հաջորդ օրը այցելեցի գլխավոր ազգային տաճարից մի քանի րոպեի ոտքի ճանապարհի վրա գտնվող հայկական դպրոց: Դրա շենքի վերևում նույնպես, բնականաբար, ծածանվում էր դրոշմը, իսկ նախապահում այցելուներին դիմավորում էր Թուրքիայի Հանրապետության հիմնադիր Աթաթուրքի կիսանդրին, որի տակ նշված էին նրա դասական ասույթները. «Թուրքը ազնիվ է, աշխատասեր, հուսալի» և «Ինչպիսի՞ երջանկություն է ասել՝ ես թուրք եմ»: Երբ ես ու հետիս ռուսաստանցի երեք լրագրողները խնդրեցինք դպրոցի տնօրենին՝ Սինեյր Իլդիզ անունով հային, պատմել իր ղեկավարած ուսումնական հաստատության մասին, նա անմիջապես կանչեց հարևան սենյակում գտնվող թուրք տեսուչին կրթության նախարարությունից, որն էլ տրամադրեց մեզ հետևյալ տեղեկատվությունը. «Այս հայկական դպրոցը գոյություն ունի 1923 թվականից:

Պարտադիր առարկաների մեծամասնությունն այստեղ ուսուցանվում է թուրքերեն: Դասավանդվում են նաև հայոց լեզու և հայկական կրոն: Բայց դասընթացներ չկան ոչ ազգային պատմության, ոչ էլ ազգային մշակույթի վերաբերյալ: Դպրոցը որևէ շփում չունի ոչ Հայաստանի, ոչ էլ հայկական Սփյուռքի հետ: Նմանօրինակ այլ դպրոցներ էլ կան, որտեղ սովորում է երեք հազարից ավելի երեխա: Հայկական դպրոցները դրամական օժանդակություն են ստանում պետությունից, նրանց օգնում են նաև տեղի հայկական հիմնադրամները: Ուսումն անվճար է: Ուսուցիչների աշխատավարձը նույնքան է, որքան թուրքիայի բոլոր դպրոցներում»: Սենք շրջեցինք նաև դպրոցի շենքում, որտեղ ամենուր բազմաթիվ Աթաթուրքեր էին, և բավական սակավաթիվ երեխաներ, որոնք ինձ չափից ավելի սուսիկ-փուսիկ ու վախվորած թվացին: Ասենք, զուցե դա ընդամենը իմ սուբյեկտիվ տպավորությունն է: Դպրոցի առաջին հարկի պատուհանները պատկանելի երկաթե ճաղերի պաշտպանության տակ են. մանկահասակ թուրք խուլիգանները երբեմն սիրում են գնդակոծել դրանք ինչպես «խճաքարերով», այնպես էլ մեծ «զլաքարերով»: Իսկ ինչ վերաբերում է դասարանների կահավորմանը՝ ներառյալ համակարգչայինը, ապա կա միանգամայն ժամանակակից տեսք ուներ և, հավանաբար, առանձնապես չէր տարբերվում այն ամենից, ինչ կարելի է տեսնել թուրքական մյուս դպրոցներում: Ստամբուլում կա հայկական թերթ: Բայց գտնել դրա խմբագրությունը, ինչպես պարզվեց, հեշտ չէ. հայերը Թուրքիայում նախընտրում են առանձնապես ի ցույց չդնել իրենց գործունեությունը, և իմաստ չունի շենքերի պատերի վրա փնտրել այս կամ այն հայկական հաստատության գտնվելու վայրի մասին վկայող որևէ ցուցանակ: «Նոր Մարմարա»-ի խմբագրությունը ի-

շեցնում էր բարձրորդի վիճակում գտնվող խոշոր բնակարան լեփ-լեցուն հին թերթերով ու գրքերով: Նույնքան հոգնած ու ոչ երիտասարդ տեսք ունեին նաև նրա աշխատակիցները:

- Կարո՞ղ է արդյոք ձեր թերթը գրել ամեն ինչի մասին, - հարցրինք գլխավոր խմբագրին: - Ո՞ր թեմաներն են համարվում արգելված:
- Մեզ արգելված է խոսել այն ամենի մասին, ինչը տարանջատում է երկիրը, ազգը: Վերջին ժամանակներս սակայն ազատությունն ավելացել է, սահմանափակումները՝ նվազել: Այսպես, մենք տարբեր կարծիքներ ենք հրապարակում Ցեղասպանության մասին...
- Կարելի՞ է խոսել Թուրքիայի քաղաքացիների հետ հայերի բացարձակ իրավահավասարության մասին: Ի՞նչ սահմանափակումների են նրանք բախվում:
- Հայեր կան խոշոր բիզնեսում և խորհրդարանում... Բայց մեզ արգելված է աշխատել ոստիկանությունում, բանակում, ընդունվել պետծառայության: 1939 թվականին հայերը բռնագրավված ձեռնարկությունների և անշարժ գույքի մի մասը հատկացվեց գանձարանին: 1974 թվականից փորձում ենք դատարանների միջոցով վերադարձնել այդ սեփականությունը, բայց առայժմ անարդյունք:

Ստամբուլի հայկական թերթը, նրա խմբագրի խոսքերով, որևէ կապեր չունի ոչ Հայաստանի, ոչ էլ հայկական Սփյուռքի հետ: Այլ կերպ ասած, նրանք, ինչպեսև ողջ համայնքը, պատիկ կոչյալ են թուրքական մեծ և ոչ այնքան բարյացակամ շրջապատում: Թուրքիայում հայերի վիճակի մասին, իմ կարծիքով, պերճախոս վկայում է հետևյալ փոքրիկ հանգամանքը. Ստամբուլում, որտեղ լիառատ են ամենատարբեր ազգային ու էկզոտիկ ռեստորանները, առ այսօր չկա այդօրինակ ոչ մի հայկական հաստատություն:

В Стамбуле и Карсе живет около 70 тысяч нелегальных мигрантов из Армении

В крупнейшем городе Турции - Стамбуле и в граничащей с Арменией провинции Карс проживает не менее 70 тысяч нелегальных мигрантов - граждан Армении, прибывших сюда за последние 10 лет, сообщает турецкая газета «Джумхуриет».

Как отмечает ИА REGNUM, трудовой строй нелегальных мигрантов - граждан Армении, Азербайджана (в Турции работает около полумиллиона граждан этой страны) и Грузии (не менее 100 тысяч) возможно, в первую очередь, потому, что турецким предпринимателям выгодно дешёвая рабочая сила. К тому же эти люди наиболее бесправная часть населения.

Լևոն ՋԱՎԱԽՅԱՆ

ՄԵՐ ՃԱԿԱՏԻ ԺԱՆԳՈՏ ՄԵԽԸ

Ես ուրախությունից գլուխս կորցրել էի... Դեռ գտա ու տխրեցի: Շուրջս մառախլապատ ծմեռ էր և սպիտակ տրտմություն: Չյուրը դիզվել էր տանիքներից, իսկ փողոցները փափուկ էին այնքան... Մեր ապաստարանը տաք սրճարաններն էին: Սովորաբար գլուխըս ես կորցնում էի, երբ հետաքրքիր բան էի տեսնում: Դեռ մեկը ուրախությանս վրա սառը ջուր էր լցնում, և ես վերստին գտնում էի գլուխս: Այդ օրը զարմանալի կինո էի տեսել: Փոքր կպատմվեր, եթե հիացմունքս չկիսեի ընկերներիս հետ: Սրճարան գալուս բուն իմաստը դա էր: Պատմությունս գալիս է լավ-լավ տեղերից.

- Իսկ այժմ, - հայտարարեց հանդիսավարը, - ելույթ կունենա Սև կոթողը...

Նա սև զգեստով պարուրված հսկա կոթող էր՝ ամեհի կրծքերով և որ ամենազարմանահրաշմ էր՝ ածդահա, Մարկեսը կասեր՝ գալակտիկական չափերի հասնող հետույքով: Նա միաժամանակ և՛ երգում էր, և՛ պարում: Դեռ մի բան էլ ավելի... Սև կոթողի հաստաբուն ոտքերի տակ թավալվում էր մի խեղճ ու կրակ տախտակ: Այն կլիներ հինգ մետր երկարությամբ և ավելի քան տաս սանտիմետր հաստությամբ: Նրա կենտրոնում խրված քառորդ երկարությամբ մեխը տախտակի երկու հակադիր երեսներից կիսով չափ դուրս էր ցցված: Սև կոթողը նազանքով «գալակտիկան» պատում էր զոհի գլխավերևում: Սարսափելի ձգողականությամբ տիեզերական այդ մարմինը, այդ սև խռոչը դիվային ուժով կախվել էր սպիտակ մեխի վրա՝ իր ճանապարհին սպառնալով կլանել ամեն ինչ: Այնուամենայնիվ, փորձում էր դա անել սիրով ու գորովանքով, որքան էլ դիմացինը երկաթյա սիրտ ուներ: Նա, մեխի գլխավերևը պտտվելով, հանդարտ իջնում էր և ասես անպարագիծ մի հմայիլ լիներ, որ ուր որ է՝ գայթակղելով իր կործանարար խռոչն էր առնելու դիք-դիք տնկված անլեզու այդ հայվանին: Նա արդեն իսկ աննկատ կլանել էր մետաղի ողջ երկարությունը: Մեխը ասես չէր եղել: Սև կոթողը մի պահ, ասես ձվի վրա բնադրվող հավը, տախտակի վրա զգույշ տեղավորվում էր: Պրկվեց: Առաջինը դա իր մաշկի վրա զգաց փայտը: Տախտակը աղիոողորմ սկսեց ճնջալ: Դեռ նրա մեղանախոտ հնչյունների ներքո Սև կոթողը սկսեց վեր բարձրանալ: Նրա երկու կիսագնդերում լուռ ու մուռն զսպված վեր էր խոյանում նաև երկաթի գեղյակ հատվածը...

- Ես էլ ասում եմ՝ ես ի՞նչ ա երկար-բարակ պատմում... Դու էլ որտեղ մի ախմախ բան ես տեսնում, դրա վրա ես ուրախանում... - իմ ոգևորությանը, ինչպես նաև հուզական գեղարվեստական պատումին, վերջ դրեց ավանդապահ, ազգայնական ընկերոջս չարախինդ ժպիտը:

- Ուրեմն Կուստուրիցան ախմախ ա, հա՞... Նրա «Ա կատու և սպիտակ կատու» ֆիլմը ախմախություն ա, հա՞..., - չէի նահանջում ես:

- Հա, է, հա... Դրանով ի՞նչ ա ուզում ախ..., - գրոհը շարունակում էր ազգայնականը:

- Ուզում ա ասի, որ աշխարհում բաներ կան, որ ուրիշները չեն կարող անել, բան էլ կա, որ միայն մի մարդ կարող է անել..., - անբացատրելի բացատրելով, իզուր, փորձում էի մի բան տեղ հասցնել, զգայականը խոսքի վերածելով՝ փչացնելով զգացածս...

- Էդ ախմախությունը..., - հեզմանքը սառցի նման կտրում էր միտքս:

- Դու, դու, - անզորությունից կատաղել էի, - նաև և ձեր պատգամավորական կոալիցիան կարո՞ղ եք, թեկուզ և խմբակային, քամակով տախտակից մեխ, գոնե մի մեխ դուրս քաշել...

- Չէ հա, - ասաց ռեժիսոր Արմենը, որն իմ պես Կուստուրիցայի բալեշիկն էր, - դրանք ազգի բախտին հենց մեխ են խփել, որ հետո կարողանան դուրս հանեն:

- Մեր ընկերը հին ազգայնական ա, - կողքից հուշեց Մարտիրոսը, - նա կարող ա դուրս քաշի...

- Ես՝ չէ, - մի պահ մտքերի մեջ ընկավ մեր ազգայնական ընկե-

րը, - բայց... բայց մեր Կարողը վայթե հանի...

- Դե, Կարողչին էլ դարձրեք պրեզիդենտ, էլի..., - լուծումը կարծես թե գտել էի ես:

- Առջևում նոր ընտրություններ են, - բազմանշանակ ժպտաց ազգի նվիրյալը, - «Մի քիչ կացի՝ հրես կերևա...»:

Այդ պահին ես շատ էի հեռու ընտրություններից: Այս պահին մոտ էի նրան: Ընկերոջս հինգ մատիս պես գիտեի: Նրա ողջ կյանքը անմնացորդ նվիրում էր ազգային գործին: Թեև դրանից կարող էր և տուժել ազգը, բայց ամենից շատ տուժել էր նա: Նրա կյանքում հայությունից բացի ոչ ոք չէր եղել: Բարոյականության մասին նրա պատկերացումները միանգամայն անհամատեղելի էին Կուստուրիցայի կոթողային հերոսներին: Նրա պահպանողականությունը ինձ գրգռում էր: Ամեն կերպ ուզում էի հոգու հետ խաղալ՝ չխորշելով շահարկել անգամ նրա կուսակրոն վարքը:

- Միթո՞ն թե, - ասի, - ընկեր Կարողչին խի՞ չես առնում...

Ճիշտ գարշապարին էի խփել: Տեղն ու տեղը ընկերս այլակերպվեց՝ վայրկյանապես ազգային փառապանծ գործիչից վերածվելով մի սովորական փերեզակ Դարչոյի:

- «Բաս, - ասաց, - յիս քու միղբը չի՞մ գալի՞ս...»:

- Կյանքումդ, - այնուամենայնիվ, չէի բավարարվում ես, - դու որևէ կնոջ հետ եղած կա՞ս...

- Չէ, - բնականաբար, լսեցի ես:

- Բա ի՞նչ ես անում, - իբր թե նոր էի զարմանում:

- Օճանիզմով եմ զբաղվում, - զարմանքն էլ ո՞նց է լինում. դա արդեն ինձ համար զուտ նորույթ էր, իսկ նրա համար, հուսով եմ, մի մեծ քայլ՝ պահպանողականությունից դեպի ավանգարդ:

- Գոնե էդ պահին սիրուհիներիդ փոխո՞ւմ ես, - ոգևորվել էի ես: - Բա, - խեղճացավ, - շարունակ մեկի հետ եմ...

Ասեմք, այլ կերպ չէր էլ կարող լինել: Հայրենասերի համար դավաճանությունը վիրտուալ կյանքում նույնքան անթույլատրելի էր, որքան իրականությունում: Ավաղ: Երկրի ազատության համար մարտնչող մարտիկը, ինքը, ազատ չէր, անգամ անկարող էր ազատ երազել: O tempora, o more! Նրա կյանքն էլ կյանք չէր: Ջանի միսն ուտելով՝ ապրում էր: Ապրում էր միայնակ... առանց «հայրենիքի»:

- Այ ընկեր, - ասի, - ազատ ապրի, ազատ, անկաշկանդ՝ տեսնո՞ւմ ես, թե ոնց են ապրում վերոպաներում, - ու որպես անձնական օրինակ, ոտս ոտի վրա դարսած, ամերիկավարի, լոջվեցի դատարկ աթոռին: Շարժումս էնքան էր ինքնավստահ, անզույշ, որ ինքնաբերաբար հավասարակշռությունս կորցրի ու մեջքիս վրա զնացի... Թե ո՞ր, Մարտիրոսն ու Արմենը տեսան, ու ահաբեկված վեր թռան, որ ինձ օդումը բռնեն: Իսկ նա կարեկցանքով ինձ էր նայում:

- Տեսնո՞ւմ ես, - ասաց, - թե ինչ է նշանակում ոտքի տակից ազգային հողը կորցնելը...

Էդ նրա կարծիքով... Ես չէի ասի, թե իմ ոտքը ես երկրի հողից կտրվել է: Ինչքան ինձ հիշում եմ՝ շարունակ հայրենիքի հետ եմ. մեր գյուղից ու երևանից այն կողմ գրեթե բան չեմ տեսել: Իմ հայրենասիրությունից ես միայն տուժել եմ: Ես է՛լ ապրիլի սկզբներին շուրջ հիսուն գրողներով մեկնելու նա արտասահման, իհարկե, առանց ինձ: ՀԳՄ նախագահ Լևոն Անանյանը «Հայկական ժամանակ»-ում տպագրվող ստեղծագործությունները գեղարվեստական չի համարում: Ուստի և նրանց հեղինակները գրող չեն կարող համարվել. էլ ո՞ր մնաց արտասահմանը... Իմ միխթարությունն այն է, որ իմ բանտը իմ հայրենիքն է: Իսկ ինչ մնում է գեղարվեստական աժեթին, ապա ըստ Լևոն նախագահի՝ գեղարվեստական եմ այն բոլոր երկերը, որոնք տպագրվում են գրական մամուլում, անհամ եմ ու չեն ընթերցվում:

- Իսկ ինչն՞ է դուք Գրողների միության անդամ չեք, - հարցնում են ինձ:

- Ես չեմ ուզում իրենց հավասարվեմ, - պատասխանում եմ ես: Հիմա կասեմ՝ աղվեսի դուռը խաղողին չի հասնում, ասում ա՛

խակ ա... Թող ասեն... Իրենք Պառնասում, ես՝ Վերնիսաժում, ո՞նց հասնեմ... Նամանավանդ որ, ես չեմ էլ ուզում իրենց հավասարվեմ...

Սա չի նշանակում, թե ես ազգանպաստ գործունեություն չեմ ծավալում: Ես վերջերս էր, արծաթեղենով լի կաշվե դարչնագույն հնամաշ պայուսակը ձեռքիս՝ վերադառնում էի տուն: Նախանշյան փողոցի վրա դեմս ելավ թուրքահայաստակ ընկերս՝ Սարգիս Զացապանյանը, որը հաջողությամբ ինտեգրվել էր Զայաստանում:

- Այդ ի՞նչ է պայուսակիդ մեջ, - ցույց տվեց խառնախուռա գարդեղենից ուռցորված պայուսակս:

- Ճիտին պարտքս, - ասի:

- Ճիշտ այդպիսի պայուսակ, - խնդում էր: Նա ապշած էր իմ պայուսակի նմանությունից, - Ստամբուլի մեջ իրենց ձեռքում պահում են սուննաթչիները... Նրանք այ, այսպիսի պայուսակը ձեռքներին Ստամբուլի փողոցներով «սուննաթչի, սուննաթչի» կանչելով գնում են... Ովքեր ուզում են իրենց երեխային սուննաթիել՝ հրավիրում են ներս...

Ընկերս լավ էլ նկատել էր: Մի սուննաթչի էլ ես եմ: Զատուկ այդ նպատակով ես էլ իմ գործիքներն ունեմ: Արծաթից գատ, պայուսակիս ձախ գրպանում միշտ ինձ հետ է թուղթն ու գրիչս: Ով ազգադավ գործ է անում՝ էլ դես-դեն չեմ ընկնում, շտապ հանում եմ գործիքներս ու «սուննաթում»...

Էհ, ինչքան էլ հոխորտամ, գրիչս թրի պես աչ ու ձախ ճոճեմ ու դավաճաններին թլփատեմ, էլի մնալու եմ որք ու անպաշտպան, ես՝ դախլիս ես կողմում, նրանք՝ էն կողմում... Եվ գալիս, բարձած ուղտերի պես անց են կենում թալանչին ու կողոպտիչը, չարագործն ու հանցագործը, մարդասպանն ու մարդատյացը, ամբարիշտն ու անբարոն, ընդդեմն ու անառակաբարոն, մանկապիղծն ու մանկաբողբ, անհագն ու ազահը, անխիղճն ու անհոգին, զանձագողն ու դրամաշորթը, ստորն ու սրիխան, մաքսավորն ու վաշխառուն, օլիգարխն ու օրինախախտը, կաշառակերն ու կաշառատուն, իշխանաբաղձն ու իշխանադավը, տերավորն ու անտերը, շողոթորթն ու քծնողը, փարիզեցին ու երևանցին, փոքր ճանփեքի ջիբգիրներն ու մեծ ճանապարհների ավագակները, և վերջապես, այս քարավանն առաջնորդող պատգամավորական կուպիցիան... Շունը հաչում է, քարավանը՝ գնում... Միտս տազնապով դողանջում է: Կանգ առ, քարավան, տես՝ ինչ հրաշք է կյանքը... Կյանքն անուշ է առանց մեղքերի... Մեծ պաս է: Իմ ընկեր վարոն չի ուտում, չի խմում, ես օրերին կնոջ անկողին չի մտնում, որ դրախտ գնա: Երանի նրանց, ովքեր իրենց գանձերը երկնքում են դիզում: Ո՞ր եմ ձգվում բեռները մեղքերի... Միևնույնն է, այնտեղ ցուրտ է ու խոնավ և ասամների կրճտում, այնտեղ մութն է բնակվում ծակ աչքերում, հողով են խցանված խուլ ականջները, որոնք ու զեռունն են սնուցում անկուշտ բերանները, և օձն է գալարվում պաղ սրտերի վրա: Կանգ առ, քարավան, տես, կյանքն է կանգնել... Մինչդեռ չարիքը մեխվել է լիակած ուղեղում, միտքը կարկանդակ գանգատուփի մեջ, ու մեր երազանքների չուն այլևս հանգրվան չունի: Կանգ առ, քարավան, այդ ո՞ւր ես գնում... Բախտը մեզ ազատություն տվեց, որ օտարից անկախանանք... Սակայն մենք դարձանք մեր շահի ստրուկը: Զայաստանի ազատ, անկախ Զանրապետությունը դարձավ իր իսկ ժողովրդի ազատ, անկախ կողոպտիչը: Շատերի ունեցվածքը հոսեց քչերի գրպանը: Նրանք կորցրին նախնայաց հավատը: Նրանց աստվածը հիմա փողն է: Փողը, որ պահում են ջեբներում: Չեքի աստվածն ի՞նչ պիտի լինի: Խարանը մեր կրծքին մենք դրինք: Ազգովի մի քար օգեցինք ծովը, ու հիմա գոնե մեկը չկա, որ էդ քարը էդ ծովից հանի: Մենք կորցրել ենք մեր ընտրյալին: Առավել քան երբեք մենք ընտրյալի կարիք ունենք: Վերջապես մեկը պիտի լինի, չէ՞, դարաբաղյան թնջուկը հանգուցալուծելու համար:

...Մեր սրճարանային գրույցը աննկատ տեղափոխվել էր քաղաքական դաշտ:

- Զայաստանի հարցերի մեխը Ղարաբաղի պրոբլեմն ա, - հոգոց քաշեց ազգայնական ընկերս, - թեկուզ աշխարհն էլ իր քամակը դեմ տա՝ էդ մեխը տեղից ժած եկողը չի...

- Քեզ թվում ա, - հանգիստ առարկում էի:

- Ուրիշ ձև կա՞, - դա հետաքրքիր էր նաև Մարտիրոսի և Արմենի համար:

- Միթո՞ւմ ինչի՞ եմ երկու ժողովուրդներին իրար խառնում, - նրանց լայն բացած աչքերի առաջ, ասես մարտի դաշտում, ճկուն մտքիս արգասիքն էի փռում: - Դու՞ն էլ չէր... Քանց գոր-

քերը պիտի կոտորվեին՝ երկու թագավորներն էին իրար դեմ դուրս գալիս... Ով հաղթեց՝ հաղթեց...

- Էթենց կարող ա՞, - խուճապի մատնվեց Մարտիրոսը, - մենք տանուկ տանք... Նրանցը բոյով, ջանով ա... Էդ ջանդաքը գետնով տալ կլինի՞...

- Զի ասվի, - ասի, - մերն էլ գեղացի կռված տղայա, մին էլ տեսար՝ լոմով, կացնով մի բան արեց...

- Լևո՞ն..., - բացականչեց ռեժիսոր Արմենը, - համա գրող ես, հա՞...

- Ճի՞շտ..., - չէի հավատում:

- Զա, հա, - քաջալերեց ազգայնական ընկերս, որին իմ լավատեսությունը խիստ էր ուրախացրել, - դու բոլոր տվյալներն ունես մեծ գրող լինելու համար, բացի...

- Բացի՞..., - լոշտակ ականջներս լակատրների նման լարած սպասում էի:

- Բացի խելքից, - ասաց:

Էդ մեկը չպիտի ասեր: Ասենք, ես երկրում խելքի պակաս ո՞վ չունի... Ունը թամամ ա՞ թող առաջինը նա վրաս քար օգի: Բայց պակաս էլ կա, պակաս էլ: Լռովա աշխարհում մի գյուղ կա, ուր միտքը շարունակ դոփում էր նույն տեղում: Դա Լավարա փեշերին ծալված Աբորին էր: Աբորվեցուն բառը հասու էր այնքան, որքան թույլ էր տալիս բառահնչյունը:

- Այտա, որդենցի՞ ես, - հարցնում է աբորվեցին ոռնակեցուն (Ոռնակը ներկայիս Ակներ գյուղն է: Այն միայն սովետական կարգերի շնորհիվ բարեհնչյուն դարձավ):

- Ոռնակեցի, - խոստովանվում է Ոռնակում ապրողը:

- Այտա, էդ ի՞նչ տաք տեղից ես, - ապշում է աբորվեցին:

Նրան հասկանալ կարելի էր: Նրանք իսկապես տաք տեղի կարող էին: Ես չէ, Երվանդ Լավարյանն է պատմում: Շնորհից, որ տգիտությունը հայրենիքն էր, մի սիրուն հարսիկ են բերում Աբորի: Շնորհա տխմարության մասին ողջ Լռովա ձորում առասպելներ էին պատմում, բայց որ նրանց դուրս եկած հարսը Աբորու համեմատ փառք էր, դա դեռ հետո կիմանաք: Զարս հո չէ՞ր, մի շարմաղ, պայծառ միտք էր միամիտ խավարում: Սա մի օր նկատում է, որ կրակի շուրջ տաքանալիս գյուղացիք իրենց տակ ավազի պարկեր են պահում: Կրակն էլ հո կրակ չէ՞ր, Աստծո ոտքեր էր վառում: Խարույկի թեժանալու հետ ամեն մեկն իր տակից բռավ ավազը հանում ու ցանում էր տաքությունից այրվող ծնկներին: Ադաթին հնագանդ ամաչկոտ հարսը էլ չի դիմանում. ձեռքի ափով փակած բերանը մոտեցնում է սկեսրայրի ականջին:

- Այի, - ասում է սկեսրայրին, - հլա մի քիչ եդ քաշվի...

Շնորհեցի էր, հո աբորվեցի չէ՞ր, որ էդքանը չհասկանար: Սկեսրայրը հետ է քաշվում: Զգում է, որ ծնկները հովազան, կրակի ցուլք էլ երեսին չի հասնում, ծնկներն էլ չեն վառվում:

- Բեգո, համբո, Սահակ, Թևան, - դառնում է ընկերներին, - ադա, հլա եդ քաշվեք:

Զետ են քաշվում և ի՞նչ այրվող ծնկները միանգամից զգալ են տալիս ցերմության փոփոխությունը:

- Բո՞ւ..., - զարմանում են, - ադա, դու էդ դդամ խելք ես ունեցել՝ մենք բանից անտեղա՞կ...

- Մեղքս ի՞նչ թաքցնեմ, - գլուխը ամոթխած քորում է խելքատերը, - շնորհեցի հարսս գլխի օգեց:

Գյուղով մեկ ուրխաղ են լինում, փառք տալիս Աստծուն, որ իրենց գյուղին չի խնայել ու էդպիսի խելքը հարս է ուղարկել: Ծերերով տեղնուտեղը խորհուրդ են անում, թե ինչ անեն, ոնց անեն, որ էդ մի ճրագ Աստծո պարգև խելքը պահեն-պահպանեն: Տարբեր կարծիքներ են հայտնվում: Ամենից շատ Բեգոն է աչքները վախացնում.

- Տղերք, - ասում է չալիկը տմբտմբացնելով, - ես մեր գեղը լավ գիդեմ, մողիթ կացեք, հանկարծ դրա խելքը գլխիցը չթռչի...

Գլուխներին որ շատ զոռ են տալիս, գտնում են հարցի լուծման ամենակարճ ու ամենաուղղակի ճանապարհը: Զարսին կանգնեցնում են մի հաստաբուն ծառի տակ, բնին քիպ և ուղիղ ճակատի կենտրոնում մի հեյվարա ժանգոտ մեխ խփում:

Դե, թե խելք ես, թռի...

Մենք մտքով հիմա էլ Աբորուց հեռու չենք: Մեր խելքն էլի մեխված է մի տեղում: Թե չէ՞ ես երկիրը ինչի՞ չի տեղից շարժվում... Մինչդեռ թռիչքի համար ծնվածը չի կարող նույն տեղում մնալ: Ո՞վ է լինելու մեր ընտրյալը... Ո՞վ կհանի այդ մեխը... Մեխը... Նմանն այն մեխին, որ մնաց Սև կոթողի «գալակտիկայում»...

Ալեքսանդր ՄԱՆԹԱՇՈՎ

Ֆինանսիստը

Նավթի ապագա հայ արքան ծնվել է 1842թ. Թիֆլիսում: Մանթաշովի մանկությունն ու պատանեկությունն անցել են պարսկական Թավրիզ քաղաքում, որտեղ նրա հայրը զբաղվում էր գործվածքեղենի վաճառքով: Լինելով ընտանիքի միակ արու զավակը՝ Ալեքսանդրը մանկուց օգնում էր հորը առևտրային գործերում:

1869թ. նա տեղափոխվում է Մանչեստեր, որն այդ ժամանակ մանուֆակտուրայի խոշոր կենտրոններից էր, որտեղից էլ հորը գործվածքեղեն է մատակարարում: Մանչեստերյան շրջանը կարևոր դեր ունեցավ երիտասարդ Մանթաշովի ձևավորման գործում, այստեղ նա ոչ միայն ծանոթացավ մանուֆակտուրային բիզնեսի այբուբենի հետ, այլ խորասուզվեց եվրոպական բիզնեսի բարդությունների մեջ, հաղորդակից դարձավ անգլիական մշակույթին: Մանթաշովը տիրապետում էր անգլերեն, ֆրանսերեն, գերմաներեն լեզուներին:

1872թ. հայր և որդի Մանթաշովները վերադառնում են Թիֆլիս: Երիվանյան հրապարակի վրա գտնվող «Կովկաս» հյուրանոցի առաջին հարկում նրանք գործվածքեղենի խանութ են բացում, հետո՝ երկրորդը և սկսում են զբաղվել գործվածքեղենի մեծածախ առևտրով: 1887թ., հոր մահից հետո, Ալեքսանդրը գնում է թիֆլիսյան առևտրային բանկի արժեթղթերի մեծ մասը, որը կարևոր դեր ուներ ողջ Կովկասի առևտրում, և դառնում է նրա գլխավոր բաժնետերը, իսկ հետագայում զբաղեցնում է նաև բանկի ադմինիստրատիվ խորհրդի նախագահի պաշտոնը: Ի դեպ, «Տիմկոմ» բանկը Կովկասի միակ ֆինանսական հաստատությունն էր, որի արժեթղթերը գնահատվում էին Մանկտ Պետերբուրգյան բորսայում:

90-ականների սկզբին Մանթաշովը արդեն առաջին գիլդիայի վաճառական էր և Թիֆլիսի Քաղաքային դումայի իրավասու: Յենց այդ ժամանակ էլ նա սկսեց հետաքրքրվել նավթով: Նա ժամանակին նկատեց Բաքվի նավթարդյունաբերության զարգացման հեռանկարները:

Նավթարդյունաբերողը

Սա համաշխարհային նավթաբիզնեսի ձևավորման շրջանն էր: Ընդերքային սև հեղուկը ձեռներեցներին անհավանական շահույթ և նոր հսկայական հեռանկարներ էր խոստանում: Անհրաժեշտ էր պարզապես փողեր ներդնել և հնտորեն կառավարել գործը: Յենց այդպես էլ արեց Մանթաշովը: Նրա գլխավոր հաշվապահի նախաձեռնությամբ ոչ մի թուղթ գործավարության մեջ չէր մտնում առանց «Աստծով» մակագրության:

Մանթաշովը ռիսկից չէր վախենում: Մի-քայլե Արամյանցի հետ համատեղ գնված վնասաբեր նավթահորերը շատ շուտով սկսեցին շահույթ բերել: Նավթի վերամշակման համար մանթաշովյան ֆիրման

Բաքվում կառուցեց կերոսինի և քայուղերի գործարան, նավահանգիստ և էլեատոր՝ նավթն ու մազուքը պոմպով տեղափոխելու համար: Նրա ֆիրմային էին պատկանում Բաթումիում գտնվող տարներ արտադրող գործարանը և նավթամբարը, Զաբրատում՝ մեխանիկական արհեստանոցը, Օդեսայում՝ նավթատար կայանը և 100 վագոն ցիստեռները, որոնք շրջանառվում էին Ռուսաստանի հարավ-արևմտյան երկաթուղային ճանապարհներում: Մանթաշովը Անգլիայում գնեց 3 տանկերներ, որոնցով նավթը Յնդկաստան, Չինաստան, Ճապոնիա և այլ միջերկրածովյան երկրներ էր մատակարարվում:

1899թ. հիմնվեց «Ալ. Մանթաշով և Կո» առևտրի տունը, որն անմիջապես ներկայացուցչություններ, գրասենյակներ և պահեստներ բացեց Եվրոպայի և Ասիայի ամենախոշոր քաղաքներում՝ Սմիռնայում, Սալոնիկում, Կ.Պոլսում, Կահիրեում, Պորտ Սաիդում, Դամասկոսում, Լոնդոնում, Բոմբեյում և Շանհայում: Շուտով Մանթաշովը դառնում է մի շարք համաշխարհային նավթային ընկերությունների բաժնետեր, որոնց թվում էր «Նոբել եղբայրներ» ընկերությունը: Նավթի ընդհանուր պաշարների 51,3%-ն և Կասպից ծովի նավթի մնացորդների 66,8%-ը կենտրոնացված էին նրա ֆիրմայում: 1904թ. Բաքվի նավթն արդյունահանման ծավալով գիջում էր միայն «Նոբել եղբայրներին» և Ռոտշիլդ եղբայրների «Կասպիական սև-ծովյան ընկերությանը»:

Մի անգամ, երբ Մանթաշովը ճանապարհորդում էր Վիեննա-Փարիզ գնացքով, նրա ուղեկիցը մի քչախոս մարդ էր: Մանթաշովի՝ նրա հետ զրույց տանելու բոլոր փորձերն ապարդյուն են անցնում: Եվ միայն, երբ խոսք է գնում Բաքվի նավթարդյունաբերության մասին, քչախոս ուղեկիցն աշխուժանում է: Զրույցի ընթացքում նա նավթահանման վերաբերյալ մի քանի մասնագիտական հարցեր է տալիս և իմիջիայլոց ասում, որ նրան Բաքվում հայտնի միակ մարդը Ալեքսանդր Մանթաշովն է: Մանթաշովը ծալտում է անծանոթին և ներկայանում: Դրանից հետո զրուցակիցն այլևս չի խոսում: Մի քանի օր հետո Մանթաշովը հայտնի միլիոնատեր բարոն

Ռոտշիլդի կողմից մակագրված աշխարհիկ ընդունելության հրավեր է ստանում: Այդ հրավերի երկտողից Մանթաշովը հասկացավ, թե ով էր իր քչախոս ուղեկիցը:

Մանթաշովը ֆինանսավորեց Բաքու-Բաթումի նավթամուղի շինարարությունը և 1907թ. կառուցեց աշխարհում առաջին 835 կմ երկարություն ունեցող նավթամուղը, իսկ բիզնեսմենին «նավթի արքա» հռչակեցին: 1899-1909թթ. նրա ընկերությունն իր հիմնական կապիտալի ծավալով (22 մլն ռուբլի) ամենախոշորն էր ուսական արդյունաբերության մեջ:

Ասում են, մինչև նավթի հանք գտնելը Մանթաշովն անձամբ էր այն ուսումնասիրում: Նա գիտեր, որ հարուստ հանքատեղին անսպասելիորեն կարող է սպառվել և, հակառակը, անհեռանկարային հորատանցքից նավթի շատրված խփել: Երկրաբանների, նավթագործ մասնագետների, ինժեներների շքախմբով շրջապատված, նա ուսումնասիրում էր հողակտորը, բազմաթիվ հարցեր էր տալիս, ուշադիր զննում էր հողի գույնը, փխրունությունը և այլն, մինչև անգամ հոտոտում էր այն: Յետաքրքրվում էր հարևան հողակտորների վիճակով: Մեկ էլ հանկարծ կանգ էր առնում և ձեռնափայտը գետնին խփելով՝ ասում էր. «Յենց այստեղ էլ հորատեք»: Ոչ ոք չէր կարողանում հասկանալ, թե ինչով էր պայմանավորված տվյալ կետի ընտրությունը: Սակայն նրա որոշումը միշտ վերջնական էր լինում: Իսկ ամենագարմանալին այն էր, որ երբ սկսում էին նրա մշած տեղում հորատել, գետնից նավթի շատըրվան էր խփում:

Բարերարը

Մանթաշովի ժամանակակից, հայ դասական գրականության ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Շիրվանզադեն այսպես է գրել նրա մասին. «Ոչ թե հսկայական գումարներն էին, այլ սիրտը. ահա թե ինչն էր, որ միակ և մեծագույն դերը ունեցավ Մանթաշովի բարեգործական գործունեության մեջ: Նա նվիրատվություններ էր անում ոչ թե սին փառասիրությունից ելնելով, կամ էլ որևէ հետին մտքով, այլ միայն այն պատճառով, որ նրան այդպես էր թելադրում իր զգայուն հոգին, նրա բարեգործությունը իր մեջ իսկական քրիստոնյայի դրոշմ էր կրում: Զախ ձեռքը չգիտե, թե աջն ինչ է տալիս»:

Տասներկու համախոհների հետ նա Թիֆլիսում հիմնում է «Կովկասի հայկական բարեգործական միությունը»: Նա Ներսիսյան հոգևոր ճեմարանի կառուցման համար 300 հազ. ռուբլի է հատկացնում: 1910թ. նա Մայր Աթոռ Սբ. Էջմիածնին հանգանակում է 250 հազ. ռուբլի, որի միջոցներով կառուցվում է Ամենայն Յայոց կաթողիկոսի ներկայիս խորանը (շինարարությունն ավարտվեց 1914թ.):

Մանթաշովը ֆինանսավորեց հիսուն հայ տաղանդավոր երիտասարդների կրթությունը Ռուսաստանի և Եվրոպայի լավագույն ուսումնական հաստատություններում: Նրանցից շատերը հետագայում զարգացրեցին հայկական մշակույթը և գիտությունը, նրանց թվում էր հայ դասական երաժշտու-

թյան հիմնադիր Կոմիտասը:

Սակայն Մանթաշուկի ամենից աչքի ընկնող գործերից է Փարիզի ժամ Գուժոն փողոցի վրա գտնվող Աբ. Յուլիանես Մկրտչի եկեղեցին: Գործարարն այսպես է բացատրել հենց Փարիզում գտնվող հայկական եկեղեցու համար այդքան առատ հանգանակություն անելու իր քայլը. «Սա այն քաղաքն է, որտեղ ես ամենից շատ եմ մեղքեր գործել»: Սա սփյուռքի ամենագեղեցիկ հայկական եկեղեցին է: Դրա կառուցման համար 1904թ. Մանթաշուկը ծախսել է 1 մլն 540 հազ. ֆրանկ, հետո հանձնել իր ժողովրդին: Այս գործի համար Ֆրանսիայի նախագահն Ալեքսանդր Մանթաշուկին պարգևատրել է «Պատվավոր Լեգեոնի շքանշանով»:

Մարդը

Մանթաշուկը չէր սիրում ի ցույց դնել իր հարստությունը և բավականին համեստ կյանք էր վարում: Նա ոսկի չէր սիրում և

չէր էլ կրում, նրա միակ զարդը պիջակի գրպանի բնական ծաղիկն էր: Թիֆլիսում նա նույնիսկ սեփական կառք չուներ, քանի որ սիրում էր զբոսնել կամ էլ տրամվայով շրջել:

Պատմում են, որ զբոսանքների ժամանակ Մանթաշուկն իր մոտ 20 ոսկե դրամ էր պահում, որը հավասար էր 5 ռուբլու: Ամեն անգամ Թիֆլիսի ռեալական քոլեջի մոտով անցնելիս նա, իբր պատահաբար, մոտենում էր կարիքի մեջ գտնվող աշակերտներին և հետաքրքրվում էր. «Ինչպե՞ս է հորդ առողջությունը: Անպայման կհաղորդես նրան իմ ողջույնը»: Իրականում այս ֆրազը քողարկում էր այն պահը, երբ Մանթաշուկը, շրջապատի համար անցկատ և առանց զրուցակցի հպարտությունը վիրավորելու, նրա գրպանն էր դնում ոսկեդրամ: Դրա հետ մեկտեղ նա բավականին մարդամոտ, աշխույժ և կատակասեր անձնավորություն էր: Սի անգամ, երբ նա վճարում է սափրիչին, վերջինս նկատում է «Ձեր տղան երկու անգամ

շատ է տալիս»: Իսկ Մանթաշուկն այսպես է պատասխանում. «Դե նա Մանթաշուկի որդին է, իսկ ե՞ս ով եմ»:

Նրա նախասիրություններից էր թատրոնը: Հենց Մանթաշուկի միջոցներով էլ կառուցվել «Պիտոկյան թատրոնի» շենքը, որը ներկայումս կրում է Շոթա Ռուսթավելու անունը: Փարիզի «Academic National de Musique»-ում նա սեփական օբյակ ուներ: Մանթաշուկը երազում էր մանաստիպ մի թատրոն կառուցել Երևանում, բայց չհասցրեց: Հայկական ֆիլիհարմոնիկ փոքրիկ դահլիճը քաղաքին արված նրա նվերն է:

Ալեքսանդր Մանթաշուկը մահացել է 1911թ. ապրիլի 19-ին, Սանկտ Պետերբուրգում: Հինգ օր հետո նրա մարմինը տեղափոխել են Թիֆլիս: Նրան հուղարկավորել են կնոջ կողքին, Վիեննական տաճարի դամբարանում, որի գլխավոր եկեղեցիներից մեկի վերականգնումը կատարվել էր նրա հանգանակության շնորհիվ:

Պատրաստեց Կամո ՍՍԻԼՅԱՆԸ

Հեղինակային և հարակից իրավունքների խնդիրները

Հեղինակային իրավունքի պահպանության հիմնական նպատակն է աջակցել ազգային մշակութային ժառանգականության հարստացմանն ու տարածմանը, խթանել ստեղծագործական գործընթացն ու հանրության կայն շրջանների հասցնել ստեղծագործական գործունեության արդյունքները:

Հայաստանում «Հայիեղինակ» ՀԿ-ն այդ ուղղությամբ իրականացնում է տարբեր ծրագրեր, որոնցից մեկն էլ Վանաձորի «Արգիշտի» հյուրանոցային համալիրում անցկացված սեմինար-քննարկումն էր՝ «Հեղինակային և հարակից իրավունքների խնդիրները Հայաստանում» թեմայով: Սեմինարի նախաձեռնողներն էին «Հայիեղինակ» ՀԿ-ն և ԱՄՆ ՄՁԳ «Առևտրային և տնտեսական զարգացման ծրագրեր», «Բերինգ Փոյնթ» կազմակերպությունը:

Բացման խոսքում, ինչպես նշեց ու կարևորեց ՀԿ-ի տնօրեն Սուսաննա Ներսիսյանը, ասվեց, որ բոլոր այն անձինք, ում Աստուծո կողմից շնորհված է ստեղծագործելու ունակությունը, սովորաբար չեն հարմարվում նորմավորված հաստիքային աշխատանքին ու սահմանված աշխատավարձին: Նրանց բարեկեցությունը կարող է ստացվել հանրության կողմից նրանց ստեղծագործությունների օգտագործման հետևանքով:

Այդ պատճառով, յուրաքանչյուր պետություն պետք է հոգա ման անձանց կա-

րիքները: Չէ՞ որ հենց այդ հեղինակների ստեղծագործական գործունեության շնորհիվ է ստեղծվում և զարգանում ազգային մշակույթը:

Մասնակիցներին՝ (որոնց թվում քիչ չէին մեր մշակույթի վաստակաշատ ներկայացուցիչներ՝ ՀՀ վաստակավոր դերասանուհի Ռոզա Մխիթարյան, ճանաչված գրող Հրաչ Սարգսյան, գրող-թարգմանիչ Խորեն Գասպարյան), դերասաններին, նկարիչներին, լրագրողներին և այլոց ողջույնի խոսք հղեց «Բերինգ Փոյնթ»-ի ներկայացուցիչ Տիգրան Ալոյանը: Ապա ներկայացվեցին հիմնական թեմաները: Իսկ թեմաները, որոնցով հանդես եկան «Ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաների և ինտելեկտուալ սեփականության պաշտպանություն» ՀԿ-ի իրավաբան Սասուն Շահնազարյանը, «Հայիեղինակ» ՀԿ-ի տնօրեն Սուսաննա Ներսիսյանը, ՀԿ-ի ներկայացուցիչ Գայանե Հակոբյանը և դրանց շուրջ ծավալված ակտիվ քննարկումը կայն դաշտ հանդիսացավ տեղեկատվական-փոխանակման համար:

Սեմինարի մասնակիցներին տվեցին «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի օրինակներ և համապատասխան գրականություն, սպառիչ պատասխաններ ստացան իրենց ներկայացրած հարցերին:

Սեփական լրատվություն, Վանաձոր

Ամսվա թիվը

Հայաստանում 1 մլն 248 հազար մարդ ապրում է աղքատության մեջ:

ՀՀ բնակչության 19,7 տոկոսի սննդի առնվազն 70 տոկոսը կազմում են հացամթերքն ու կարտոֆիլը:

Անցած տարվա դեկտեմբերի համեմատ այս տարվա առաջին 5 ամիսներին ՀՀ-ում պարենային ապրանքների գները աճել են 10,1 տոկոսով:

ԱՎԱՆԳՆԵՐ

Հուլիսի սկզբին պատրաստ կլինի ՀԻՄՀ խնայքանկում մինչև 1993թ. հունիսի 10-ը ներդրված դրամական ավանդների դիմաց փոխհատուցում ստացողների վերջնական ցանկը: Այն կհաստատվի աշխատանքի և սոցիալական հարցերի նախարարության կողմից, որից հետո կսկսվի բաշխումը:

ԱՅՍՊԵՍ ՀԻ ԿԱՐԵԼԻ ԿԱՌՈՒՅԵԼ

Սեյմակայուն շինարարության հայկական ասոցիացիայի նախագահ պրոֆեսոր Միքայել Մելքունյանը վերջերս «Արմենպրեսի» սրահում տեղի ունեցած մամուլի ասուլիսի ժամանակ հայտարարել է, որ եթե երևանում տեղի ունենա այնպիսի երկրաշարժ, ինչպիսին տեղի ունեցավ 1988 թվականին Սպիտակում, ապա երևանից ոչինչ չի մնա: «Կլինի շուրջ 300 հազար գոի, շենքերի 80 տոկոսը կքանդվի», - ասել է նա: Ըստ Մ. Մելքունյանի, սեյսմիկ անվտանգության հանգամանքը հաշվի չի առնվել խորհրդային տարիներին և հաշվի չի առնվում նաև ներկայումս իրականացվող «Լիտար» շինարարության ժամանակ:

Исторические анекдоты

«Послушайте, юноши, старика...»

Римский император Август прошел в молодости через много испытаний, но затем долго и счастливо правил огромной империей. Во все годы, начиная с молодых, его отличали трезвость оценки ситуации и весьма взвешенное поведение. Как-то, желая успокоить знатных юношей, которые разнузданно и громко галдели, не обращая внимания на окружающих,

он начал так: «Послушайте, юноши, старика, которого юношей слушали даже старики...» Сказано два тысячелетия назад, но как актуально в наши дни, когда опыт старшего поколения не только не востребован, но даже часто подвергается бездумному невежественному осмеянию!

Роберт ОГАНЯН.

ՕԼԻԳԱՐԽՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՑՈՒՄ

Ամեն անգամ, երբ Հայաստան են այցելում, բարեկամներս, ընկերներս առաջին հերթին հրամցնում են նոր անեկոտները հայոց... օլիգարխների մասին: Այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ այդ մեծահարուստները, ինչպես ասում են, մարդկանց կոկորդում լռված ձիթապտղի կորիզ են, ոչ կարողանում են կուլ տալ-մարսել, ոչ էլ թթել-դուրս գցել: Ուստի բավարարվում են սրամտություններով: Այդ անեկոտները չար են, խայթիչ, արհամարհական, բայց ամենատարօրինակն այն է, որ հերոսները փայլում են իրենց... բթամտությամբ, ինչը խիստ կասկածելի է: Բայց, անտարակույս, նրանք արդեն ամուր կերպով մտել են ժողովրդական ֆոլկլորի մեջ և կազմել հայ ազգի նորօրյա բանահյուսության անբակտելի մասը:

Ասել, թե Ռուսաստանում օլիգարխներին սիրում են, պատմական անարդարություն կլիներ: Կոմունիստներն ու նացիոնալիստներն ատելով-ատում են, որովհետև նրանց մեջ շատ են իրենաները: Լիբերալները նրանց համարում են իրենց «դեմոկրատական» ստեղծագործությունները, և եթե իրենք դրամապանակ չունեն, ապա հաճույքով օգտվում են նրանց քսակներից: Իսկ ի՞նչ է մնում հասարակ ժողովրդին՝ միայն նախանձել:

Այստեղ էլ են օլիգարխներին փնտրում, համարում են խարդախ, խաբեբա, ավագակ և այլն, բայց ոչ երբեք բթամիտ: Եթե համեմատենք հայ և ռուսաստանցի «աֆերիստներին», ապա կտեսնենք, որ, օբյեկտիվորեն, համեմատության եզր չկա: Բնականաբար, դա առաջին հերթին վերաբերում է մասշտաբներին: Ես չգիտեմ, ասենք, ինչքա՞ն է Հայաստանի բյուջեն: Բայց հաստատ 18,3 միլիարդ դոլար չէ. իսկ այդքան է հենց միայն «Ֆորբս» ամսագրի Ռուսաստանի 100 մեծահարուստների վերջին ցուցակի առաջատարի Չուկոտկայի «պետ» Ռոման Աբրամովիչի հարստությունը: Իսկ գիտե՞ք ինչքան է այդ «ոսկե հարյուրյակի» ամփոփիչ գումարը՝ 248 միլիարդ դոլար:

Երկու տարի առաջ ակումբի մուտքի «տոմսն» արժեք 280 միլիոն, այսօր «ամենաաղքատ» միլիոնատերը տնօրինում է... 450 միլիոն դոլար: Իսկ առաջին տասնյակին անդամագրվելու համար պետք է ունենալ առնվազն 7,6 միլիարդ դոլար: Երկի սրանց համեմատ հայ օլիգարխներին չքավոր կարելի է համարել: Ռուսաստանում ապշեցնում են նաև հարստության աճի դինա-

միկան ու ծավալները: Հազիվ թե հայ օլիգարխները հնարավորություն ունենան կարճ ժամանակահատվածում բազմապատկելու իրենց ունեցվածքը: Իսկ ահա էթնիկ ադրբեջանցի Վազիտ Ալեքսանդրովը, որը «Ֆորբսի» նախորդ ցուցակում սոսկ 10-րդն էր, այժմ գրավում է պատվավոր 2-րդ տեղը, զիջելով միայն Աբրամովիչին: Նրա գլխավորած «ԼՈՒԿՕՅԼ» նավթային ընկերության կապիտալացումը մեկ տարում աճել է 150 տոկոսով, Ալեքսանդրովի հարստությունը հասցնելով 12,7 միլիարդ դոլարի: Բիզնեսի տեսակների առումով էլ, նույնպես օբյեկտիվորեն, մեծ են տարբերությունները: Ռուսաստանում այն կարծիքն է ստեղծվել, որ հայ բիզնեսմենները հեջ «մասնագիտացում» չունեն, նրանց համար կարևոր չէ, թե ինչով են զբաղվում, գլխավորն այն է, որ գործը եկամուտ բերի: Ռուսաստանում հակառակն է. օլիգարխները ընտրում են որոշակի ուղղություն և նոր դրա հիման վրա կարող են զարգացնել որոշ օժանդակ ճյուղեր: Առաջմ նրանք զբաղվում են երկրի բնական հարստությունների վայրենի շահագործմամբ, ֆինանսներով, բանկերով, անշարժ գույքով: Ռուսաստանն առ այսօր այդպես էլ չծնեց իր Բիլլ Գեյթսին. շատ քիչ մարդ է զբաղվում արտադրությամբ, նորագույն տեխնոլոգիաներով:

Ելնելով հիշատակված անեկոտների «յուրահատկություններին», նույնիսկ անպատեհ է դառնում երկու երկրների մեծահարուստների կրթվածության համադրումը: Ռուսաստանցիները բոլորն էլ հիմնովին կրթություն ունեն, աչքի են ընկնում ինտելեկտուալ բարձր մակարդակով, սկսում են հավասարվել համաշխարհային բիզնեսի ընտրախավին: Հետաքրքրական է, որ նրանցից շատերն անցել են կուսակցական, կոմերիտական, կառավարչական աշխատանքի այն տարիների համար «մեմբերական» մեծ դպրոց: Ձախելների մեջ շատ են արտասահմանյան հեղինակավոր կրթական հաստատություններ ավարտածները:

Սակայն հերիք է տարբերությունների մասին. իսկ ընդհանրություններ կա՞ն: Ամենաաղաղակողը... ցուցամուրությունն է (иэ ррәэи в кнәэи): Ռուսների աչքի փուշն են դարձել Աբրամովիչի անգլիական ֆուտբոլային ակումբը, թանկարժեք զբոսանավերն ու ինքնաթիռները: Հա՛, քիչ էր մնում մոռանալիքը... դղյակները:
Ռուբեն ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՀԵՐՈՄՆԵՐԸ

Հեղինակավոր «Ֆորբս» ամսագրի ռուսական տարբերակը հրապարակել է Ռուսաստանի 100 ամենահարուստ գործարարների ցուցակը: Կարծում ենք, այն կհետաքրքրի նաև մեր ընթերցողներին, սակայն ծավալի՝ չափից դուրս մեծ լինելու պատճառով մենք կներկայացնենք միայն առաջին տասնյակում տեղ զբաղեցրած գործարարներին:

100 ամենահարուստ մարդկանց ցուցակում տեղ է գտել հայազգի միայն մեկ գործարար՝ 34-ամյա Դանիլ Խաչատուրովը: Վերջինիս մենք կանդորադառնանք ավելի մանրամասն: Նշենք, որ «Ֆորբսի» մասնագետները հաշվարկներ կատարելիս առաջնորդվում են ոչ թե գործարարների բանկային հաշիվներում եղած գումարներով, այլ նրանց բիզնեսի արժեքով: Իսկ վերջինս հաշվարկվում է տարբեր ընկերություններում գործարարների ունեցած արժեթղթերի գնի հիման վրա: Սեփականության արժեքը որոշվում է ֆոնդային բորսայում այդ արժեթղթերի շուկայական գնով: Այս դեպքում հիմք են վերցվել 2006թ. մարտի 24-ի տվյալները:

Մասնագետները հաշվարկներ կատարելիս հիմնվում են նաև գործարարների ընտանիքի անդամների և մոտ հարազատների ունեցվածքի վրա, քանի որ սեփականությունն ուրիշի անունով գրանցելը հատուկ է ոչ միայն Հայաստանին: Այս ամենով համոզե՞րձ «Ֆորբսի» մասնագետները հիշեցնում են, որ ցուցակի տվյալները փորձագիտական և լրագրողական զննատման արդյունք են, և ներկայացված տեղեկատվությունը պաշտոնական չէ: Այժմ տեսնենք՝ ինչ պատկեր է ստացվել:

«Ոսկե հարյուրյակ» ոչ պաշտոնական ակումբի անդամների ընդհանուր կարողությունը մեկ տարվա ընթացքում աճել է մոտ 2 անգամ և կազմում է 248 մլրդ ԱՄՆ դոլար: Այս ակումբի «ամենաեղևած մուտքի տոմսն» արժե 450 մլն դոլար: Առաջին տասնյակում տեղ գրավելու համար հարկավոր է ունենալ 7,6 միլիարդից ոչ պակաս կարողություն: Այդ մարդկանց կարող էք ծանոթանալ ստորև բերված ցուցակում, որն, իհարկե, գլխավորում է Ռոման Աբրամովիչը:

1. Ռոման Աբրամովիչ 18.3 մլրդ դոլար (Նավթ, այլու-մին) 39 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 5 երեխա	երեխա	8. Վլադիմիր Եվտուշենկով 7.7 մլրդ դոլար (Կապ, էլեկտրոնիկա, ֆինանսներ) 57 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 2 երեխա
2. Վազիտ Ալեքսանդրով 12.7 մլրդ դոլար (Նավթ) 55 տարեկան, ամուսնացած է, ունի որդի	5. Վիկտոր Վեկսելբերգ 10.1 մլրդ դոլար (Նավթ, գունավոր մետալուրգիա) 49 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 2 երեխա	9. Վլադիմիր Պոտանին 7.6 մլրդ դոլար (Գունավոր մետալուրգիա) 45 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 3 երեխա
3. Վլադիմիր Լիսին 11.3 մլրդ դոլար (Սև մետալուրգիա) 50 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 3 երեխա	6. Օլեգ Դերիպասկա 9 մլրդ դոլար (Գունավոր մետալուրգիա) 38 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 2 երեխա	10. Սիխայի Պոխոտով 7.6 մլրդ դոլար (Գունավոր մետալուրգիա) 41 տարեկան, ամուրի
4. Սիխայի Ֆրիդման 10.4 մլրդ դոլար (Նավթ, ֆինանսներ, կապ) 42 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 2	7. Ալեքսեյ Սորոչաշով 8.5 մլրդ դոլար (Սև մետալուրգիա) 40 տարեկան, ամուսնացած է, ունի 3 երեխա	

ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐԸ

Ես լուսանկարներով չեմ հպարտանում

Այսպես է ասում մեր հայրենակից Դանիլ Խաչատուրովը: 34-ամյա գործարարը, որը զբաղվում է ֆինանսներով և անշարժ գույքով, «Ֆորբսի» զնահատմամբ ունի 760 մլն դոլարի կարողություն: Նա զբաղեցնում է «ոսկե հարյուրյակի» 65-րդ տեղը:

Դանիլ Խաչատուրովի ման գործարարների կենսագրությունը, մանավանդ՝ կարիերային վերաբերող մասը, միշտ էլ հետաքրքիր է հանրությանը: Դա պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ նրա հարստության «նախասկզբնական» կուտակումը չի եղել պլան-թալանի միջոցով, ինչպես շատերին: Գիշտ է ասել, թե վերջինս քրտնաջան աշխատել է սուտ կլիմի: Բուրդն էլ գիտեն, որ քրտինքով հնարավոր չէ միլիոններ աշխատել: Սակայն այն, որ երիտասարդ գործարարը բավական ճկուն քաղաքականություն է վարել և ցուցաբերել է նուրբ հոտառություն, անվիճելի փաստ է:

Դանիլ Խաչատուրովը ծնվել է Մոսկվայում 1971թ.: Ավարտել է Մոսկվայի ինժեներա-շինարարական ինստիտուտը և ՌԴ կառավարությունը կից ֆինանսական ակադեմիան: Ծովային բաժնետիրական բանկում աշխատել է որպես ավագ տնտեսագետ: 1997-2000թթ. ընթացքում փոխնախագահի, իսկ հետո ավագ փոխնախագահի պաշտոնում ղեկավարել է «Բին» ընկերության ներդրումային և ֆինանսական քաղաքականությունը: 2000-2002թթ. եղել է «Սլավնավո» ընկերության փոխնախագահը: 2002թ. մայիսից «ՌոսԳոսՍտրախ» ԲԲԸ գլխավոր տնօրենի խորհրդակազմ էր: Նույն թվականի հուլիսին նշանակվում է «ՌոսԳոսՍտրախի» գործադիր տնօրեն: 2004թ. ապրիլի 1-ից այդ ընկերության գլխավոր տնօրենն է:

Այս ժլատ տեղեկություններն, իհարկե, ոչինչ չեն ասում այն մասին, թե ինչպես է Խաչատուրովն իր կարողությունը հասցրել 760 մլն-ի: Իսկ այդ վերելքը սկսվել է 2001թ. ապրիլից: Պետական «Սլավնավո» երիտասարդ թուփ-մենեջերը գնաց ռիսկի՝ մի քանի միլիոն դոլարով վճարելով «ՌոսԳոսՍտրախի» 9% բաժնետոմսերի համար: Հետագայում Խաչատուրովն ու իր գործընկերները հասկացան, որ այդ ներդրումը ոչ թե լինելու է պորտֆելային, այլ ռազմավարական: 2003թ. ամռանը նրանց էր պատկանում այս ընկերության բաժնետոմսերի 75%-ը:

Իսկ ինչպե՞ս է Դ. Խաչատուրովը կուտակել նախնական կապիտալը, որն անհրաժեշտ է նման ներդրումների համար: Իր իսկ խոսքերով, կապիտալի հիմքը արժեթղթերն են՝ բաժնետոմսերը, մուրհակները, պետական պարտատոմսերը և այլն:

«Եթե նկատեցիք, իմ աշխատանքային սեղանին դրված մոնիտորներին մեկը «ՌԱՅ»-ի (Ռուսական առևտրային համակարգ - Բ.Թ.) մոնիտորն է: Ես առևտուր եմ արել և անում եմ մինչև հիմա», - sostav.ru

կայքէջին տված հարցազրույցում ասել է Դանիլ Խաչատուրովը: Խոսքը գնում է արժեթղթերի առքուվաճառքի մասին: Քանի որ այդ շուկան Հայաստանում գրեթե չի գործում, մեջբերենք հենց գործարարի խոսքերը, որից պարզ կդառնա, թե ինչպես կարելի է առանց մեծ ջանքերի միլիոններ աշխատել:

«Բերեն մի օրինակ, ինչպես ես կարողացա շատ փող աշխատել: 2000թ. սկզբում եկա «Սլավնավո» և ձեռք բերեցի դրա դուստր ընկերություններից մեկի՝ «Մե-գիոնավթագազի» բաժնետոմսերի լուրջ փաթեթ: Ես ընդամենը գիտեի, որ լավ եմ աշխատելու, գիտեի թիմին և համոզված էի, որ նախագահը Միխայիլ Գուցերիևը, կանգ չի առնի և միշտ առաջ կընթանա: Արդյունքում, իմ գալու ժամանակ «Մե-գիոնավթագազի» բաժնետոմսն արժեք 1 դոլար, իսկ դուրս գալու ժամանակ՝ 15 դոլար: Այսօր այն արժե արդեն 20 դոլար», - ասում է Խաչատուրովը:

Վերջինս այնպիսի թեթևությամբ և հունորով է խոսում միլիոններ աշխատելու մասին, որ մի պահ թվում է բոլորն էլ կարող են դա անել: Օրինակ, «ՌոսԳոսՍտրախի» գործարքը, Խաչատուրովի խոսքերով, ազարտի արդյունք է: Սկզբում նա և իր գործընկեր Ռուբեն Վարդանյանը («Տրոյյա Դիալոգ») որոշել են ձեռք բերել արգելանքի իրավունք տվող 9%-ը՝ հետագայում այն վաճառելու նպատակով: Իսկ հետո, երբ պետությունը վաճառքի է հանել ընկերության և 40% բաժնետոմսերը, երիտասարդ գործարարները որոշել են չբավարարվել և փորձել «կյանքի կոչել իսկա դինոզավրին»: Խաչատուրովի կարծիքով՝ ֆինանսիստի համար նախապես անհրաժեշտ 30-50 մլն դոլար ճարելը ղեկավար չէ: Դժվարը այն ետ վերադարձնելն է: Գործարարը խոստովանում է, որ իրենք մեծ ռիսկի են գնացել: Ով ռիսկի չի գնում, նա, ինչպես գիտեք, շամպայն չի խմում: Իսկ Խաչատուրովը վախեցողներից չէ: Այս մարդու մտածելակերպի մասին ավելի լիարժեք պատկերացում կազմելու համար ձեզ ենք ներկայացնում «Ֆորբսին» տված նրա հարցազրույցը:

- **Ձեզ մոտ խնդիրներ չե՞ն առաջանում ձեր նպատակները հստակեցնելու հարցում: Ահա, դուք աշխատեցիք ձեր առա-**

ջին միլիոնը, հետո՝ առաջին տաս միլիոնը: Հետո՞ ինչ է լինելու:

Դ. Խ. - Ես դրամական համարժեքով արտահայտված նպատակներ չունեմ: Եթե ինքդ քո առջև այդպիսի նպատակներ դնես, ապա այն օրը, երբ հասկանաս, որ կարող ես ուզածդ ամեն ինչը գնել, ամեն ինչ կկորցնի հետաքրքրությունը: Ես ուզում եմ այնպես անել, որ իմ ղեկավարած ընկերությունը դառնա առաջինը ոչ միայն Ռուսաստանում:

- **Դա հասկանալի է: Ես ցանկանում էի հարցնել՝ ձեր ինչի՞ն է պետք այդ ամենը:**

Դ. Խ. - Ուզում եք հասկանալ՝ ինչն է ինձ ստիպում վեր կենալ և զնալ աշխատանքի: Ինձ չի հուզում մեծ ինքնաթիռ կամ մեծ տուն գնելու հնարավորությունը: Իմ ոգևորության արդյունքը «ՌոսԳոսՍտրախն» է, արթնանում եմ միայն դրա համար: Մեր ընկերությունում աշխատում է 10000 մարդ: Մենք պետք է լինենք լավագույնը, ես պետք է նրանց լավագույնը դարձնեմ: Դա պարտականություն է, որը ես դրել եմ ինքս իմ առջև: Պետք է ապացուցեմ ինքս ինձ, որ այս գործը կարող եմ հաջողությամբ գլուխ բերել: Մենք արդեն շատ բան ենք ապացուցել, բայց դա ամենը չէ: Իմ ներքին մոտիվացիան այժմ շատ է բարդացել: Ես պետք է իմ մարդկանց ապացուցեմ, որ մենք չեխերից, լեհերից և մյուսներից վատ չենք և ապագայում նույնպես հաղթանակներ ենք տանելու: Օրինակ, ես որոշեցի զբաղվել հոկեյով, հովանավորել Մոսկվայի «Դինամոյին»: Եվ թիմը դարձավ Ռուսաստանի չեմպիոն: Եթե մենք ենք հովանավորը, թիմը պետք է լինի առաջին տեղում: Այս տարի «Դինամոն» համրդես է գալիս արդեն առանց մեզ, մենք մեր առաքելությունն ավարտեցինք:

- **Այսինքն՝ ձեզ առաջ է մղում առաջինը լինելու ծարա՞վը:**

Դ. Խ. - 100 տոկոսով, ինչպես ցանկացած տղամարդու:

- **Առաջինը լինելու համար անհրաժեշտ է ամեն օր ցուցաբերել ֆանտաստիկ կամային հատկանիշներ...**

Դ. Խ. - Եթե պարտականություն ես ստանձնել լինել լավագույնը, ապա ուրիշ ելք չկա: Հիշում եմ, երբ Օսկար Դե Լա Յոյան (բռնցքամարտի չեմպիոն - Բ.Թ.) հերթական անգամ ռիսկ դուրս եկավ իր տիտղոսը պաշտպանելու համար, մեկնաբանն ասաց՝ չեմ հասկանում, ի՞նչն է այս մարդուն ստիպում գլուխը դնել հարվածների տարափի տակ, եթե նրա կարողությունը գերազանցում է 150 մլն դոլարը: Այնինչ, նա պետք է ապացուցեր առաջին հերթին ինքն իրեն, որ այսօր էլ լավագույնն է: Կան մարդիկ, որոնք պահպանում են այն լուսանկարները, որտեղ իրենք պատկերված են հայտնի մարդկանց հետ: Դա նրանց հիշեցնում է, որ ժամանակին հաջողակ էին: Ես այդպես չեմ անում:

Բարկեն ԹՈՒՆՅԱԼ

Էդվարդ Խլղաթյանի երգաշարը

Նախախնամությունը մարդկային ցեղի մի որոշ մասին պարզել է բարու և զեղեցիկի ստեղծման տաղանդ ու ձգտում:

Այդպիսի մարդիկ հանդիսանում են հասարակության զարդը: Իմ ճանաչած մարդը՝ Էդվարդ Խլղաթյանը, հոյակապ մարդ և լավ ընկեր է, մի անկրկնելի հայ, հոգով հարուստ մարդ, որը ջերմությամբ և մարդկային վերաբերմունքով իր շուրջն է հավաքում մտավորականներին՝ նկարիչներին, գրողներին, թատրոնի և երգարվեստի մարդկանց:

Էդվարդ Խլղաթյանը մի շարք երգերի հեղինակ է, որոնք նվիրված են մորը, հորը, եղբորը և երեխաներին: Այդ երգերը կատարում են ոչ միայն մեր քաղաքի երգիչ-երգչուհիները, այլև հանրապետությունում ճանաչված կատարողներ:

Լենա ԱՆՁԱՌԱՆՅԱՆ

Ստ. Ջորյանի անվ. տուն բանգարանի տնօրեն, բանաստեղծուհի

ՄԱՅՐԻԿ

Չեմ մոլորվի ես կյանքում,
Քանի դու կաս, լուսեղեն,
Մայր իմ, քո հոգու խորքում
Արեգակներ եմ պեղել:

Մայրական սերդ հրկեզ,
Սուրբ է օրհնանքը հոգուդ,
Վշտացրել եմ եթե քեզ,
Ներիր, մայրիկ, քո որդուն:

Մեծացել եմ և անգամ,
Չյուն է իջել քունքերիս,
Աղոթքի պես պահապան,
Քո անունն է շուրթերիս:

Մայրական սերդ հրկեզ,
Սուրբ է օրհնանքը հոգուդ,
Վշտացրել եմ եթե քեզ,
Ներիր, մայրիկ, քո որդուն:

Իմ անման, դու իմ լավ,
Դու մշտապես իմ գարուն,
Աստծո Աստվածն էլ իրավ
Մայրն է անգին, սրբանուն:

Մայրական սերդ հրկեզ,
Սուրբ է օրհնանքը հոգուդ,
Վշտացրել եմ եթե քեզ,
Ներիր, մայրիկ, քո որդուն:

ԱՆՑԱԾ ՈՒՂԻՆ

Ամեն մարդուն էլ հայր է հարկավոր,
Իմաստուն խոսք է, իզուր չէ սաված,
Իր անցած ուղով մի բաց գիրք է նա,
Ուղեցույց է նա, խորհուրդ է որդոց:

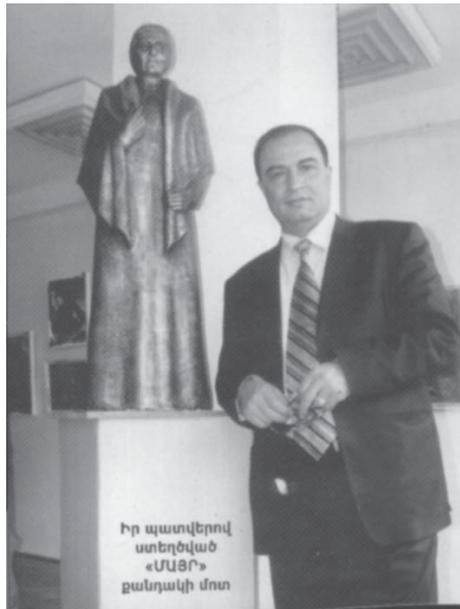
Քո անցած ուղին, հայր իմ պատվելի,
Որդուդ համար միշտ դպրատուն է մի:
Երբ է օջախը կանգուն, ասացե՛ք,
Երբ որդին հոր պես իր ազգը սիրի:

Տոհմաձառիս ամուր մի ճյուղն ես դու,
Ոսկե մի ճյուղն ես, դու անգին իմ հայր,
Քո բռների հպարտությունն ես դու,
Սրտիս խորքում անթելված ես միշտ, հայր:

Քո անցած ուղին, հայր իմ պատվելի,
Որդուդ համար միշտ դպրատուն է մի:
Երբ է օջախը կանգուն, ասացե՛ք,
Երբ որդին հոր պես իր ազգը սիրի:

Ազգաշեն գործ ես արել, դու, հայր իմ,
Դպրության գործին սատար ես կանգնել,
Հայրենի գյուղում գողտրիկ ու սիրուն,
Քո արդար ձեռքով դպրոց ես հիմնել:

Հայրենապաշտպան գինվոր ես եղել,
Մաքառումների միջով ես անցել,
Փառքով ու պատվով դու տուն ես դարձել,

Կրթության արդար գործին ես լծվել:

Քո անցած ուղին, հայր իմ պատվելի,
Որդուդ համար միշտ դպրատուն է մի:
Երբ է օջախը կանգուն, ասացե՛ք,
Երբ որդին հոր պես իր ազգը սիրի:

ՀՐԱՇԲ

Մի հավատացե՛ք Դուք բոլոր նրանց,
Ովքեր պնդում են թե հրաշք չկա,
Հրաշք է կյանքը Աստծո պարգևած,
Հրաշք, տեսնելու ցանկություն թե կա:
Հրաշք է կյանքը Աստծո պարգևած,
Հրաշք, տեսնելու ցանկություն թե կա:

Հրաշք չէր միթե տունն այս կիսաբանդ,
Որ դպրոց դարձավ այսօր մեծավանդ,
Դարձավ մեծ կառույց, դարձավ հարազատ
Հրաշք ձեռքերով հրաշք պարգևած:
Դարձավ մեծ կառույց, դարձավ հարազատ
Հրաշք ձեռքերով հրաշք պարգևած:

Ինքդ քո աչքից չընկնելու համար
Փակիր աչքերդ, ձեռքդ դիր սրտիդ,
Աղոթիր Աստծուն ուսուցչի համար,
Որն իր ողջ կյանքում ապավեն դարձավ,
Կրթեց սերունդներ՝ պատվով կրելով
Պարտավորեցնող կոչումն ուսուցչի:

Մի հավատացե՛ք մարդկանց վատատես,
Ովքեր պնդում են, որ հրաշք չկա,
Դեռ շատ սերունդներ ավանդն իր կտա,
Ազատ Խլղաթյան անունն այդ հրաշք:
Թե հրաշք աչքով աշխարհին նայես,
Դեռ շատ սերունդներ ավանդն իր կտա:

Հրաշք չէր միթե տունն այս կիսաբանդ,
Որ դպրոց դարձավ այսօր մեծավանդ,
Դարձավ մեծ կառույց, դարձավ հարազատ
Հրաշք ձեռքերով հրաշք պարգևած:
Դարձավ մեծ կառույց, դարձավ հարազատ
Հրաշք ձեռքերով հրաշք պարգևած:

* * *

Հայաստանի թագն ես անգին,
Սուրբ բնաշխարհի իմ Գուգարք,
Անպարտ է քո հերոս ոգին,
Քո անցյալին հազար փառք:

Կրկներգ- Քաջակրող մեր պապերի
Փառք ու պատվին տիրանանք,
Հանուն Գուգարաց աշխարհի,
Միավորվենք, զորանանք:

Չավակներդ լեռ կշռեն
Ունենք հավատ, ունենք կամք,
Ուժ ես տալիս աշխարհաշեն,
Քո ներկային հազար փառք:

Կրկներգ- Քաջակրող մեր պապերի
Փառք ու պատվին տիրանանք,
Հանուն Գուգարաց աշխարհի,
Միավորվենք, զորանանք:

Լուսաբացդ նոր պիտի գա,
Նվիրումով, սիրով թանկ,
Հգոր երթիդ վախճան չկա,
Ապագայիդ հազար փառք:

Կրկներգ- Քաջակրող մեր պապերի
Փառք ու պատվին տիրանանք,
Հանուն Գուգարաց աշխարհի,
Միավորվենք, զորանանք:

**Երբ մարդը մտորում է ինքն իր հետ,
այդժամ սկսվում է իսկական ու գու-
նագեղ մի պատմություն:**

Այդ պատմությունը ժապավենի նման
սկսում է ակորդել յուրաքանչյուր մի
ակնթարթ, յուրաքանչյուր մի պահ, յու-
րաքանչյուր մի վայրկյան: Էլ հենց այդ
պահին է, որ դու մնում ես մենակ՝ քո
մտքերի ու ինքդ քեզ հետ:

Էդվարդ Խլղաթյանի տաղերում նմա-
նատիպ մի պայթյալ է՝ ծնված երեկոնե-
րում: Կարելի է ասել ինքնակենսա-
գրություն, սիրո նվիրում, հայրենասի-
րություն, եղբայրական սեր, մայրա-
կան սիրո զգացում, հայրական օջախի
կարոտ:

Այս պատմությունները յուրաքանչ-
յուրն էլ հարազատ են հեղինակի հա-
մար, և յուրաքանչյուրն էլ երգ դառ-
նալիս ընկալվում են յուրովի:

Էջը պատրաստեց՝ Լևոն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԸ

Որպես ճանապարհ և ճակատագիր

Կան անհատներ, որոնց հսկայական ներդրումն իրենց նախընտրած բնագավառում ժամանակի ընթացքում ավելի ու ավելի հստակ է ուրվագծվում: Հայկական ըմբշամարտին մատուցած իր անուրանալի ծառայություններով հանրապետության եզակի դեմքերից է Կանաձորի օլիմպիական հերթափոխի մենապայքարային մարզածևերի մարզադպրոցի ըմբշամարտի մարզիչ, Լոռվա մարզի ազատ ոճի ըմբշամարտի հավաքականի ավագ մարզիչ Ժորա Հովհաննիսյանը:

Կյանքում հազար ու մի ճանապարհներ կան: Երանելին ճիշտ ապրելու ուղին է, որքան էլ այն դժվարին լինի:

Մարդկային երջանկությունը, սակայն, ազնիվ վաստակից է ծնվում, իսկ վաստակը երկարամյա աշխատանքի խտացումն է: Այսպիսի խոհեր ծնվեցին վետերան մարզիկ-մարզիչ Ժորա Հովհաննիսյանի հետ մեր գրույցի ժամանակ:

Նրա հանգիստ ու հավասարակշռված բնավորության մեջ առկա է առաջին հայացքից աննկատ մի կարևոր գիծ՝ համառությունը, տեղի չտալու կամքը: Համոզված են՝ դա հենց ըմբշամարտիկի բնավորության ամենագորեղ հատկանիշն է, որ այսօր, ի թիվս այլ արժանիքների, վետերան մարզիկ-մարզիչը հաղորդում է իր սաներին: Հարյուրավոր երեխաներ են անցել նրա հայացքի աջևով և սրտի միջով: Իհարկե, ոչ բոլորն են իսկական ըմբշամարտիկ դարձել՝ հասնելով մարզական մեծ բարձունքների, և դա բնական է: Կարևորն այն է, որ նրանցից շատերը կտրվել են փողոցից, ձեռք բերել բնավորության դրական, կայուն գծեր: Ժորա Հովհաննիսյանի համոզմամբ կարևորն այն է, որ իր սաները իսկական մարդ են դառնում՝ հավասարակշռված, կայուն բնավորությամբ, հասարակության մեջ դեր ու կշիռ ունեցող մարդիկ:

Դե իսկ համեստությունը զարդարում է նրա ողջ էությունը: Նրա մեջ՝ հոգում ու սրտում, զարմանալի ներդաշնակությամբ միա-

Ժորա Հովհաննիսյան

հյուսված են պատանեկան ու երիտասարդական տարիների հուշերն ու ապրումները, և փորձաշատ մարդու խոհերը նրա կյանքի գլխավոր էջերն են. դրանք են ըմբշամարտն ու մարզչությունը:

Այս մարզածևով ապրելու արդյունքն է, որ նա այսօր անթաքույց հպարտանում է իր ձեռքբերումներով: Իսկ հպարտանալու առիթ կա: Այդ առիթներից մեկն էլ ներկայացավ վերջերս, երբ Ժորա Հովհաննիսյանը Հարավ Աֆրիկյան Հանրապետության Էլիզաբեթ պորտում կայացած վետերան մարզիկների մեծ փառատոնում նվաճել է ոսկե մեդալ:

Այսբա՞նը... մինչ այս նվաճումը Ժորա Հովհաննիսյանը քառակի հաղթող է վետերանների աշխարհի առաջնություններում. 2002 թվականին Իրանում, 2003-ին Հունգարիայում, 2004-ին Պրահայում, 2005-ին Թեհրանում, ԽՍՀՄ առաջնությունների հնգակի մրցանակակիր է:

Ժորան իր խորին շնորհակալությունն է հայտնում աշխարհահռչակ ըմբիշ Ստեփան Սարգսյանին և Աժ պատգամավոր Աշոտ Աղաբաբյանին, ովքեր օգնեցին նրան մասնակցելու հիշյալ մրցաշարին:

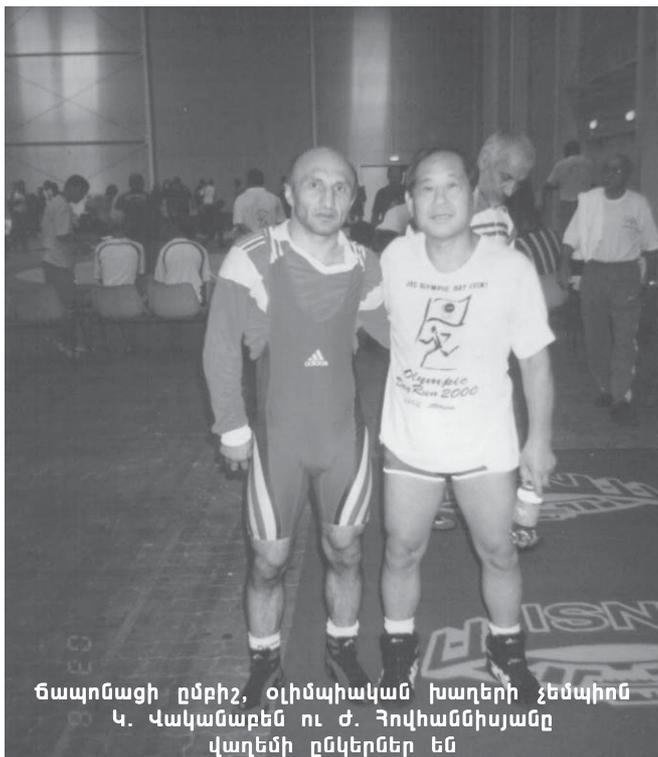
- Եվ իհարկե, շնորհակալությունը ՀԱՕԿ-ի նախագահ Գագիկ Ծառուկյանին, ով այսօր մեծ ուշադրություն է դարձնում և մարզածևին և մարզիչներին ու մարզիկների հոգսերին:

Ժորա Հովհաննիսյան մարզիչն իրավունք ունի հպարտանալու իր սաներով: Նա պատրաստել է մի շարք առաջնակարգ ըմբիշներ. Աթենքի օլիմպիական խաղերի մասնակից, միջազգային տարբեր մրցաշարերի մրցանակակիր Ժիրայր Հովհաննիսյան, Եվրոպայի պատանիների չեմպիոն, միջազգային մրցաշարերի հաղթող ու մրցանակակիր Օհան Գիքինյան, աշխարհի և Եվրոպայի երիտասարդական առաջնությունների մասնակից ու մրցանակակիր Արարատ Սարգսյան, Հայկ եղջատյան, Արեն Սեդրաբյան, որոնք տոն են տվել ու տալիս են աշխարհի, Եվրոպայի, օլիմպիական մրցաշարերին:

Այսօր էլ վետերան մարզիկ-մարզիչը յուրաքանչյուր տաղանդ բացահայտելիս հայտնագործություն անելուն համագոր ապրումներ է ունենում: Չէ՞ որ հայկական ըմբշամարտի վաղվա օրն այդ պատանիների անվան հետ է կապվելու: Սոցիալական վայրիվերումների մեր այս ժամանակաշրջանում դժվարություններից չի տրտնջում. երջանիկ մարզիչ է համարում իրեն:

Այսպիսին է Ժորա Հովհաննիսյանի ընտրած ճանապարհը, որը նրա համար ճակատագիր է դարձել:

Լևոն ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ
Վանաձոր – Կալուգա

Ճապոնացի ըմբիշ, օլիմպիական խաղերի չեմպիոն Կ. Վականաբեն ու Ժ. Հովհաննիսյանը վաղեմի ընկերներ են

Իր սաների՝ որդու Ժիրայրի և Արարատ Սարգսյանի հետ

Орел - символ храбрости и силы государства

«Орел - символ храбрости и силы государства», - отметил скульптор Гагик Степанян, и именно такой памятник он всегда желал воздвигнуть в память воинов, погибших во время Карабахской войны.

«Причем это обязательно должен быть памятник не для конкретного человека, а для всех тех, кто отдал свою жизнь во имя Родины». Несколько лет скульптор размышлял над своим проектом. И наконец идея сумела реализоваться тогда, когда он познакомился с главой деревни Воскепар (округ Веди) Саркисом Абраамяном. Тогда Г. Степанян узнал о желании жителей деревни поставить памятник. Ведь они имели одиннадцать погибших на войне солдат, а для деревни это большая потеря.

Но Гагик Степанян не просто вынашивал долгое время эту идею. «Когда-то для себя, - рассказывает скульптор, - задолго до встречи с Саркисом Абраамяном я высек из камня орла, который в своих когтях держал венок славы. Венок для героически сражавшихся во время Карабахского движения воинов, которые обесмертили свои имена храбростью. Именно таким мне хотелось видеть свое произведение. И я решил показать задумку

С. Абраамяну. Идея была встречена с восторгом. И вскоре я приступил к делу с новым вдохновением».

Г. Степанян далее рассказывает о проблемах, с которыми ему пришлось столкнуться при работе. С большим трудом удалось достать камни определенной величины. Памятник состоит из трех частей, его высота - 4м 9 см. Помимо всего, очень

сложно было определить место, где конкретно его можно было установить. Необходимо было постараться, чтобы он правильно вписался в местность и совпадал с другими архитектурными строениями. В конце концов было решено установить его в центре Воскепара, на площади. Это наиболее важное место в деревне: там находятся палата искусств и сельсовет. Последний полностью взял на себя финансовую сторону дела.

«Работа не была долгой и изнурительной. Когда работаешь с удовольствием, особенно если это твоя мечта, то дело идет в гору», - говорит Степанян. И вскоре после окончания работы, 18 декабря, памятник привезли в деревню. И нельзя оставить без внимания то усердие, с которым помогали жители деревни, некоторые - со слезами на глазах. «Камни очень большие, потрачено было много усилий, чтобы правильно их поставить, чтобы вдруг ничего не сломалось», - рассказывает Г. Степанян.

Так осуществилась большая мечта не только скульптора, но и всех жителей деревни Воскепар. А величественный, гордый орел будет напоминать многим поколениям о храбрых воинах нашего народа.

Анна МАРКОСЯН.

Дух Пушкина витал...

В ноябре минувшего года завершились работы по переносу с Семеновского перевала

памятника в честь исторически грустного события - встречи А. Пушкина с арбой с телом А. Грибоедова - поближе к месту, к селу Гергер, где эта встреча состоялась. Осуществилась давняя мечта А. Попова («Друзья России»), инициатора этой акции. Вернее, ее первая часть. Ибо из-за поздней осени было отложено торжественное открытие памятника на новом месте.

Церемония по инициативе посольства РФ в РА состоялась в воскресенье, 4 июня 2006 года, накануне 207-летия со дня рождения великого поэта, .

Уже с утра из столицы, а также из Армавира, Чаренцавана, Алаверди, Ванадзора, Дилижана и Гавара отправились в путь переполненные автобусы с участниками торжеств. Работники посольства, представители «Росзарубежцентра», консульства РФ в Гюмри, общества «Армения - Россия» (АОКС), общественных организаций «Россия» и «Гармония», учащиеся ереванской и степана-

ванской школ, носящих имя великого поэта, студенты РАУ и Гаварского университета, актерский курс режиссера А. Григоряна. И еще большая группа артистов - певцов и чтецов.

Памятник с барельефом и журчащим родником расположен высоко на холме, к нему с трассы слева и справа ведут широкие ступени. Под жарким солнцем над простором ущелья в этот день звучали не менее жаркие речи, вдохновенные строки поэта, романсы и дуэты на тексты его гениальных творений. Особенно приятно порадовали школьники, продемонстрировавшие хорошее знание русского языка. В награду они получили книги.

«Дух Пушкина витал над нами...» - не скрывали волнения собравшиеся. Эти слова как нельзя точно и образно передавали атмосферу праздника. И не только. Праздник - еще одно свидетельство давней дружбы двух братских народов.

Ида КАРАПЕТЯН.

ФЕСТИВАЛЬ АБРИКОСА В СТОЛИЦЕ РОССИИ

В рамках Года Армении в России 9 июля в парке «Эрмитаж» состоится открытие Фестиваля Абрикоса. В рамках мероприятия россияне смогут отведать армянский абрикос, а также послушать концерт дудука. До конца 2006 года по программе Года

Армении в России в июле и августе в музее имени Пушкина в Москве будут организованы выставки, проведены дни армянского театра, в Санкт-Петербурге в рамках фестиваля «Белые ночи» выступят армянские деятели искусств и танцевальные группы.

В Государственном музее архитектуры имени А.В. Щусева 1-30 июня проводится выставка «Церкви Армении».

По публикации Агавни АРУТЮНЯН.

Мы просто меняем одни печали на другие...

Поиск богатой и безмятежной жизни для некоторых граждан страны обрывается единственно только эмиграцией за океан. Рассказов очевидцев или кинофильмов бывает достаточно, чтобы оборвать все нити и корни и сорваться с места. К сожалению, действительность часто бывает совершенно другой. Счастье и зажиточная жизнь с трудом даются эмигрантам, чужая страна так и остается чужой.

Предлагаем заметки математика Левона АТОЯНА, который около пяти лет прожил в США и вернулся в Армению. Это вовсе не страшилки, а быль. Просто он, в отличие от многих, осознал суровые реалии эмигрантской жизни.

Еще в 1992 году, когда я впервые погостил несколько месяцев у брата, понял совершенно четко: жить в США я не буду. Это другая планета — чужая, и моей она никогда не станет. Дело даже не в том, смогу ли я заработать на жизнь, что само по себе совсем не просто. Вопрос в том, что невозможно жить тут с постоянным чувством гостя. С чувством второсортности, независимо от материального положения. Не говорю уже о ностальгии и тоске, которые отравляют душу постоянно. Почему же я поехал туда во второй раз? На целину, на «хопан». Трудно стало жить доценту Государственного университета в независимой Армении. Но как точно выразился Сергей Довлатов, мы просто меняем одни печали на другие. Стоит ли?

В отличие от многих соотечественников, приезжающих сюда, чтоб найти Эльдorado, я особых иллюзий не питал и достаточно четко представлял свои перспективы в смысле добывания средств для прокорма и жилья. Если очень повезет после нескольких месяцев тыкания туда-сюда, то можно и найти работенку у соотечественника за наличных от 3 до 5

долларов в час. Это около 600-800 в месяц. Если не платить за жилье и питание, то какой-то мизер можно и отложить за несколько месяцев. Но это в лучшем случае, так как обычно родственники или друзья, к кому вы приехали, скоро дают вам понять, что пора и честь знать. А это практически катастрофа, ведь за однокомнатную квартиру в Лос-Анджелесе надо выкладывать не меньше 600 долларов в месяц. Но и это не все. Проблема транспорта. Общественный не развит, расстояния огромные. Ежедневно просить кого-то, чтоб подвозил, невозможно. Стало быть, надо покупать машину. А это значительные расходы на бензин, паркинг и обязательную страховку — без этого нельзя. Если застучают — это штраф в 1500. Прибавьте к этому расходы на ремонт и штрафы за нарушения правил дорожного движения, избежать которых при всем желании в первые два года невозможно. А штрафы довольно высокие: проехал на красный — плати 250, пересек сплошную линию — плати 100, не застегнул ремень — 30-50, не там припарковался — от 30 до 100. А если, не дай Бог, поймают под градусом, так вообще в тюрьму посадят и плюс страшный штраф — 800-1500. Сколько же надо зарабатывать, чтобы кое-что отложить?

Найти здесь хорошую работу также сложно, как и в Армении. Работать вполсилы, то есть не выкладываясь полностью, невозможно. Хозяин бдит ежeminутно. Второго замечания может и не быть — уволит, не моргнув глазом. Осталось загадкой, как это они чувствуют. Если бы мы так же работали у себя, то, наверное, не пришлось бы искать удачи на чужбине.

Едва ли не каждый эмигрант из наших объясняет, что приехал сюда ради будущего своих детей. Итак, дети... Чрезвычайно быстро адаптируясь к новой среде как внешне, так и внутренне, они очень скоро начинают жить своей самостоятельной американской жизнью, совершенно непонятной для взрослых. Как правило, потихоньку расшатываются семейные связи, происходит отчуждение детей, чему немало способствует также их скорая экономическая независимость от родителей. Появляется даже чувство вражды к родителям, особенно к тем, которые активно препятствуют американизации своих детей. Это трагедия для многих армянских родителей, которые в силу своего менталитета совсем иначе представляли будущее своего отпрыска.

И однажды папа с мамой начинают замечать, что их чадо если и сохранило что-то армянское, так только черты лица, а все остальное у него уже американское: язык, образ мыслей, психология, цели,

душа и т. д. Не встречал я в Америке армянских семей, у которых не было бы подобных проблем в той или иной степени. Знакомый музыкант с семьей приехал «ради будущего своих детей» на землю обетованную. Вскоре с помощью родственников, приобретя необходимое оборудование, он стал чинить обувь — сапожничал. Не шиковал, конечно, но и не бедствовал. Сын-школьник чуть подрос, обрил голову, одел штаны-мешок, всунул в ухо кольцо и вступил в какую-то банду. Под матрацем мать нашла у него револьвер. Плюс наркота. Каждую неделю отец вызволял его из полиции. Извелся окончательно, купил билет и отправил его в Ереван к родственникам. Дочь-школьница была на пару лет младше брата. В младших классах она завела себе бойфрендов и меняла их как перчатки. Однажды не явилась ночью домой. После усиленных поисков с помощью полиции ее обнаружили в дешевом мотеле с каким-то мексиканцем. Потом были и негры, и армяне, и китайцы...

«...С приездом, дорогой Левон», — сказал мой давний ереванский друг, который уже лет десять жил в Америке. «Ты всегда можешь рассчитывать на меня, я позабочусь о тебе, друг», — сказал он с надрывом. Я с трудом сдержал слезу. Через несколько дней мне срочно понадобились 100 «зеленых». Поскольку брат и так сильно потратился на меня, я решил позвонить другу. «Конечно, дам, — сказал он, — завтра возьму из банка». Прошло десять дней. Он позвонил: «Ну как дела, как тебе нравится наша Америка?» Я ничего не ответил и повесил трубку. Так из-за нескольких долларов закончилась тридцатилетняя дружба. После этого я ничего ни у кого в Штатах не просил.

«Добро пожаловать, брат», — сказал мне брат и, грустно посмотрев на меня, спросил: «Ну и что же ты собираешься делать в Америке?» — «Работать», — бодро ответил я. Не могу описать выражения его лица. «Я рад твоему приезду, живи у меня сколько хочешь, только вот денег ты вряд ли отсюда увезешь», — обрадовал меня он.

К счастью, брат мой оказался неважным пророком. Скоро я стал зарабатывать очень прилично. Снял жилье, купил машину и был полностью экономически независим от брата.

Моя история не очень типична для эмигранта, который мыкается годами, чтобы примкнуть к какому-то стабильному делу (если вообще в Америке есть что-то стабильное, кроме динамики). Чернорабочим, грузчиком в магазине, посудомойщиком в ресторане или чаще чистильщиком общественных туалетов мне быть не

пришлось. Через это проходит обычно подавляющее большинство наших. Мне удалось найти применение своим минимальным художественным способностям. В дальнейшем я убедился, что Америка — это страна, где практически каждый более или менее способный человек рано или поздно находит применение своим способностям. Ну не может здесь умелый человек остаться за бортом жизни.

Применение себе я нашел в ювелирном дизайне и в изготовлении моделей ювелирных изделий из специального воска. В этом мне помог брат, преподав несколько уроков и разрешив пользоваться его инструментарием. Он тоже зарабатывал на хлеб именно этим.

Через пять-шесть месяцев я стал зарабатывать 15 долларов в час — невиданная сумма для туриста-целинника. Работал я как вол — 10-12 часов в день. В субботу тоже. Пару месяцев я набивал руку дома, потом стал тыкаться по разным фирмам и бизнесам, демонстрируя кое-что из сотворенного дома. Неплохо, говорили, и первое, что спрашивали: «Какой у вас опыт работы?» Я честно говорил, что никакого. После чего меня нелюбезно отвергали. Я был близок к отчаянию. Получался замкнутый круг: не берут, так как нет опыта, а опыта нет, так как не берут.

Но вот наткнулся на очередное объявление: требуется дизайнер-модельер с многолетним опытом работы. И снова тот же вопрос. «Давайте так, — говорю я, — начинаю работать бесплатно, через неделю обговорим условия, если захотите. Таким образом, вы ничего не теряете». О радости! Он соглашается. И вот проходит неделя, потом другая. Я продолжаю работать, правда, очень медленно. После работы беру модель домой с его разрешения и полночи опять же работаю - и все равно мне не угнаться за его дизайнерами.

В этой фирме делали мы ужасные дурацкие фигурки голых женщин, лошадей, орлов, подковы, ножи и прочую дребедень. Вначале я очень удивлялся, что кто-то нацепляет на себя все это и при этом платит деньги. Туземцы, ей Богу, дураки.

На исходе третьей недели я спрашиваю хозяина: «Что делать-то будем?» — «Работай, — говорит, — скорости нет». — «Как с оплатой?» — спрашиваю. «Рано еще», — отвечает, но дает мне 100 долларов. После этого он стал мне платить 120-150 в неделю. Короче, мне стало ясно, что меня, бедного туриста, самым бессовестным образом эксплуатирует капиталист-кровосос, к тому же мой сородич.

Месяца через три приобрел уверенность: скорость возросла, да и качество изделий стало получше — это я чувствовал по выражению хозяйских глаз. Но надбавку он упорно не давал. Было очевидно, что у этого жмота я и через год не разживусь. Я знал, что профессиональные дизайнеры в американских фирмах зарабатывают от 40 до 150 долларов в час, в армянских — 12-20. Успех ювелир-

ного бизнеса во многом зависит от мастерства дизайнеров-модельеров. Они считаются элитой в этом бизнесе и выше всех оплачиваются.

Вскоре я нашел новое место. Взяв недельный отпуск якобы на лечение, приступил к работе. А устроился я обманом, так как на вопрос хозяина, есть ли опыт, я ответил: 3-4 года. На второй день работы он мне заявляет, что опыта у меня никакого, но рука чистая и со временем толк будет, короче, я тебя беру, но платить буду пока не больше 8 долларов. С трудом я удержал себя, чтоб не кинуться ему на шею. Вместо этого, застыв на месте и отогнав комок от горла, устало сказал: мало-мало, конечно, но так и быть, начнем с этого. Он усмехнулся и ушел. Я летел к брату на крыльях навалившегося счастья, лихорадочно перемножая 8 на 10, потом на 5 и еще на 4, и никак не мог сосчитать, что за цифра такая получается в месяц. Я забыл таблицу умножения.

Месяца через два я стал подыскивать себе квартиру, чтоб не стеснять ни брата, ни себя. Тут понял, что сумма, которую я зарабатываю, не такая уж и большая. Подвальные протесты родственников я все же снял однокомнатную квартиру (single), и сразу же мне стало ясно, как мало зарабатываю. После этого мне пришлось купить и машину — без нее как без рук. Итак, кроме квартплаты, появились расходы и на машину. Из «баснословно богатого» счастливица я превратился в мрачного нищего. О том, чтоб собрать какую-то сумму, не могло быть и речи. Мое пребывание в США теряло смысл. Я же приехал сюда не жить кое-как, а чтоб собрать какую-то сумму. Стал искать как новую работу, так и дополнительные заказы на дом. Об этом я преднамеренно говорил вслух, надеясь, что кто-то настучит хозяину. Так оно и случилось. Вскоре он повысил зарплату до 13 долларов и предложил не искать ничего на стороне. Я опять стал богатым и веселым.

Итак, я опять счастлив: успеваю затыкать все дыры, отдавать долги, отсылать кое-что в Ереван. В кармане всегда есть деньги. Машину поменял на более дорогую. Но вот беда: очень скоро я привык и к этой сумме, и она уже не казалась мне такой значительной. Тут дело не только в привыкании, но и в том, что благополучие обеспечивается неадекватно тяжелым, можно сказать, каторжным трудом, в отвратительной морально-психологической атмосфере. Беспрекословная и рабская зависимость от хозяина, который может тебя унижить, обругать, может понизить зарплату и, наконец, вышвырнуть вон из-за пустяка. А это уже катастрофа: месяцы поисков новой работы, влезание в долги и прочее. Порой мне казалось, что рабовладение в Штатах еще не перевелось. Пару слов о режиме работы. Уже в 7 утра надо быть на рабочем месте, значит, встаешь в 5 утра. Повсюду видеокамеры, фиксирующие любое твоё телодвижение. Работа заканчивалась в шесть, семь или десять часов, в зависимости от срочного заказа. За сверхурочные платили по обычному тарифу, но

попробуй пикни. Получасовой перерыв на обед и два 15-минутных - на кофе. Если, не дай Бог, что-то неладно с желудком или мочевым пузырем и вы пару раз вне режима забежали в туалет, то непременно услышите от босса, что это, мол, не лазарет и что вы сюда приехали работать, а не опорожняться. Возвращаясь домой, я не мог уже есть сидя, поглощал ужин стоя и тянуло на улицу пройтись — поразмять затекшие ноги. В конце недели, после получки, босс обычно вызывал к себе практически каждого и спрашивал: что это ты ни фигя не делаешь? Ты что пришел сюда получать welfare (пособие для малоимущих). Говорил он это в отвратительной хулиганской манере, развалившись в кресле, жуя жвачку. Совершенно невыносимое обращение для бывшего доцента ЕГУ. Не хочется вспоминать этого урода. Думаю, ясно и так, в каком морально-духовном климате приходится нашему брату завоевывать свое благополучие. Именно завоевывать.

И еще. Все работники фирмы, независимо от выполняемой работы, были как бы равны между собой и соответственно относились друг к другу, не считаясь ни с возрастом, ни с образованием. Какой-нибудь сопляк лет на 30-40 моложе тебя мог подойти с ухмылкой, шлепнуть по плечу и сказать: «Ну как, «апер», грызешь воск вместо гранита науки? Я долго сопротивлялся такой фамильярности, чуть до драки не дошло. Думаю, не в лучшем положении были и другие, в том числе и женщины. Их работало человек двадцать. Они сидели в соседней комнате и, обжигая руки, монотонно заполняли резиновые формы расплавленным воском. Часто оттуда доносилась брань всемогущего босса: что я тут дом для престарелых открыл для вас, что ли? А среди них были интеллигентные женщины респектабельного вида, работавшие до того, видимо, в НИИ или других подобных учреждениях Армении.

Я часто задумывался: и что бы я делал, не имея каких-то качеств художника и плюс профессии математика — не смеяться, именно математика. При изготовлении каждой модели приходилось решать задачу оптимизации. Нехорошо продуманная последовательность действий могла растянуть работу в несколько раз, а то и привести к неудаче. Одного хорошего скульптора и двух неплохих художников уволили на моих глазах за неумение оптимизировать процессы. Мне здорово повезло.

Можно сказать, что мой случай нетипичный и в других фирмах все иначе. Нет. Многолетнее мое общение со старожилками диаспоры свидетельствует об обратном.

Я многих спрашивал: а приехали бы они, если б знали, что их ждет тут? За редким исключением я получал один и тот же ответ: никогда! Исключение иногда составляли те, у которых произошел параллельный перенос. Что я имею в виду под этим математическим термином: сапожник в Армении — сапожник в США, доцент там — доцент здесь (маловероятный слу-

чай). Думаю, понятно о чем речь - ведь сапожник в Армении не владеет домом, машиной, не питается ананасами, не очень часто жарит шашлыки и так далее, а в Штатах это все доступно, если, конечно, ты хороший сапожник и выкладываешься полностью.

Как бы то ни было, я понял, чего стоит американское благополучие. И решил твердо, что уеду домой — в Ереван, где не надо отваливать за жильё ползарплаты, уеду к дочке, к внукам, к друзьям небогатым. Понял, что хочу посидеть у речки где-то в Цахкадзоре, хочу в Севане поплавать, хочу настоящего лаваша с сыром, хочу пообщаться с друзьями в кафе у «Наири».

...Жена приехала в июне, и мы с семьей брата поехали отдыхать на озеро Лейк Тао, наподобие нашего Севана. Оно намного больше Севана и его окаймляют холмистые берега, заросшие удивительно синего оттенка сосновыми лесами. По красоте оно не уступало нашему озеру, но мысль о том, что это чужое, не родное, заставляла меня воспринимать все это как декорацию. Это была красивая картинка, не будящая во мне никаких чувств, готовая исчезнуть в любой миг как пейзаж в окне поезда.

Когда поток гостей и приглашений на обед в связи с приездом жены стал иссякать, она заскучала. Не мог я ежедневно заниматься ее досугом, надо было вка-

лывать. Конечно, было бы неплохо и ей подыскать какую-то работу. Но какую? Речи о том, чтоб работать врачом или медсестрой быть не могло, хоть жена и была неплохим специалистом. «Буду ухаживать за стариками или за детьми, это близко мне», — сказала она. «Ничего подобного, — говорю я, — одно дело лечить человека, другое — таскать из-под него полную и тяжелую «утку». Но пришлось.

Она всерьез занялась поисками стариков и детей, нуждающихся в ее помощи. Но почему-то все они жили в радиусе не менее 30 миль от нас. Естественно, я не мог тратить свое драгоценное время, чтобы служить ей шофером. Но вот месяца через полтора, к моему большому удивлению, ей удалось подыскать нечто подходящее в 10 минутах езды. Скорее, не она нашла, а ее нашли. Ее старая ереванская подруга искала няню для внука - и вот подвернулась ей моя жена.

К сожалению, месяца через три ей отказали из чисто материальных соображений. И снова потянулись дни безделья и скуки. «И куда ты меня притащил, — как-то заявила она. — Надоело сидеть дома, и вообще скучища тут, не могу больше». Я, можно сказать, был ошарашен: причем тут я? Не я создавал скучную Америку. «Ну что ж, — говорю, — уезжай домой, насмотрелась». С отъездом жены финансовое ярмо несколько ослабло, и необходимость обязательных визитов и приемов

отпала. Я перебрался в некий пустующий офис, гуманным образом бесплатно представленный мне знакомыми. Учитывая американскую специфику межличностных отношений, я подумал, что, видимо, им нужен был сторож. Тем не менее этот акт человеколюбия сэкономил мне 800 баксов ежемесячно. Я наслаждался одиночеством. Район был неплохой — русско-еврейский, это был West Hollywood. Там много русских магазинчиков, где практически можно купить все, что и в Москве, даже воблу с «жигулевским» пивом.

Скоро я с некоторым разочарованием выяснил, что тут же проживает самое большое в Лос-Анджелесе сообщество геев и лесбиянок. Об этом я догадался, когда пару раз в кафе ко мне подсаживались какие-то мускулистые ребята — как светлокотие, так и темнокожие — и очень доброжелательно быстро-быстро со мной говорили. В кафе ходить я перестал.

Свои финансовые дела я не уладил, во всяком случае, в той мере, в какой хотелось бы. Я принял решение вернуться. Так, спустя почти пять лет (вычеркнутых из моей жизни, так мне кажется) закончилась моя американская эпопея, чему я рад бесконечно. Без преувеличения хочу сказать, что это были самые тяжелые годы в моей биографии. Хотите — верьте, не хотите — проверьте на себе.

СОГЛАСНУЮ СЕМЬЮ И ГОРЕ НЕ БЕРЕТ!

Один из заклятых «друзей» армянского народа то ли от большого ума, то ли от блестящего знания тонкостей русского языка как-то написал в газете: «Армянин — это не нация, армянин — это позиция». Против такого нечего и возразить. Если даже недруги дают нам такую оценку, значит, правильной дорогой движемся, товарищи!

Кто-то из мудрых сказал: «Если тебя хвалит враг — подумай, какую глупость ты совершил». Когда же враг вместо крика «Караул!» по недоразумению кричит «Ура!» - это трудно комментировать.

Но, так или иначе, перейдем к основной теме нашего разговора, где речь пойдет о разных позициях на одну очень старую, но вечно актуальную проблему под названием «Армянский вопрос». Случилось так, что сто лет прошедшего 20-го века оказались самыми трагическими и кровавыми в судьбе человечества планеты Земля. Число погубленного населения в результате мировых и локальных войн и геноцидов можно приравнять к апокалипсису. Самый страшный удар был нанесен армянскому народу в результате геноцида в Османской империи.

С тех пор, как Армения одновременно с Византией, странами Балканского полуострова и Ближнего Востока лишилась статуса независимого, суверенного государства, жизнь ее народа превратилась в кромешный ад. Все светлые умы сынов народа вот уже много веков заняты решением единственной проблемы: как спасти народ от полного физического уничтожения и как воссоздать бывшее могущественное государство Тиграна Великого.

Национально-освободительная борьба армянского народа во все века порабощения не прекращалась и велась с переменным успехом. Народ боролся за свои права и свободу, за независимость на своей исконной родине. Вот точка зрения доктора Мюнниша на проблему национально-освободительной борьбы армянского народа, изложенная в его труде «Европейцы ли турки?»: «В поисках путей к спасению от невообразимого гнета армяне прибегли к самообороне. Освобождение сербов, греков и болгар от турецкого ига с помощью России вдохновило и армянский народ. Как среди западных, так и среди восточных армян появилась естественная русская ориентация, которая слишком дорого обошлась армянам».

Еще в конце 19 века к такому же выводу пришла Магда Нейман, автор книги «Армяне»: «За радушный прием, оказанный русским войскам во время прошлых кампаний, персидским и турецким армянам приходилось всегда жестоко расплачиваться. С уходом русских войск из занятых областей им нельзя было оставаться среди озлобленных мусульман... и они были вынуждены густой массой следовать за отступающими войсками в неведомые им края». (В 1828 году из Персии уехали 40 000 человек, а в 1829 году — 90 000 из Турции.)

Еще не раз освобожденные территории родины будут брошены на произвол потерпевшим поражение. Не могли же русские солдаты при всем уважении к многострадальному народу бросить свои семьи, родину и переселиться в далекую горную страну, чтобы закрепить за собой отвоеванные земли. В то

229

время, как наивные армянские купцы и архитекторы строили дворцы, заводы по производству пороха для турецкой армии и другие предприятия, усиливающие Османскую империю, надо было думать о создании собственных вооруженных сил, чтобы не кормить чужие; о построении казарм, пограничных полос; о закупке оружия и так далее. Вместо этого вожди народа в начале 20 века побратались с так называемыми младотурками-«революционерами» и косвенно помогли спасти Османскую империю от развала.

Сегодня, когда существует суверенная Республика Армения (РА), надежда на положительное решение армянского вопроса возросла многократно. Армения и всемирная армянская диаспора активно ищут союзников и приемлемые варианты, согласованные с международными правовыми нормами для неотвратимого решения данного вопроса.

Если проблема существует и живет в народе и если жив сам народ, рано или поздно она даст о себе знать. И под давлением мировой общественности Турция должна будет пересмотреть свое отношение к ней. И чем раньше она это сделает, тем на более выгодных условиях сможет заключить мир с трудолюбивым и предприимчивым народом, который в значительной степени может поспособствовать укреплению ее экономики и улучшению климата в международных отношениях. Такой шаг турецкого государства попутно снимет камень с души будущих поколений двух народов.

Чтобы решить армянский вопрос при существующем сегодня миропорядке необходимо твердо усвоить, что в современном мире самая большая иллюзия – это иллюзия независимости. Решение любых межгосударственных спорных вопросов, особенно территориальных, в отрыве от общих мировых проблем невозможно. Поэтому освобождение и возврат армянских земель необходимо рассматривать во взаимосвязи со всеми проблемами региона, в том числе Курдистана и Северного Кипра. Если человечество претендует на то, что с каждым веком становится более цивилизованным, то оно должно ошибки, допущенные в 20 веке, исправить в веке 21-ом. Поставила же закулисная Лозанская конференция на обсуждение проблему «урегулирования ближневосточных вопросов», где были частично удовлетворены имперские амбиции Турции. А почему бы не повторить эту же повестку дня в ООН, только теперь уже с целью восстановления справедливости в этом регионе для армян и курдов?! Тем самым реанимировать Севрский мирный договор, незаконно денонсированный в одностороннем порядке Великим национальным собранием Турции.

Сегодня в средствах массовой информации Армении и диаспоры, которые, так или иначе, формируют современное мировоззрение армянства, велик разброс мнений по всему спектру решения армянского вопроса. Есть предположение считать, что главной национальной идеей в текущий момент является борьба по ускорению признания геноцида и по недопущению Турции в Евросоюз. Всему миру известно, что геноцид – такое преступление, которое без всякого анализа военно-политических причин должно быть осуждено беспрекословно и всеобъемлюще.

Армянский Нюрнберг непременно еще состоится.

В настоящее время все турецкие политики изо всех сил противятся признанию грехов старой системы и как осторожные воры заматают следы преступлений своих предшественников. Но у памяти нет срока давности. Цицерон еще в первом веке до нашей эры сказал: «Жизнь мертвых продолжается в памяти живых».

Что касается другого мнения, то известно, что правители современной Турции сломя голову рвутся в Евросоюз. Но туда с ятаганом и топором не пускают. Но это пока. Поэтому они должны многое пересмотреть в своем отношении к кровавому прошлому Османской империи и пройти трудный путь самоочищения. В данной ситуации нет необходимости тратить силы и время на борьбу по недопущению Турции в Евросоюз. Скорее, наоборот, нужно подтолкнуть ее туда. Дело в том, что Турция превосходно освоила все тонкости европейской, и не только европейской, лицемерной дипломатии и политики двойных

стандартов. Поэтому чем раньше она вступит в Евросоюз, тем раньше столкнутся принципы двойных стандартов и тем скорее мир узнает «ху из ху» (кто есть кто). К тому же недалек тот день, когда слово «глобализация» будет самым нарицательным словом на языках всех народов мира.

Муссируются в СМИ и другие неожиданные идеи. В частности, предлагается предать горе Арарат и части прилегающей к ней территории статус свободной экономической зоны. В свое время у поэта Евтушенко было другое предположение: «Если даже развалюсь под грузом святым, я гору Масис взвалю на плечи и к нам перетащу» (подстрочник с армянского перевода). На что я возразил: «Нет, Евгений, Арарат мы освободим из жестокого полона и водрузим на вершине наши древние знамена».

Есть еще идея создания новой национальной государственности вдали от исторической родины на деньги богатой диаспоры. Это, скорее всего, является шуткой, потому как времена Моисея канули в Лету, и к тому же нет свободных пустынь. Впрочем, можно еще насыпать остров в океане. Любопытно другое: почему богатая диаспора даст денег на покупку Мадагаскара, а живущие на родной земле не могут позволить себе такого? И опять пресловутая надежда, что кто-то нам поможет. А кто диаспоре будет помогать? Слава Богу, мы уже достаточное время являемся самостоятельным государством. Пора избавляться от синдрома посторонней помощи. Другое дело – союзники.

Однако основная проблема армянского вопроса – это земли, на которых тысячелетиями жил наш народ. И это еще не все. Можно говорить и о похищении генофонда, о торможении количественного роста нации, о принципах нормального сосуществования и о многом другом. Но для этого необходим глубокий и объективный анализ причин случившейся катастрофы целого народа, чтобы впредь не наступать на одни и те же грабли, которые неоднократно попадались на нашем историческом пути. Нам необходимо решить одну простенькую задачку с одним неизвестным, но с двумя противоположными ответами. Логически она очень легко и просто решается даже в уме, но доказать арифметически пока не удастся. Один из способов решения дает следующий ответ: все оккупированные исконно армянские земли надо безоговорочно вернуть Армении. Это удовлетворяет Армению, ее союзницу Россию и диаспору. Другой ответ: все остается, как есть, и при возможности расширяется зона захвата - удовлетворяет Турцию, НАТО, куда она входит, и ее союзника США. Вывод один: еще не вечер, колесо истории еще крутится.

Нам пора понять, что все великие державы, даже союзники России по Антанте, во время Первой мировой войны были заняты сверхзадачей: как развалить Россию, как скинуть царя с трона, замутить революцию. А судьба маленького народа в такой большой игре для них и гроша ломаного не стоила. И слепому было видно, что нельзя ждать спасения от Европы, которая сама агонизировала. Ей было не до армянского народа. «Лишь меч родной в руках родных Отчизну может защитить!» (Байрон).

Сегодня внешняя политика Турции по отношению к Армении ведется только с позиции силы. Ожидание диалога о добрососедских отношениях, тем паче о покаянии более чем иллюзорно. Какие могут быть разговоры о покаянии, если останки преступника, палача армянского народа, приговоренного турецким же судом к смертной казни, недавние турецкие правители перезахоронили в Турции с почестями невиданной помпезности как национального героя. А турецкое правительство не скрывает своей цели изоляции и экономического удушения Армении, делая недвусмысленные заявления на весь мир.

Какое покаяние, когда агрессия продолжается! Премьер-министр Турции Эрдоган летом 2005 года на встрече с президентом РФ В. Путиным в городе Сочи задал ему вопрос: «Когда будет решаться проблема Карабаха?» Если Азербайджан – самостоятельное государство, к тому же с РФ имеет дипломатические отношения, то почему у премьера болит голова? Даже в этом прозрачном вопросе, когда народ Карабаха решил проблему раз и навсегда, у турка свое видение свершившейся справедливости. Воистину «горбатый деформирует могилу»

(А. Сагратян), а о том, что она его исправит, не может быть и речи.

Уместно было бы задать Эрдогану встречный вопрос: когда будут выведены турецкие войска с Кипра и хотя бы возвращены Карс и Ардаган, которые были освобождены русской армией еще в 1878 году и входили в состав России до 1918 года, а после в состав Армянской республики до 1921 года?!!

Удивительно другое: на чем основана уверенность государственных деятелей Турции, что их позиция неуязвима, что мировая общественность не призвет их к ответственности за совершенные и продолжающиеся преступления. Видимо, на том, что Турция является важным геостратегическим звеном в цепи НАТО.

Не надо быть оптимистом до идиотизма, чтобы понять: цивилизованное человечество должно бороться и побеждать Люцифера, иначе завтра он явится перед нами, как это не раз бывало в 20 веке, в новом воплощении в своей триумфальной пляске. Иначе мир погрязнет в трясине своего лицемерия, и принцип ЧЧВ (человек человеку волк) будет процветать на планете. Человечество не имеет право забывать свой позор! ЧЧВ не пройдет!!! «Тому, кто совершит преступление дважды, оно уже кажется дозволенным» (Талмуд).

Оглядываясь назад и анализируя те исторические события, через которые прошел наш народ, надо сделать объективные выводы, исключая наступление на очередные грабли, и, не занимаясь самообманом, прогнозировать его вероятное будущее. Именно это имел в виду академик Ашот Сагратян, когда в июньском номере газеты «Ноев Ковчег» за 2004г. писал: «Жалкой участи потерпевших можно было бы избежать, обладая мы аналитическим складом ума и решимостью видеть себя в свете роковых ошибок и не менее предсказуемых просчетов».

Продолжая анализ причин, как и почему наш народ, у которого всегда были и есть сыновья, готовые отдать жизнь за Отчизну, растерял то наследство, которое передал ему Тигран Великий к началу новой эры, постепенно приходишь к выводу, что именно он заложил ту незыблемую основу, которая позволила нашему народу стать бессмертным.

Только благодаря тому, что армянскому народу удалось сохранить связи между всеми историческими поколениями, он выжил и живет по сей день. Несмотря на все катаклизмы истории, он остался мудрым и одаренным народом благодаря умению объединяться в самые критические периоды борьбы за сохранение целостности и самобытности.

Да, на том историческом этапе мы проиграли в очередной раз. Но зачем дальше драматизировать ситуацию, доказывая всему миру, что у армян самые грустные глаза, песни грустные, вызывать к себе жалость мировой общественности, позабыв о том, что мир не любит ни слез, ни слабых? Нам не нужны крайности. Нам незачем приbedняться, но и рычать не надо. Прав наш соотечественник Виктор Сумбатов: «Зачем рычать, когда нечем кусать?»

Одно очевидно: сила народа, особенно малочисленного, в его единстве. Если мы сегодня заиклимся на обеспечении личного шкурного интереса, забыв о благополучии всего народа, не объединим свои помыслы и усилия вокруг единой цели и задачи, нас непременно будут преследовать неудачи и поражения. Вспомним легенду о тайне метлы (цахавили гахтника) и задумаемся, насколько она актуальна для нас сегодня. А пока будем думать, освежим в памяти мнение по этому поводу выдающегося армянского писателя и патриота XIX века Акопа Мелик-Акопяна (Раффи): «Судьба армянского народа словно отмечена неким проклятием: он рождает великих людей только для служения другим народам... Наивный армянин всегда хранил верность, всегда был предан и жертвовал собой во имя других, жил чужими интересами, забывая о собственных невзгодах. Он покидал развалины собственной страны, чтобы строить другим дворцы. Они не умеют служить себе. А для посторонних они талантливы, они все умеют». Записывая эти строки, ловлю себя на мысли, что самолюбие моего внутренне-го голоса не хочет согласиться с моим мнением. Но, увы! Факты – вещь упрямая.

А пока суд да дело, давайте займемся нашим домом, в котором сегодня реально живем. Давайте его сделаем восьмым чудом света - наш трудолюбивый народ заслуживает это. Как древнейшая цивилизация, он живет давно и долго. Но, к сожалению, жизнь ценится не по долготе, а по содержанию. Поэтому-то пока затронем несколько бытовых вопросов. Зачем нам стройными колоннами челноков перевозить в Турцию золото, чтобы там купить «кепки Лужкова» из лоскутков бракованной кожи? Что, у нас не хватает летних альпийских пастбищ (яйла) для овечьих отар? Почему не восстанавливаем плантации Армянской гвоздики, которые когда-то бомбили с вертолетов как источники нетрудовых доходов? Где знаменитая армянская гидропоника? Где же наши сахарные заводы с безотходным производством и с полезным выходом более 90%, так как свекла в Армении многократно слаще, чем у других? Турция завалила весь мир курагой из абрикосовых садов, которые сажали наши предки. Где же наши сухофрукты?

Неугомонные ветры Армении способны обеспечить доступной по цене электроэнергией все соседние страны и делать деньги из воздуха. Северная холодная Норвегия обеспечивает весь мир семгой и радужной форелью. А мы зато тысячелетиями гордимся, что рыба «ишхан» живет в Севане.

Еще одной широко не развернутой возможностью является туризм. Коли Армения – музей под открытым небом, сам Бог велел наладить туристическую индустрию. Не менее важно военно-патриотическое и спортивное воспитание подрастающего поколения. Мы гордимся подвигами дважды Героя Советского Союза Нельсона Степаняна. А кем будет гордиться наши потомки, если не наладим работу знаменитого Ереванского аэроклуба, если не расширим сеть спортивных баз, дворцов водного спорта, тяжелой атлетики и шахматных клубов вместо игровых автоматов и казино?!

Пора вспомнить о всемирной славе армянских спортсменов: олимпийских чемпионов-борцов Терьяна и Шатворяна, феноменального гимнаста Гранта Шагиняна (Хельсинки, 1952г), потрясающего боксера Владимира Енгибаряна (Мельбурн, 1956г) и многих других. Пора вернуть в страну золотую шахматную корону двукратного чемпиона мира Тиграна Петросяна, знаменитый крест на гимнастических кольцах Альберта Азаряна и стальную штангу Юрика Варданяна. Скептики скажут: мечтать не вредно, позабыв о том, что и под лежащий камень вода течет, если его сдвинуть с места. Тем более это не так уж и трудно сделать.

Ходят упорные слухи, будто армяне диаспоры на сегодня заработали 500 миллиардов долларов! Менее одного процента этой суммы достаточно, чтобы к очередным олимпийским играм подготовить летающих лыжников в Скандинавии, саночников в Германии, конькобежцев в Голландии, фигуристов в Москве и остальных у себя. Эту мечту, казавшуюся на первый взгляд фантастикой, можно превратить в реальность, создав всеармянский фонд развития национальной науки, культуры и спорта.

Если мы хотим видеть наш народ благополучным и счастливым (а мы этого очень хотим), то мы должны отказаться от принципов: «Моя хата с краю, ничего не знаю», «Это меня не касается» и тому подобное. «Каждый армянин должен испытывать ответственность за судьбу нации» (Грант Багдасаров, журнал «Горцарар», май 2005г.).

Наш народ способен переносить любые трудности. Он сильный, выносливый, трудолюбивый, отважный, в быту скромный, гостеприимный и доброжелательный. Такой народ будет жить вечно. Чтобы эти качества передавать поколениям, мы обязаны продолжить воспитание в нашем потомстве с раннего детства чувство сыновней любви к своему отечеству, уважение к родному народу и его истории. Чрезвычайно важно, чтобы каждое поколение могло гордиться не только героическим прошлым, но и достижениями сегодняшнего дня, авторитетом страны на международной арене.

Парефразируя Виктора Сумбатова, можно и пошутить: как бы планета ни крутилась, не отвертеться ей от нас – мы армяне!

Михаил АТАКЯН.

ОТ «МАСИСА» ДО «hAI АЗГА»

Армяне - одна из государствообразующих наций Венгрии

В середине апреля в Будапеште справил новоселье Армянский культурный центр. Сейчас это небольшое двухэтажное помещение в центральной части столицы, очень уютное и радующее глаз множеством атрибутов армянской символики. Создание центра - заслуга членов организации «hAI Азг», которой руководит А. Аванесян.

- Я родился в Будапеште в 1947 году. Отец мой родом из Баку. Оставшись сиротой, восьмилетним ребенком в 1921 году каким-то чудом он добрался до Венгрии. Мать родилась в Кесарии, ей было несколько месяцев, когда родители переехали в Румынию. Они встретились в 42-м в день Св. Григория Просветителя в румынском городе Арменополис, теперь он называется Герла, или по-венгерски Самошвивар, где армяне ежегодно собирались.

Армян в Будапеште было тогда очень мало и объединялись они вокруг церкви. У нас в семье хранятся фотографии тех лет, запечатлевшие встречи наших соотечественников в церкви или в каком-нибудь специально арендованном зале. Помню приезд Павла Лисициана, Арама Хачатуряна, в честь которых устраивались приемы и торжества. Потом начали приезжать гости не только из Москвы, но и из Армении. Мне было 12-14 лет, когда приехали Гоар Гаспарян и Шаген Хачатрян, директор музея Сарьяна. Все эти незабываемые впечатления детства и юности остались не только в памяти, но и в фотографиях, которые бережно хранит моя мать, поскольку многие из этих замечательных людей бывали у нас дома. Из более позднего времени, уже конца 60-х годов, в памяти осталась организованная в Будапеште Армянская неделя. Приезжал ансамбль Орбеляна; в Венгерской национальной опере поставили балет «Гаянэ», на премьеру которого приехал сам А. Хачатурян. И я хорошо помню, какими овациями встречала его публика.

Так постепенно я приобщался к армянской культуре, и благодаря во многом этим контактам и связям родителей мне удалось поехать учиться в Ереван, где я провел с 1968-го по 1974-й год, будучи студентом режиссерского факультета Художественно-театрального института. Первое время после возвращения работал режиссером на радио, затем журналистом и в последние годы являюсь заместителем председателя Национального радио Венгрии.

- Ваша организация называется «hAI Азг». Когда она была создана и чем занимается?

- Не буду углубляться далеко в историю армянской общины Венгрии, поэтому начну с 1914 года, когда сослуживец моего отца Саркис Рштуни организовал здесь первое армянское объединение под названием «Масис». Они выпускали газету «Нор Дар», и жизнь общины, судя по газете, была в те годы довольно оживленной. После Первой мировой войны последовало некоторое затишье, хотя организация существовала. В 1940 году некий писатель армянского происхождения написал книгу «hAI Азг», в которой рассказал об армянах Венгрии, об армяно-венгерских связях. Такова предыстория. А в 1990 году мы официально зарегистрировали эту армянскую организацию и решили назвать ее именно так, как называлась книга.

Нашей главной целью является, естественно, сохранение национальной идентичности, традиций, языка, пропаганда армянской культуры в Венгрии. Следует сказать, что община очень маленькая - всего 298 человек, которые владеют языком. В целом же едва наберется 600 армян. И реализуемые проекты связаны в основном с наличием материальных возможностей. В 2001 году мы привезли из Армении и поставили в центре Будапешта хачкар. Это сопровождалось огромными трудностями, связанными, в частности, с протестом турецкого посольства, которое всячески стремилось помешать нам, направляя ноты в МИД Венгрии. Но хачкар тем не менее стоит в центре Будапешта, на берегу Дуная. Годом позже были установлены два памятника: армянским воинам, погибшим в Венгрии, а в Ереване - венгерским военнопленным, погибшим в Армении. Кстати, Министерство обороны Венгрии, с которым мы

несян. Сегодня заместитель председателя Венгерского национального радио, председатель общественной организации «hAI Азг» и руководитель Европейского форума армянских организаций Алекс Аванесян - наш собеседник.

хорошо сотрудничаем, в День национальной армии наградило нас орденом. В прошлом году мы провели ряд мероприятий, связанных с 90-летием геноцида. Была организована прямая трансляция из Цицернакаберда по венгерскому телевидению, показан ряд передач и фильмов. Мы привезли в Ереван несколько делегаций разного уровня.

Хор Венгерского радио, по собственной инициативе, вместе с нами приехал в Ереван и дал несколько концертов - один, между прочим, вечером 24 апреля в Цицернакаберде, где он исполнил «Реквием» Верди.

Добавлю, что в будапештской опере при нашем содействии была поставлена опера «Тигран Второй», а также музыкальная постановка «Армянская легенда»; организовано множество выставок, крупнейшая из них - из экспонатов музея истории Армении - прошла с большим успехом.

- Уже более двух лет Будапешт в нашем сознании ассоциируется с совершенным здесь чудовищным преступлением. Как восприняла эту трагедию венгерская общественность?

- Прежде всего понятно, что преступление, а тем более убийство подлежит осуждению в любой стране, и Венгрия, конечно же, не исключение. Кроме того, сказываются симпатии к братьям по вере, а также то обстоятельство, что Венгрия тоже находилась под турецким игом. Кстати, именно венгры остановили дальнейшее продвижение турок в Европу. Что касается судебного процесса, то, насколько я могу судить, венгерская общественность восприняла приговор как справедливый и адекватный совершенному преступлению. Но есть и другая сторона этого дела. Сразу после убийства азербайджанская сторона открыла в Будапеште посольство, что было очень правильным шагом. У нас пока нет посольства в Венгрии - резиденция находится в Вене. Могу сказать, что в Венгрии наше посольство работает довольно пассивно, и, наверное, этим объясняется, что до сих пор не налажены на должном уровне армяно-венгерские связи. Многие из того, что делает наша общественная организация, должно делаться на государственном, хотя бы на консульском уровне.

- Между тем, насколько я знаю, между армянским и венгерским народами существуют уходящие в глубь веков довольно тесные связи...

- Согласно Конституции Венгрии 1993 года армяне - одна из государствообразующих наций этой страны наряду с 12 другими. Именно поэтому мы обладаем здесь определенными законодательством льготами. Те нации, которые имеют свои государства и тесно связаны с ними, быстро продвигаются вперед. К сожалению, армянская община Венгрии разобщена. Что мешает общему делу, в то время как возможности для сотрудничества очень широкие. Я могу говорить об этом на примере прессы: что, к примеру, мешает установить связи между армянским телевидением и ведущим венгерским телеканалом «Дуна ТВ», который не раз выражал заинтересованность в сотрудничестве? Почему бы не пригласить в Армению несколько венгерских журналистов, которые расскажут затем в своих репортажах о нашей родине? Я, честно говоря, уже устал об этом говорить. Приведу такой пример: меня, как работника радио, несколько раз в год приглашают в разные страны под разными предлогами. Они нас очень гостеприимно принимают, показывают свою страну с одной целью - пропаганды и создания хорошего имиджа, развития туризма. Это принятые во всем мире способы продвижения своих интересов и своего государства, своей нации, которые Армения почему-то не использует. Кстати, азербайджанцы, по известным причинам,

в последнее время резко активизировали такого рода контакты. А исторические связи действительно существуют, и довольно тесные. Скажем, многие ли в Армении знают, что в истории Венгрии было несколько национальных героев-военачальников - армян по происхождению?

- Какова история Армянского культурного центра?

- Он был открыт 10 лет назад выставкой, посвященной Сергею Параджанову, и стал первым подобным центром в Будапеште. Основной целью мы ставим пропаганду армянской культуры. Организуем лекции на различные темы, мероприятия, приуроченные к юбилейным датам. За это время осуществлено много проектов, начиная от обучения армянскому языку до образования танцевальной группы. Организовано множество выставок. На прежней территории армянского центра проводили свои мероприятия и другие национальные общины, к примеру, сербы проводили у нас выставку своих икон; организовывали свои мероприятия поляки и болгары.

Но моей главной мечтой остается создание постоянно дейст-

вующего армянского художественного салона или галереи. Мы, конечно, стараемся знакомить общественность Венгрии с современным армянским искусством, но было бы гораздо лучше, если бы сюда привозились оригиналы, возможно, даже не на продажу. К сожалению, в Армении наши предложения пока не находят отклика, между тем было бы просто замечательно, если бы удалось открыть постоянно действующую и обновляемую армянскую художественную галерею. Это могут быть не только картины, но и предметы народных промыслов.

- В прошлом году в венгерском парламенте был поднят вопрос признания геноцида армян, однако в последний момент обсуждение отложили. Какова ситуация сейчас?

- 9 апреля в Венгрии состоялись парламентские выборы. По нашим сведениям, в сентябре, когда новый состав парламента приступит к работе, вопрос будет поставлен вновь.

**Беседу вела Марина ГРИГОРЯН.
Будапешт – Ереван.**

Лунная ночь над Марселем

В Академическом центре Джефферсона (США) в рамках юбилейных мероприятий, посвященных нашему французскому соотечественнику Анри Вернойю (Ашот Малакян), состоялась показ фильма «Майрик». Заметим, его называли самым американским французским режиссером. И самым армянским, добавим. По крайней мере, об этом свидетельствует «Майрик», где снялись Омар Шариф, Клаудиа Кардинале и другие звезды Голливуда. Кстати, у фильма тоже юбилей - 20 лет со дня создания. Предлагаем фрагменты литературной исповеди Вернойю — самобытного писателя — о марсельских годах его жизни.

Редкую, толстую, как телефонный справочник, книгу «Как избрать профессию» пришлось специально заказывать в магазине, вносить предоплату, а потом довольно долго ее дожидаться. Из всех представленных в книге профессий после долгих размышлений я со всей определенностью остановился на инженеремеханике военного кораблестроения. В этом определении сочетались аристократизм элитной профессии, финансовая благоустроенность и блестящий вид в элегантной форме моряка с золотыми пуговицами и наградами.

И когда в торжественной обстановке за столиком прибрежного кафе я сообщил о своем решении родителям, воцарилось безмолвие, напоминающее мгновение вдохновенного полета мысли на торжественных мероприятиях. Мои родители застыли, будто замороженные волшебным шумом морского прибоя. Отец, который там, на родине, был судостроителем и владельцем кораблей, нарушил молчание только за тем, чтобы попросить меня еще раз повторить свой выбор. Потом еще, еще, еще и еще раз, внимая музыке этих слов с закрытыми глазами, словно наслаждаясь одной из увертюр Ференца Листа.

Я получил экзаменационные требования, где коротко и ясно было сказано: первейшим условием для абитуриента вуза является французское гражданство. «Беженец — временно проживающий» — это клеим в наших паспортах специально служило для того, чтобы каждый знал, кто мы есть. Надежд на прекрасное будущее оно не оставляло. Герцог Франсуа Ларошфуко в 1770 году основал «Национальную мужскую гимназию», которая впоследствии была преобразована в современную Национальную академию искусств и ремесел. После правления Людовика XVI в этот институт были вхожи исключительно французы.

Заявление о французском гражданстве я имел право подать только по достижении совершеннолетия — в 21 год, в то время как в академии был установлен возрастной ценз абитуриентов до 20 лет. Я окончательно запутался в паутине законов, и только один юридический акт оставался мне надеждоу: в 1940-м всем эмигрантам, ссыльным, беженцам и т. д. позволялось подать документы в вуз «на правах иностранцев». Даже учеба и наука были призваны в этой стране разделять людей по их социальному статусу и месту рождения.

Долгим и трудным оказался мой путь к получению гражданства — законы служили мощным заслоном на этом пути. Но

даже когда юридически это становилось возможным, правительство действовало будто наперекор закону. Согласно секретным указаниям сверху, заявления на гражданство терялись в различных кабинетах и инстанциях, пылясь в ящиках бюрократов до тех пор, пока «с болью и сожалением» сообщалось, что рассмотрение их бессмысленно за давностью лет. Рассмотрение каждого заявления растягивалось как минимум на три года.

Я смог достичь этой цели 4 ноября 1949 года, став гражданином Франции спустя двадцать пять лет после прибытия нашего корабля в Марсель.

К 4 часам дня около четырехсот абитуриентов толпились у стен института в Экс-Ан-Провансе, дожидаясь списка шестидесяти счастливых, которые должны были составить прием 1940 года. Толпы людей рассредоточились по всей улице. Студенты прогуливались группами, улыбаясь и шутя, стараясь скрыть сильное душевное волнение. Некоторые в упор уставились на дверь, откуда вот-вот должны были вынести список. Я, как всегда, был в одиночестве. Повернулся спиной к двери, справедливо полагая, что любое движение оттуда вызовет такой неимоверный шум, что нет особого смысла сторожить у входа. И наострив не глаза, а уши, я ждал. Ждал, представляя состояние родителей в Марселе: отца, дежурившего у телефона в аптеке и мать, которая, стоя у порога дома, не отводила взгляда от аптеки, то и дело сверяя часы. Мы договорились, что я сразу позвоню, а потом сяду на шестичасовой поезд и в 20.15 уже буду дома.

Маска наигранного веселья абитуриентов была мгновенно сброшена. Компании распались, каждый оказался наедине со своей судьбой, которую олицетворяли открытые двери института. Дикая, неуправляемая толпа ринулась к стенду. Я со своего места на противоположном конце улицы медленными шагами, без

269

малейшей торопливости тоже двинулся туда. Изю всех сил, довольно неестественным образом я отдалял тот момент, после которого для меня уже ничего не существовало в жизни.

Толпа увлекла меня. Меня кидало из стороны в сторону, из начала в конец, то приближая, то отдаляя от желаемого списка. В какое-то мгновение, когда как молния перед глазами сверкнула фамилия Малакян, по телу пронеслась дрожь. Расталкивая локтями стиснутых в единую массу счастливых и неудачников, я с огромным трудом вырвался из толпы. И побежал вдоль улицы, не чуя собственных ног от счастья.

Я бежал к телефону и миновал уже достаточно большое расстояние, когда вдруг червь дурацкого сомнения закрался в душу и остановил мой бег. А если это только обман зрения, бесплодная иллюзия? Я снова пустился бежать, но теперь уже в обратном направлении... «Ашот Малакян» — прочел я на магическом стенде. Вот, есть же, выведено черным по белому. И я снова устремился к главной площади города с ее фонтанами, кафе и... телефонными будками.

- Пиво и жетон для телефона, пожалуйста.

Еще было время, чтобы отметить поступление кружкой пива, дозвониться домой и успеть на поезд до Марселя, отходящий в 18.00. За стеклом я смог различить голубые вагоны этого самого пассажирского состава. Но когда телефонная будка освободилась, передо мной неожиданно выросла фигура «высокоchettiного арши». Так назывались студенты третьего курса моей инженерной академии, и этот титул предполагал полное подчинение вновь поступивших «молодых» старикам-третьекурсникам.

С этим арши я был близко знаком, за последние два года неоднократно обращался к нему с консультациями по поводу вступительных экзаменов. Его советы оказались полезными, и сам он был теперь почти как крестный отец этого удачного предприятия. Тем более что по установившейся издавна традиции первокурсники должны были пройти обряд крещения, который был для меня столь же желанным, сколь и неприятным. Дело в том, что мерон (миро) представлял из себя обыкновенное машинное масло — вьедливое и трудно смываемое.

Так, значит, этот благородный крестный отец стоял теперь передо мной, ему я как бы между прочим сообщил, что все закончилось удачно. На несколько мгновений широкая улыбка осветила лицо этого человека, однако оно тут же приобрело кислое выражение. Насулив брови, безапелляционным тоном истинного арши с акцентом, выдающим в нем каталонца, он преградил мне дорогу к телефонной будке:

— Представься, новичок!

Все обряды и традиции студентов института, регулирующие взаимоотношения «стариков» и «новичков», были знакомы

мне до мелочей. Я встал по стойке смирно, взял под козырек, щелчком соединил каблук и устремил взгляд за воображаемый горизонт, поскольку в правилах было специально отмечено, что смотреть непосредственно в глаза арши ни в коем случае не разрешается.

«Мой высокоchettiный арши, я представляюсь тебе:

МАЛАКЯН,

М — бесконечно маленький,

А — бесконечно, беспредельно ничтожный,

Л — маленький, беспредельно ничтожный, нижайший,

А — маленький, маленький, маленький, маленький,

К — бесконечно ничтожный, беспредельно маленький...

Так, выделяя каждую букву фамилии, нужно было добавлять к ним определения «маленький и ничтожный», все более и более уничижаясь практически до уровня пола. Во все времена в этом институте существовали отвратительные порядки высмеивания первокурсников, ставящие их в положение шутов. Все это проделывалось на специальных собраниях под хохот и аплодисменты окружающих, сводя эту церемонию к невинному фольклорному действу.

Эти традиции были установлены более века назад по примеру распорядка жизни существовавшего здесь некогда монастыря. Один из священников расписал каждый шаг своих единоверцев, создав своего рода «книгу жития» для слушателей академии. И первокурсники слепо подчинялись установленным порядкам, поскольку сам обряд «крещения» предполагал не только унижение, но и защиту, покровительство старших, на которые, пройдя эти шутовские испытания, уже можно было рассчитывать в трудную минуту.

Для меня испытание началось. Арши приказал пройти во внутреннюю залу ресторана, где третьекурсники собрались будто бы специально, чтобы отметить мое поступление. Сжимая в ладони жетон, я попросил разрешения прежде позвонить.

— Новичок, своему папаше ты позвонишь потом, — отрезал он.

Как только я переступил порог внутренней залы, меня обуял ужас при виде примерно двадцати арши навеселе, фигуры которых утопали в облаке табачного дыма. Меня приняли очень радушно, угостили выпивкой, пока никак не подчеркивая своего превосходства. Один из них тем не менее обратил внимание на мой вид:

— Скажи, новичок, этот костюм не стесняет тебя?

Я вспомнил, что по существующему предписанию был обязан отказаться от галстука, широкого пояса и любого видимого глазу блестящего элемента в одежде. Подчиняясь этим идиотским законам, я чувствовал себя так, будто вступил в ряды религиозной секты. Но это было ничто по сравнению с великой целью, к которой я так долго шел, мечтая о профессии инженера. К тому же это шутов-

ство в какой-то степени было оправдано: ломался привычный стереотип технократа в накрахмаленной сорочке, студентам больше не грозили высокомерие и самовлюбленность. Спрятав в кармане галстук и часы, я молча, не ропща, был готов ради блестящего будущего стойко переносить все выпавшие на мою долю испытания.

Я снова повторил обряд «представления», выделяя каждую букву своей фамилии. Однако один из арши приказал мне представиться в особом порядке, при котором к каждой гласной букве фамилии добавлялась частица «ав». Так, например, фамилия Ном преобразовывалась в Навом. Следовательно, Малакян — в «Мавалавакавьаван». Тем самым мне предоставлялась возможность повторить определения «нижайший, маленький, ничтожный» 72 раза. Однако это число возросло до бесконечности, поскольку малейшая ошибка неминуемо возвращала меня к началу этого пути.

Далее я был вынужден вскарабкаться на стол и, держа одну ногу на весу под углом в 90 градусов, исполнить ряд песнопений из репертуара вуза. Удерживать равновесие было необыкновенно сложно. Затем, кружась на месте, я сплясал «русскую», продекламировал стихи... И все это время держал зажатым в руке жетон от телефонного автомата, который мучительно напоминал мне о родителях, измученных ожиданием, в то время как я тут как Полишинель с нитями под пальцами «стариков» разыгрывал уморительное представление...

И весь свой внутренний протест я уместил в вежливую фразу благодарности и прощения, сообщив с «сожалением», что к 18.00 я должен уходить.

Точный час моего бегства породил гипотезу о будто бы назначенном свидании, которая вызвала новый шквал вопросов о моей подруге. Из лживой груды моих ответов вскоре возник образ мифической Элен — 18-ти лет, голубоглазой, приятной наружности, с точеной фигуркой, честной, мягкой, умной и верной. Однако этот персонаж «стариков» восприняли как личное оскорбление. Скрытый протест против абсолютного господства воли арши неминуемо предполагал наказание — такое, какое вынесет суд.

И суд вынес решение, не подлежащее обжалованию. Принимая во внимание, что все мои помыслы были заняты пассажирским составом, мне было приказано вычистить до блеска рельсы железнодорожных путей. Длина подлежащих чистке заржавелых рельсов была определена в 50 метров.

Заседание суда объявили закрытым.

Палач провел меня на место действия. Жители Экс-Ан-Прованса, хорошо знакомые с «игривыми» замашками студентов, с улыбкой проходили мимо меня. Но гости города останавливались у тротуара и с застывшим ужасом в глазах долго наблюдали за слабоумным, который с самым серьезным видом исступленно тер рельсы обрывком наждачной бумаги. Он взялся очистить пути, которые обры-

вались на окраине Марселя...

Надзиратель, авторитетный арши, смешавшись с толпой, следил за результатом моего вдохновенного труда. Следил с видимым холодным безразличием, как бы подчеркивая, что не имеет к происходящему ни малейшего отношения. Мое очевидное одиночество не оставляло сомнений в умственной неполноценности жертвы. Я видел как прохожие крутили указательным пальцем у виска, стараясь объяснить происходящее.

Несколько минут назад по этому самому месту, набирая скорость, проехал поезд до Марселя, отправлявшийся в 18.00. Следующий состав отходил ровно через

час. Испачкав все руки следами металлической болезни — ржавчиной и изодрав кожу в клочья, через час я разделался только с одним метром пути. И когда поезд от 19.00 был готов к отправлению, а мне оставалось выдрать еще 49 метров рельсов... неожиданно подошел арши и одарил меня свободой. Он пожелал при этом приятного времяпрепровождения с Элен и доброго возвращения.

...Над Марселем стояла лунная ночь. Подъезжая к городу, в толпе встречающих я заметил одинокую фигуру отца. Высунувшись из окна, я приветственно замахал руками. Он тоже бросился навстречу, жестикулируя и крича:

— Не переживай, это ерунда. Поступишь в следующем году...

Не дождавшись звонка, родители решили, что я провалил экзамены. И папа, как мог, старался облегчить мое горе. Сбивая прохожих на ходу, я пробирался через толпу, изо всех сил громко крича, что поступил. Что цель, ради которой вся моя семья денно и ночью слепила глаза над сорочками для всего Марселя, наконец достигнута.

Но шум толпы заглушал мой хриплый, усталый голос...

Подготовила Лилит ЕПРЕМЯН.

АРМЕНИЯ В III ТЫСЯЧЕЛЕТИИ ДО Р. Х.

Старший научный сотрудник Института востоковедения НАН РА, преподаватель кафедры истории ЕГУ, кандидат исторических наук Артак МОВСИСЯН в послесловии к недавно изданной своей работе «Армения в III тысячелетии до Р. Х. (согласно письменным источникам)» (Ереван, 2005г.) пишет: «В написанной в 1930-х годах «Истории Армении» Н. Адонц, анализируя данные нескольких известных в то время надписей, утверждал: «Фактически для нас остаются абсолютно темными название и судьба Армении шумеро-аккадской эпохи». К счастью, в последующие десятилетия были созданы труды, в значительной мере про-

ливающие свет на древнейшую историю нашего народа. Среди них и работы самого Артака Мовсисяна: «Древнейшее государство в Армении: Аратта» (1992г.), «Империя благочестивых царей: столетняя империя до Тиграна Великого» (1997г.), «Священное нагорье: Армения в древнейших духовных восприятиях Передней Азии» (2000; 2004г.), «Системы письменности домаштоцкой Армении» (2003г.), «Армянская иероглифика» (2003г.) и др. «Армения в III тысячелетии до Р. Х. (согласно письменным источникам)» пока завершает этот цикл.

- Можно ли считать вашу последнюю работу своеобразным итогом предшествующих исследований? В чем их принципиальная особенность?

- Нашедшая распространение во 2-й половине XIX века теория пришлоści армян на Армянском нагорье, будучи ошибочной сама по себе, нанесла серьезный урон арменоведению. В частности, многие важные сведения, относящиеся к III - II тысячелетиям до Р. Х., искусственно отчуждались от нашей истории либо толковались ошибочно. Мало что изменилось и в 1970-1980гг., когда была дозволена умеренная критика этой теории. Стереотипное мышление не сдает своих позиций и сегодня.

В 2004г. Институт истории НАН РА под эгидой правительства приступил к работе над 4-томной историей Армении, и мне было предложено написать раздел «Армения в III тысячелетии до Р. Х. (согласно письменным источникам)». Приступив к работе, я неожиданно для себя выяснил, что количество первоисточников-надписей превышает 100, хотя в научном обороте используются не более десятка...

- Что это за источники?

- Прежде всего отмечу, что первоисточники, относящиеся к древнейшей истории Армении, обнаружены как на территории самого Армянского нагорья, так и почти во всех странах Передней Азии, обладающих письменностью, что свидетельствует о важной роли, которую играла наша страна в регионе в древние времена.

Сами же источники можно разделить на несколько основных групп: надписи,

современные упоминаемым в них событиям; копии древнейших оригиналов; исторические сочинения, созданные на основе текстов предшествующих эпох; произведения историко-художественного характера (особенно эпические); тексты хозяйственного, административного и иного характера.

- В первой главе вашей работы важное место уделено хронологии. Как удается уточнить даты тех или иных событий незапамятных времен?

- Работы по уточнению хронологии Древнего Востока проводятся уже больше 100 лет. Здесь очень важную роль играет астрономия. Центры древней письменности обязательно указывали, в каком году какие произошли небесные явления, скажем, затмение Солнца или Луны, появление комет, которые сегодня довольно легко уточняются с помощью астрономии. Так, в конце первой Кутийской империи Армянского нагорья упоминается, что во время коронации последнего царя по имени Тирикан произошло затмение Луны, а через 40 дней после этого его власть пала. Несколько десятилетий назад советские востоковеды обратились в Институт теоретической физики Академии наук СССР с просьбой уточнить эту дату, и оказалось, что эти события произошли в 2109г. до Р. Х.

- Первоисточники, несомненно, помогают вам решать ряд историко-географических и топографических вопросов, которые связаны с названием нашей родины. Что это за названия и какова их география?

- Их множество. Известное первое название, которое представляется нам как древнейшее государственное образование, в первоисточниках Междуречья известно как Аратта, которое находилось на Армянском нагорье и отождествляется с библейским Араратом (Айастаном). Для историко-географического уточнения в нашем распоряжении имеются точные аргументы. Например, из Аратты плыли по Евфрату до шумерского государства Урук... Аратта на этой территории была известна как горная страна, а от Армянского нагорья до Персидского залива Евфрат течет только по равнине, следовательно, Аратта должна была находиться на Армянском нагорье. Или, скажем, дорога от Шумера до Аратты проходит по Северному Междуречью по областям Замуа, Хурум и др. и выходит в южные области Армянского нагорья.

Есть множество сведений о стране Армани (это проформа имени Армения) - о ней упоминается с 24-23вв. до Р. Х. Есть много сведений, относящихся к стране Субур (Субарту), которая отождествляется с Армани. Она продолжала упоминаться до периода Ванского царства. Армани и Арме (или Арми) настолько часто отождествлялись с Субуром, что даже в учебниках пишут ее сложное название - Арме-Шубриа. Это было распространено и сегодня: мы нашу страну называем Айастан, грузины - Сомхети, англичане - Армения и т. д. В III тысячелетии до Р. Х. Армению называли Аратта - первичная форма Арарата, Субур - в более поздний период - Субарту, Армани и Кути (от древ-

нейшего наименования Кордука), и так как жители Двуречья, общаясь с Айастаном, вначале встречались с областью Кордук то по ее имени так назвали всю страну.

Аратта отождествлялась с Субур, иногда писалась идеограммой Субура. И если название одной страны пишется идеограммой другой страны, это означает, что эти оба названия относятся к одной и той же стране.

Отождествление, с одной стороны, Аратта-Субур, с другой - Армани-Субур показывает, что Аратта, Армани и Субур - разные наименования одной и той же страны. Начиная с 26 в. до Р. Х. упоминается и название Хайа (Науа), причем оно встречается и как название племени, и как название страны, и как название мифологического божества. Хайа считался богом мудрости, по мифологии Междуречья, он из глины, по Божьему подобию создал род человеческий. Мовсес Хоренаци, ссылаясь на Мар Абаса Катину, пишет, что впервые от богов произошел род титанов, одним из которых был Айк Наапет (патриарх Наук). Но сыном какого бога был Айк, об этом армянское предание умалчивает. А по первоисточникам Междуречья становится ясно, что сыном бога Хайа (Айа) должен был быть Айик - Айк Наапет. Окончание «ик», кроме уменьшительного и ласкательного, указывает также и на принадлежность. Айик означало сын бога-армянина, сын племени армян.

В шумерско-аккадских двуязычных надписях Хайа (Айа) Субур и Армани равнозначны, т. е. древние наименования, данные Армении и армянам - ай, армен, Аратта, Субур - встречаются начиная с 26 в. до Р. Х. Впоследствии имя Хайа продолжает упоминаться на рубеже III-II тысячелетий до Р. Х. в ашурских текстах, а позже в хеттских источниках Армения будет переименована в Хайаса, затем в Хайастан. «Хай» - чаще самоназвание Армении, а позже в персидских источниках упоминается в форме Армина, другие народы ее будут называть Армения, Арминия, Эрмани, Эрманистан и т. д.

Страна Араратская - это название сейчас в основном употребляется в художественной литературе, а раньше оно являлось историческим термином. То есть с III тысячелетия до Р. Х. мы имеем четкие равноценные названия армян и Армении, что лишний раз доказывает: армяне как само-

стоятельная этническая единица состоялись уже в III тысячелетии до Р. Х. и Армения разными народами и центрами различных цивилизаций упоминалась под теми именами, которыми нас продолжали называть на протяжении долгих веков, называют и сегодня.

- Предполагается, что древние надписи должны сообщать лишь отрывочные сведения относительно политической истории и географии III тысячелетия до Р. Х. Как в них очерчивается историческая география Армянского нагорья и сопредельных стран?

- Трудно дать общий ответ. Надо обязательно уточнить, о какой эпохе идет речь. Естественно, в течение тысячелетий политические единицы не оставались постоянными. В 28-27 вв. III тысячелетия на юге Междуречья находилось шумерское государство, в Центральном Междуречье - страна Ури, которая впоследствии исчезла, а вместо нее появился Аккад, на севере Аратта - Субур. Области к западу от Междуречья известны как Амурру или Марту, что означает «Западная страна», а Средиземное море называется «Море страны Амурру» или «Большое море запада». К востоку от Междуречья - страна Замуа, к югу от озера Урмия упоминается также Элам - сегодня это юго-западные области Ирана. В 24-23 веках до Р. Х. эта география полностью меняется. В Центральном Междуречье появляется первое могучее семитское завоевание - Аккадское государство, которое завоевывает территорию Шумера и образует Шумеро-Аккадское царство.

До нас дошел интересный документ этого периода, который условно называется географический текст Саргонского владычества, где представлено большое количество государств. Только в бассейне реки Евфрат упоминаются город-государство Мари, горы Ливана, область под названием Яримуту, Серебряные горы (горы Тавра). География меняется во времена Нарам-Суена. Если первоисточники 28-27 вв. до Р. Х. носят историко-эпический характер, т. е. историческая география не представлена в них подробно, то в текстах 24-23 вв. до Р. Х. подробно описывается география нашествий и походов. В монографии представлены пять карт.

- Вы затронули и тему происхождения армянской государственности.

- К сожалению, первоисточники иностранные, они нам не дают возможности познать Армянское нагорье изнутри - его государственное устройство, экономику и др.

Тем не менее сохранившийся материал дает возможность заключить, что, например, в эпоху Аратты страной руководил верховный жрец-царь; страна имела свое верховно-совещательное собрание старейшин, высшего экономического чиновника - управляющего; упоминаются налоговзиматели, надсмотрщики, а это означает, что государство вело экономическую политику. Государства очень похожи на древневосточные города-государства. На Армянском нагорье области или княжества, которые в древних текстах именуются странами, были объединены в союзы.

Сегодня их можно называть федерациями. Например, в Кутийскую эпоху были объединены 17 стран, которые общими усилиями свергли власть тирана Нарам-Суена и почти сто лет властвовали на территории, простиравшейся до Персидского залива. Такое же устройство имела федерация Наирийских государств во II тысячелетии до Р. Х. Они были связаны и этнически, и духовно-культурно. И естественно, у них были общие интересы для борьбы с чужеземцами. Причем упоминаются Наирийские государства во II тысячелетии до Р. Х. и в начале I тысячелетия до Р. Х., в IX веке, когда Ванское царство объединило федерации и образовало одно целое государство. Его первый царь Сардури I, как свидетельствуют надписи, провозгласил себя царем страны Наири.

- Фальсификаторы истории стали нашими неразлучными спутниками. Как они относятся к вашим исследованиям?

- Никто никаких опровержений моих работ и исследований пока не опубликовал. В радио- и телеэфире звучали лишь одобрительные отзывы. Мои книги изданы также на других языках, против не было напечатано ни единой строчки. До меня дошли только сплетни, на которые я не обращаю внимания. Я публично объявил: если кто-то обоснованно докажет, что Аратты на Армянском нагорье не было, я приглашаю его к публичной дискуссии. Если смогут это доказать или обнаружить в моих работах хоть одну фальсификацию, я готов публично сжечь мои труды.

Беседа велла Асмик ГУЛАКЯН.

В Ереване прошел фестиваль «Мы читаем, говорим и поем по-русски»

20 мая в Российско-Армянском (Славянском) государственном университете (РАУ) в Ереване прошел третий межвузовский фестиваль-конкурс «Мы читаем, говорим и поем по-русски», приуроченный ко Дню славянской письменности и культуры и посвященный 100-летию академика Дмитрия Лихачева.

Как сообщает корреспондент ИА REGNUM, фестиваль организован общественными организациями «Славянский дом» (глава и председатель оргкомитета Нина

Густова) и «Армянское Молодежное Единство» совместно с РАУ при поддержке посольства России в Армении. В состав жюри вошли второй секретарь посольства России в Армении Андрей Пономарев, композитор, кандидат искусствоведения А. Аванесов и другие. Участники молодежного конкурса приветствовал посол России в Армении Николай Павлов.

В фестивале принимали участие студенты армянских вузов, в частности, Ереванского госуниверситета, Государственного

аграрного университета, РАУ, Ереванского государственного лингвистического университета им. Брюсова и так далее, армянских филиалов российских вузов, а также Арцахского университета им. М. Маштоца. В программе фестиваля - исполнение русских песен, цитирование русских классиков, а также театральные выступления. На фестивале выступили также сирийцы, китайцы и иранцы, обучающиеся в армянских вузах.

МОЙ САГРАТЯН

«В почву кажущегося семян не бросают».

Книга «Сполохи» А. Сагратяна.

В истории Армении никогда не было легкого времени. Но есть прекрасный и счастливый момент в жизни этого края. Не потому, что он был самым удачным для нас, ведь наверняка были и иные удачные дни, а потому, что он был самым красиво обставленным из всех, о которых мы знаем. Я имею в виду дни прибытия армянского алфавита, когда все государственные силы были отданы на его создание, и после того, как пришла в страну весть, что Маштоц, находясь в чужих землях, изобрел алфавит и возвращается назад, народ вместе с царем и его приближенными, высыпавшись на дороги, провели несколько дней в ожидании создателя.

«Когда меня спрашивают, где и когда я бы хотел родиться, - сказал мне однажды Ашот Сагратян, чье 70-летие мы отмечаем в эти дни, - я неизменно называю это время».

Сегодня, когда у него накопилось 50 лет творческой и 35 лет педагогической деятельности, его слова представляются не только убедительными, но и правильными, ибо ничего лучше этого мы не создали и ничего лучше этого у нас не будет. В конце IX века армянский анонимный хронист в одном из монастырей Малой Азии оставил запись на пергаменте:

«Земля – это то, из чего мы все вышли, небо - то, куда надо стремиться дойти, алфавит - то, что дает нам быть».

Не должен ли быть среди учеников возобновителя и устроителя (так называли наши предки создателя алфавита) и он, Ашот Сагратян, кто через 1500 лет после них продолжит их дело и сам даст в Литературном институте им. Горького - единственном высшем учебном заведении СССР, ведущем специальное обучение над словом, - три выпуска переводчиков с армянского на русский, на родине которого усилиями Маштоца и его учеников перевод с новых букв начинается переводом из первых строк евангелия от Иоанна: «В начале было слово»?!

Он перевел с армянского на русский одно из самых красивых в поэтическом смысле произведений в прозе «Жизнь на старой римской дороге» Ваана Тотовенца; перевел тяжелое и горькое сказание нашего народа о событиях 1915 года - роман «Корабль на горе» европейца Костана Зарьяна, в конце своего жизненного пути вернувшегося на родину; пере-

вел Ваграма Папазяна – великого трагика, умеющего к тому же блестяще писать; перевел цвет нашей поэзии – Туманяна, Исаакяна, Чаренца, Севака и многих других; перевел специально повторяющего себя и неповторимого в письме Ширазы, в его переводе до сих пор, к большому сожалению, не издан роман об одном из самых неразгаданных движений на земле, воплотившемся в книге классика нашей исторической литературы Раффи «Дневник крестокрада». И так, продолжая перечисление, более 27 книг.

Перевод всегда служил для нашего народа уроком мастерства сродни урокам слова. В одной из своих книг «Введение в опыт перевода» Сагратян пишет:

«Опыт человеческого общения, подводя итоги, интуитивно подготовил мир к философскому прочтению категорий переводимости. По Августу Шлегелю, «вообще человеческий ум может только одно – переводить». С языка сердца на язык сердца».

Вспомним, как звучат в его переводе строки из Чаренца. Сагратян сумел сделать зримым не только огонь поэта, но и предвидение им своего огненного конца, который, как пламя, охватывает всю нашу письменность, оттого все собирают с зерен, мы, каждый раз, с пепла оставленных с них:

*Копыта, копыта, копыта коней,
Их топот в ночи отдается сильней.
Подковы по гулкой дороге стучат,
И ночь бесконечна, дороги молчат.
А кони бегут, и бегут, и бегут,
Подковы вблизи, в отдалении бьют...
Стреляют копыта в висках у меня,
И смерть сторожит в скоротечности дня.*

Двери нелегко распахиваются перед тем, кому есть что сказать. Кто знает, сколько раз перед тем как они открылись, ему пришлось отстаивать правоту своего дела, правоту своих так переведенных слов, иначе откуда бы взялись эти и иные мысли из книги его афоризмов «Сполохи», что как доспехи одевают на себя и как доспехи передают другому: «Только испытания дают право носить оружие».

Конечно, этим оружием для него было слово, в руках умеющего обращаться с ним не найти более точных вещей, которые мы знаем. Стихотворение из поэтического сборника Сагратяна посвященное Костану Зарьяну, чей роман «Корабль на горе», как мы уже сказали, есть в его переводе одно из таких:

*Умирать так медленно и верно,
На чужбине, в омуте тоски,
Вдавливая траурные перлы
В яблоки глазные, как в виски.
Вспомнятся обрядовые плачи,*

*Купленные жизнью за гроши,
Набегут на память и удачи,
Мысленные больше, для души.
Промелькнут и годы, словно тени,
Ото всех украденных щедрот,
И швырнет усталость на колени –
В перекошенный судьбою рот.*

«Порядок вещей еще не раз будет сводит с ума» - скажет он в другом афоризме. Эти слова останутся ключом к пониманию и этого стиха, и всего того, что за ним он оставил.

Точность в одном создает и точность в другом, но нет ничего трудней эту точность создать и оставить.

В художественном фильме «Братья Сароян», посвященном времени установления большевистской власти в Армении, Сагратян сыграл небольшую роль хозяина трактира. Я очень люблю эту его работу, она сыграна на одном дыхании, без какого-либо изъяна. Несколько лет назад в одном из скандинавских городов, меня попросили провести лекцию для студентов на тему «Образ в прозе и кино. Их отличие». Перед отъездом кто-то попросил меня взять несколько армянских фильмов. Я привез с собой и «Братья Сароян». Чтобы студентам легче было вникнуть в образ, который создал Сагратян, я показал картину целиком. Спустя несколько дней мне сообщили, что со мной хотел бы встретиться Макс фон Сюдов – один из знаменитых актеров Бергмана, который тоже находился тогда в том городе. Когда мы встретились, он сказал:

- В моем возрасте редко смотрят фильмы, больше размышляют над минувшим. Я случайно оказался в зале и посмотрел фильм до конца. Кто этот актер, о котором вы нам рассказывали?

- Он не актер, - огорчил я его ответом.

Макс фон Сюдов, не скрывая растерянности, повторил несколько раз:

- Какая удивительная игра! И главное, без единой оглядки на кого-то.

Замолчав, он потушил недокуренную сигарету и недовольно спросил:

- Почему его больше не снимали?..

В эти дни выходит книга избранных произведений Ашота Сагратяна, куда войдут его стихи и переводы из армянской поэзии, сказки и проза. Она будет самой большой из его книг. Издание осуществляется супружеской четой Мариной и Гамлетом Мирзоянами в рамках благотворительной акции «Дар школам Армении». И как точно заметил великий шведский актер о той его роли, эта книга тоже вбирает в себя тексты без единой оглядки на кого-то...

Эдуард ВИРАПЯН.

Неподвластный времени

Есть люди, ставшие, что называется, прижизненными классиками. Алексей Петрович Золотин – из когорты таких людей. Скромный, удивительно обаятельный и жизнерадостный, обладающий необыкновенной внутренней силой и энергией. Общаясь с ним, соприкасаясь с великим таинством бытия, начинаешь удивляться и задумываться о смысле жизни. И вдруг начинаешь понимать: тебе выпало счастье знать этого человека, работать с ним плечом к плечу, учиться у него.

Заместитель председателя

Калужского регионального отделения Союза журналистов России, член Союза писателей, автор нескольких сборников стихов, в прошлом главный редактор газет «Весть» и «Знамя» – его регалии можно перечислять почти до бесконечности. Среди его друзей – писатель и публицист Станислав Куняев и главный редактор всероссийского журнала «Гражданская авиация» Анатолий Трошин. Алексей Золотин сражался в теннис (и выиграл) с чемпионом мира по столклеточным шашкам Вячеславом Щеголевым и играл в шашки с чемпионом Советского Союза по настольному теннису (тоже победа) Геннадием Авериним. Он лично общался с первым землянином, чья нога ступила на поверхность Луны, Нейлом Армстронгом.

Он и сегодня в боевом строю – в отделе политики и властных структур газеты «Весть». Глядя на этого человека, понимаешь, что время над ним не властно.

- Алексей Петрович, вы один из старейших журналистов области. За вашими плечами профессиональный путь длиной более чем в полвека! Что они значат для вас?

- Прежде всего, это опыт – профессиональный и житейский. А опыт – непреходящая ценность в любом деле. Это то, что заимствовано от предыдущих поколений, а мне довелось работать с такими асами журналистики, как Александр Бекасов, Борис Обновленский, Игорь Шедвиговский, Павел Воробьев, Василий Шапкин, Константин Афанасьев. А еще опыт дает уникальную возможность сравнивать: как это было, чем стало...

- Ну и насколько, по-вашему, изменилась журналистика?

- Просто разительно. Раньше она была за редким исключением рупором партии. Сейчас в силу многополярности мнений влияние ее уменьшилось, за исключением разве что тележурналистики, если ее можно назвать журналистикой вообще – все эти всевозможные телешоу и мыльные оперы. Современная журналистика стала более раскованной, я бы

сказал, бравადной. Но, к сожалению, менее ответственной и глубокой, однообразной в жанровом отношении. Практически исчезли фельетоны и очерки. Приписки типа «Рукописи не рецензируются и не возвращаются» или «Редакция не ведет переписку с читателями» стали сегодня нормой. В советское время, наоборот, был культ письма. Любой простой человек из глубинки мог быть уверен, что его услышат. В то время по критическим выступлениям газет почти всегда принимались меры, нередко – с оргвыводами. Сегодня на критику обращают внимание далеко не всегда.

Но это не ностальгия по прошлому, это реалии нынешнего времени, с которыми нельзя не считаться.

- Вы – один из основоположников областной газеты «Весть». Расскажите, как все начиналось?

- Создавали мы с группой единомышленников нашу газету в конце 90-го года. Первоначально она задумывалась как еженедельник. Потом мы перешли на двухразовый, а затем и на трехразовый выход в неделю. А с 1992 года на пятиразовый. И с малого формата на большой и на офсет – совершенно новый способ печати. А совсем недавно вышел первый пробный номер в полноцветном исполнении. Жизнь не стоит на месте. А еще наша газета вобрала в себя август 1991-го, когда некоторые средства массовой информации лихорадочно шарахались из стороны в сторону, пытаясь по-лотерейному угадать, где она, «правильная линия». Мы и до того, и тогда, и после были верны своему выбору – не поддаваться сиюминутной конъюнктуре, быть газетой честной, правдивой, независимо от того, нравится это кому-то или нет.

Еще памятен номер «Вести» за 4 октября 1993 года – экстренный выпуск. В понедельник, когда в России не вышла ни одна(!) газета, кроме нашей. Помню ту бессонную ночь: номер уже был сдан в печать, а итог противостояния президентской команды и Верховного Совета РСФСР еще не был предопределен.

Впрочем, только ли эта ночь осталась в памяти? Каждый номер, время, пред-

шествующее его выходу, и каждый последующий день – какова-то реакция читателей на опубликованное – памяты по-своему.

- Алексей Петрович, откуда вы родом?

- Родился я в деревне Желово, что под Перемышлем. В предвоенные годы это было довольно крупное село, красиво расположенное на берегу озера Тишь, входящего в знаменитую, богатую рыбой левобережную цепочку-старицу Оки. Места там необыкновенно живописные и раздольные. В

родном селе школа была начальная – четыре класса. Поэтому семилетку я окончил в селе Корекозеве. А это пять километров в один конец по полям и лугам, да еще с паромной переправой через Оку. Поэтому домой я приходил только на выходные, а неделю жил у родного деда по матери. Потом была Перемышльская десятилетка.

- Как случилось, что вы ступили на журналистское поприще?

- Буквально через несколько дней после школьного выпускного вечера в перемышльской «районке» появился новый редактор – Галина Цветкова. По замыслу райкома партии газета должна была перейти в новое качество, увеличить количество выпусков в неделю, а вот с кадром было туго. Я учился в одном классе с дочерью Галины Васильевны, поэтому она немного знала о моей склонности к литературе, истории. И предложила мне штатную должность литработника с окладом в шестьсот рублей. По тем временам это были немалые деньги – главный инженер нашего колхоза получал около тысячи. А жить нашей семье было нелегко: мой отец погиб в первые месяцы войны, брат в то время был еще школьником, мама начала болеть. Вот мы и порешили на семейном совете – пойти мне работать.

До сих пор помню свое первое редакционное задание – сделать репортаж с животноводческой фермы колхоза «Искра» из деревни Поляна, а если точнее, из Дальнего Хутора. Я с ним успешно справился.

- Что бы вы хотели пожелать молодым журналистам?

- Учиться мастерству, в том числе и на опыте своих более старших коллег. Быть всегда в поиске героев, тем, подходов к разрешению этих самых тем, в подборе нужного, единственного верного слова. А еще я желаю своим молодым коллегам дорожить и гордиться своей профессией – она того стоит!

Беседовал Игорь САМОХИН.

МОСКОВСКИЙ ХАШ, или Искусство жить

- Это очень серьезный разговор, сам понимаешь, от него многое зависит, - сказал мне мой коллега Артур, и какой-то странный огонек блеснул в его глазах.

- Ну что ж, я готов. Бизнес-план, документы с расчетами взять с собой? - поинтересовался я.

- Да, конечно взять. И, пожалуйста, Виктор Михайлович, без опозданий.

Этим разговором закончилась моя четвертая пятница на новой работе. Надо сказать, что эту работу я искал больше года, и теперь от того, как пройдет встреча с учредителями моего (теперь уже моего) предприятия, зависело наше общее будущее. Собственно, мой коллега и был одним из них, но еще оставались три человека, о которых мне было известно только то, что они занимаются каким-то серьезным бизнесом и вкладывают в бюджет предприятия, которое я возглавил месяц назад, большие средства. Мне также было известно, что они по национальности армяне - интеллигентные люди, в начале девяностых годов прошлого века переехавшие с семьями в Москву.

Как объяснил мне Артур, по старой армянской традиции для того, чтобы определиться с моим окончательным назначением на должность директора предприятия, необходимо пройти своего рода тест, который заключается во встрече за «круглым столом» всех заинтересованных лиц и называется хаш. Причем встреча эта (опять же по армянской традиции) проходит на голодный желудок и рано утром.

Собственно, в этом месте необходимо сделать некоторое пояснение относительно словосочетания «рано утром», так как слово «рано» для большинства москвичей относится к 8-9 часам утра, а то, что предлагалось мне, являлось просто вызывающе ранним утром, так как, по словам Артура, настоящий хаш начинался не позднее 6 часов. О чем можно говорить на голодный желудок, да к тому же в такую рань, когда организм еще хранит тепло постели и на щеке виден след от скомканной наволочки? Что ж, видимо, в этом и есть какой-то древний армянский секрет решил я и еще раз просмотрел все документы.

Будильник зазвонил в 4 часа утра, и перепуганная кошка в ужасе снесла пачку газет с журнального столика, бросилась в коридор, потом кинулась в ванную, забила в угол и оттуда диким взглядом смотрела на то, как я на ощупь схватил зубную щетку, выдавил на нее крем для бритья и с закрытыми глазами несколько минут производил на свет невероятное количество радужных мыльных пузырьков. «Фу, какая гадость», - вдруг проснулся я и постарался вспомнить, куда и зачем собираюсь.

Как мы и договаривались, Артур ждал меня у станции метро. Мы сели в машину и поехали на хаш. Приятный тихий ресторанчик, несмотря на раннее утро и мое искреннее удивление, был открыт. Мелодичная армянская музыка тихо струилась из огромных колонок, а на улице скрипел сорокаградусный мороз. Я начал потихонечку приходить в себя. В течение получаса со-

брались «все заинтересованные лица», и я уже был готов к докладу, как вдруг Артур предложил выпить по пятьдесят граммов крепкой армянской водки - «тутовки». Провокация, подумал я, но согласился, так как все восприняли это предложение с большим восторгом. Пятьдесят граммов 56-градусного изумительно пахнущего напитка наполнили кровь невероятно приятным теплом, и я на минуту представил, как тихо шумит горный ручей, а грузный шмель пытается взгромоздиться на цветок шалфея, усердно машет крыльями и издает звук, отдаленно напоминающий голос несравненного дудука...

- Так, так, так, - прострочил как из автомата мой внутренний голос, - соберись и быть готовым ко всему! Я сосредоточился и с удивлением посмотрел на стол, где в это время под шум и смех моих новых знакомых стали расти горы сухих и мягких лепешек, «засуетились» тарелки с зеленью и как по мановению волшебной палочки вновь наполнились рюмки. «За Виктора Михайловича!» - прозвучал тост, и все с улыбкой посмотрели на меня. Тут я не выдержал:

- Так, значит, хаш - это серьезный разговор? - сказал я и посмотрел на Артура.

- Хаш можно подавать, - скомандовал Артур, и повар в белом халате внес в зал глубокие тарелки с бульоном, в котором виднелись большие куски хорошо проваренных говяжьих ножек.

Артур накрошил в бульон сухих лепешек и накрыл тарелку мягким лавашом. Потом стал аппетитно есть хаш руками, искусно заворачивая в кусочки лаваша загустевший бульон, очень напоминающий по вкусу горячий холодец.

А когда я окончательно понял, что меня разыграли и никакого делового разговора не будет, что хаш - это всего лишь красивый повод провести весело время с друзьями, в мое просветлевшее сознание вслед за третьей рюмочкой вдруг постучалась муза, и я как-то совсем легко и даже невзначай сочинил несколько строк:

*Однажды в древнем Айстане
Решил пастух позвать гостей,
Но ни причин, ни громкой даты
Не встретил в памяти своей.
Развел очаг, прочел молитву,
А за окном трещал мороз.
Ему назло пастух тот хитро
Простое слово произнес.
С тех давних пор в едином слове
Слились надежда, смех, кураж,
И вновь, и вновь и в снег, и в стужу
Приходит к нам армянский хаш!*

Потом мы выпили за наших близких, за весь армянский народ в целом и за каждого в отдельности, за мир во всем мире, ели хаш и говорили о чем-то большом и светлом. А ближе к обеду я приехал домой, на удивление, трезвый и довольный.

- Ну как хаш? - спросила, волнуясь, жена.

- Серьезней некуда, - ответил я.

Виктор МАТЯШОВ, Москва.

● Кому на Руси жить хорошо? Тому, кто нашел себе третьего.

● Если раньше мой телевизор показывал, то теперь только рассказывает.

● Век живи, век учись. Остается самая малость - дожить свой век.

● Брак - это «Сопромат», но выигрывают ли от этого дети?

● Риск - это не до конца продуманный бизнес.

● Порой чаша терпения переполняется

тогда, когда ее недоливают.

● Есть люди, которые очень любят собирать газетные вырезки, я же предпочитаю мясные.

● Мы, нижеподписавшиеся, категорически опровергаем теорию Дарвина, утверждающую, что человек произошел от обезьяны, и считаем это оскорбительным.

Подпись: Всемирная Ассоциация Обезьян.

Ким ЕРИЦЯН.

● Самая негодная вещица для бедняка - это кошелек.

● Сколько историков, столько и историй.

● Сплетни - это самый актуальный и самый оперативный жанр фольклора.

● Если бы люди не были несовершенными, может быть, совершенство этого мира много потеряло бы.

Корюн ВАУНИ.

Впереди планеты всей!

Итак, за 80-летнюю историю всемирных шахматных олимпиад Армения стала седьмой страной, завоевавшей «золото» на этом престижнейшем международном соревновании. Встав тем самым в один ряд с такими шахматными сверхдержавами, как СССР, Соединенные Штаты Америки, Югославия, Венгрия, Англия, Россия и Украина. Кстати, Советский Союз и Югославия, как известно, более не существуют.

Такого успеха армянские шахматисты достигли впервые. До того они становились чемпионами Европы, брали олимпийскую «бронзу». Теперь они пошли дальше. И семерка отныне становится для них самым счастливым числом. А встреча победителей в Ереване по своему размаху не уступала национальному празднику. Да так оно, пожалуй, и было. Чем не праздник?

Шахматы всегда были в Армении одним из любимых видов спорта. В советские времена кумиром был Тигран Петросян (1929-1984), успевший заметить и благословить взлет Рафаэла Ваганяна, Смбага Лпутяна, Гарри Каспарова. Который, хотя и не в Армении вырос, все-таки считается своим благодаря знаменитой маме, Кларе Шагеновне. Последним чемпионом СССР в 1991 году стал гроссмейстер Арташес Минасян, разделив победу с азербайджанским коллегой Эльмаром Магеррамовым.

И сегодня не скудеет армянская земля шахматными талантами. По-прежнему в строю Ваганян и Лпутян (правда, первый в Турин приехать не смог), мощно рванули вперед Левон Аронян и Владимир Акопян, а есть еще Карен Асрян и Габриел Саркисян. Словом, авторитет армянской мужской шахматной дружины сегодня высок, как никогда. Что ей блестяще удалось доказать на 37-й Олимпиаде в Турине, которая завершилась 4 июня.

Уже после шестого тура посланцы нашей страны во главе с одним из лучших шахматистов мира Левон Ароняном - в команде играли также Владимир Акопян, Габриел Саркисян, Сambat Лпутян, Арташес Минасян и Карен Асрян (вверху на фото) - единолично возглавили турнирную таблицу и с тех пор не уступили первой позиции до самого финиша. Перед заключительным туром сборная Армении опережала ближайшего преследователя - китайских шахматистов - на 2,5 очка, так что для общей победы достаточно было двух очков. Программа-минимум выполнена достойно: с венграми сыграли 2:2. В итоге сборная Армении в тринадцати турах завоевала 36 очков - 10 побед, 3

ничьи и ни одного поражения. На втором месте сборная Китая (34 очка), в свою очередь на одно очко обошедшая команду США. Правда, столько же в итоге набрала и сборная Израиля. Однако по дополнительным показателям третье место присуждено американцам. Венгры остались пятыми (32,5 очка), а россияне - шестыми (32 очка).

По оценке специалистов, армянские спортсмены были достойны победы, и их успех не вызывает сомнений. Особенно впечатляет успешная игра с главными соперниками - Россией (2:2), Украиной (2,5:1,5), Нидерландами (3:1), Чехией (3:1), Китаем (2,5:1,5).

«Представьте себе, еще до поездки в Турин мы рассчитывали на высокое место, - признался в интервью председатель Федерации шахмат Армении, министр обороны и секретарь Совета безопасности страны Серж Саркисян. - В командной игре силы наших ребят, можно сказать, удесятятся». Оптимизма добавил и звонок из Турина в ходе соревнований: главный тренер команды Аршак Петросян сообщил, что видел сон - сборная Армении победила. В руку оказался сон, значит.

Сейчас победителей ожидают ценные подарки, среди которых, по всей видимости, наверняка окажутся квартиры и ино-марки. Однако в эйфории Серж Саркисян рекомендует не пребывать, лучше поберечь эмоции до того момента, когда корона чемпиона мира достанется Левону Ароняну. В том, что это произойдет в обозримом будущем, в Армении, по-видимому, почти не сомневаются.

А там, глядишь, и женщины подтянутся. В Турине гроссмейстеры Лилит Мкртчян, Элина Даниелян, Нелли Агинян и международный мастер спорта Сирануш Андреасян разделили 8-10-е места, набрав 24 очка. Тоже в принципе неплохо. Если к тому же учесть, что в последних двух турах девушки взяли верх в принципиальном противостоянии с Грузией - 2:1 и свели к ничейному счету встречу со сборной Украины (1,5:1,5), которая и стала в итоге чемпионом Олимпиады.

Ашот ГАРЕГИНЯН.

P.S. Редакция журнала «ГОРЦАРАР» поздравляет наших шахматистов с блестящим триумфом. Это не просто шахматная победа, это победа армянского интеллекта и армянского духа! Виват!

Чемпион IBF армянин Вахтанг Дарчинян защитил титул, нокаутировав мексиканца

Чемпион IBF армянин Вахтанг Дарчинян успешно защитил свой титул, нокаутировав мексиканского боксера Луиса Мальдонадо. Поединок, который прошел в Лас-Вегасе, был остановлен в восьмом раунде рефери Джо Кортесом, зафиксировавшим технический нокаут. Мексиканец Мальдонадо потерпел первое поражение на профессиональном ринге. До этого на его счету было 33 победы и один ничейный исход. Что касается Дарчиняна, то он не знает горечи поражения. Очередная победа стала для него уже 26-й (нокаутом завершился 21 бой).

АФОРИЗМЫ ОТ САГРАТЯНА И ЕГО ДРУЗЕЙ

- ◆ Помощь женщины в том, что она есть.
- ◆ Душевная теплота множится заботой.
- ◆ Желания мужчин диктуемы женской блажью.
- ◆ Женщины унижают мужчин, унижаясь перед ними.
- ◆ Миром правит женская складка ума.
- ◆ Удовлетворить женщину может лишь собственное достоинство.
- ◆ Женщина – вечно живая наживка истории.

Ашот САГРАТЯН.

◆ Если человек произошел от обезьяны, так чем же занимались Адам и Ева?

- ◆ Можно переделать женщину. Но будет хуже!
- ◆ Жену можно любить безумно – тещу же надо с умом.
- ◆ Чем короче мини-юбка, тем длиннее взгляд мужчины.
- ◆ Нос не мини-юбка: если высоко задирать, можно и споткнуться.
- ◆ Женщина всегда говорит то, что знает, но не всегда знает, что говорит.
- ◆ Если любовь – это мука, то кто же тогда жена?
- ◆ Народ, который любит и бережет своих женщин, бессмертен.

Михаил АТАКЯН.

ЧТО ТАКОЕ ХОРОШО И ЧТО ТАКОЕ ПЛОХО

ХОРОШО, КОГДА:

- вам платят не за то, что вы делаете, а за то, что вы любите делать;
- вы такой друг, что на месте других вы бы с собой дружили;
- понимание фразы: «Постельный режим» у вас и у врачей еще разное;
- больше тех, кого хочется помнить, чем тех, кого хочется забыть.
- на пути к сердцу мужчины вы проскочили желудок;
- выдавливая из себя раба, вы не выдавили из себя человека;
- вы узнали, что у пьяного на языке, но плохо, когда не знаете, что потом с ним трезвым делать.

ПЛОХО, ЕСЛИ:

- нет уверенности в завтрашнем дне, но хуже, когда нет уверенности и в сегодняшнем;
- вы о чем-то узнали последним, но хуже, если бы вы не узнали об этом совсем;
- утром вы выглядите не так привлекательно, как вечером, но хуже, если утром на вас вообще некому смотреть;
- вам завидуют, но хуже, если завидовать и правда нечему;
- вы не понравились с первого взгляда, но хуже, если вы не понравились и со второго;
- вы изменили себе, но хуже, если вы так и не заслужили прощения;
- вы падаете духом, но хуже, если вы каждый раз падаете не туда.

Яна ДЖАНГИРОВА.

ՅՈՒՆԻ ԵՐԳԸ

Ես իմ ողջ կյանքում միայն բանել եմ, Տիրոջ կամքը ես կատարել եմ, Ողջ չարքաշ կյանքում - գարշահոտ գոմում Իմ իսկ կեղտի մեջ ծղոտ եմ ծանում:

Հիմա ասում եմ ազատ ես, գնա՛, Գլուխդ պահիր, ո՞նց կուզես մնա... Ո՞նց թե ազատ եմ, գլուխ չեմ հանում, Ազատ կյանքն ի՞նչ է, չեմ էլ հասկանում:

Որ ազատ եղա՛ ինձ ո՞վ կլժի, Որ ազատ եղա՛ ինձ ո՞վ կժեժի...

Զէ՛, իմ ինչին է ազատ ապրելը... Գերադասում եմ ծղոտ ծանելը, Գարշահոտ գոմում մի կերպ քնելի Ու տխուր-տրտում հոգոց հանելը:

Թող որ ինձ կթեմ՝ թեկուզ և ցուլ եմ, Լույնիսկ կծնեմ՝ թեև ամուլ եմ, Լու՛ծ դերք մեջքիս՝ ես դեռ ամուր եմ... Մե՛նակ իմանամ, որ դեռ տեր ունեմ...

Զէ՛, չեմ լսելու ազատամիտին, Կաշիս սովոր է դալար ճիպտոսին... Օրհնված լինեն տիրոջ ձեռքերը եվ այդ ձեռքերից ծնված վերքերը:

Գևորգ ԳԻԼԱՆՑ

ПЕСНЬ БЫКА

Всю жизнь я хозяйскую лямку тяну, На пахоте шею безропотно гну. Солому жую и неплохо живу В дерьме по колено в воночем хлеву.

И вдруг мне дают от ворот поворот: Иди куда хочешь. Свободен. Вперед! Свободен? Иди куда хочешь? Куда? Вперед? - из-под палки хожу я всегда.

А кто же огреет и будет тягать Меня хворостинной и вновь запрягать?

Ну-у, эту свободу, да ну ни к чему... Зачем она мне? Хоть убей, не пойму... Солома в хлеву, я согласен, не вкусно, Но сладко вдыхается – грустно-прегрустно!..

Впустите меня... Я еще послужу! Хотите – доите, хотите – рожу: Лишь только хозяйский я чувствую кнут – Я сделаю все – так я крепок и крут.

Вся эта свобода – пустырь и тщета. Тот счастья не знал, кто не ведал кнута! К чему вольнодумство? Оно ни к чему. На шкуре расписано все по уму.

Геворг ГИЛАНЦ.

Перевела с армянского Марина КУЛАКОВА.

«Горцарар»

Издается с июля 1999г.

**АВТОР ПРОЕКТА-
ВАГРАМ БЕКЧЯН**

Зам. гл. редактора -
Роза ГУЛЯН
Գլխ. խմբագրի տեղակալ՝
Ռոզա ՂՈՒԼԱՍ

ИЗДАТЕЛЬ

Издательский Дом

«ШАГАНЭ»

Лицензия серия ИД № 02313

Журнал зарегистрирован
в Министерстве Российской Федерации
по делам печати, телерадиовещания
и средств массовых коммуникаций
**Регистрационный номер
ПИ № 77-5015**

Авторские материалы
не рецензируются и не возвращаются.
Переписку с читателями редакция
не ведет. Мнение авторов может
не совпадать с мнением редакции.

*Материалы со знаком **Գ** публикуются
на правах рекламы.*

*Редакция не несет ответственности
за содержание рекламных объявлений.*

ПЕРИОДИЧНОСТЬ ВЫХОДА - ЕЖЕМЕСЯЧНО

Отпечатано

ОАО «Калужская типография стандартов»
Формат А3, объём 4,5 п.л.
тираж 1500 экз. Зак. № 1454

*Территория распространения:
Российская Федерация, страны СНГ,
зарубежные страны.*

*В номере использованы материалы
«АЗГ», «АРАВОТ», «ГА», «ЕТЕР»,
«ԿԱՅԿԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ», «ԻՐԱՎՈՒՆԿ»,
«ՉԻ», «НОВОЕ ВРЕМЯ», «ВОЗНИ».*

Цена свободная.

Адрес редакции:

248001, г. Калуга,
ул. Суворова, 160.
тел.: (4842)-56-59-29,

E-Mail: gortsarar@mail.ru
E-Mail: gortsarar@kaluga.ru

факс: (4842) 565-929,

www.gortsarar.ru

E-Mail: bshahanev@kaluga.ru